

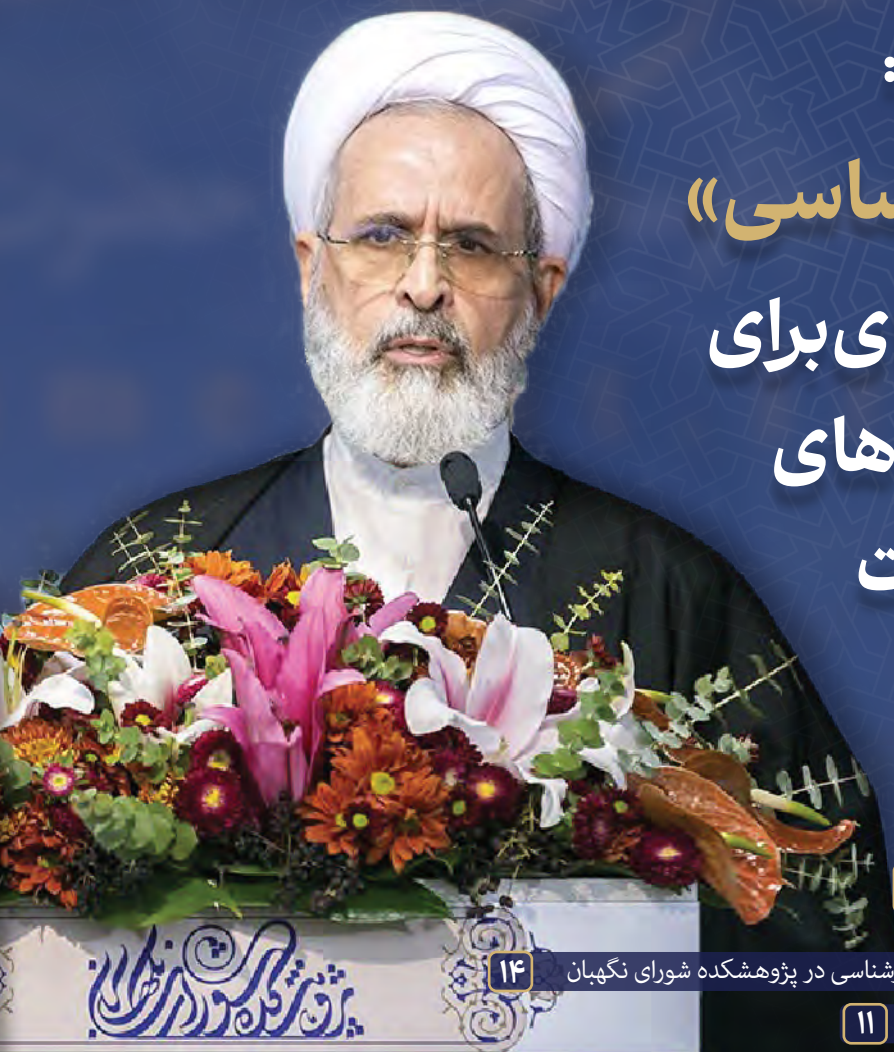
از نجف تا ایران،
فقیهی برای عدالت و تحول

مصوبه‌ای که ابهام داشته
باشد، قابل اصرار در مجلس
شورای اسلامی نیست

اجرای همه‌پرسی تقنینی
به نفع نظام اسلامی است

آیت‌الله اعرافی:

«قانون اساسی»

کلان نظریه‌ای برای

حل دوگانه‌های

تاریخی است

در این شماره می‌خوانید:

✎ تولید ۳۴۰ صفحه گزارش کارشناسی در پژوهشکده شورای نگهبان **۱۴**

✎ بهار کتاب در پاییز ۱۴۰۳ **۱۱**

✎ اصول علمی برای بودجه‌ریزی وجود ندارد **۸۵**

✎ چالش اختیارات؛ مشروح مذاکرات شورای نگهبان در چالش مجلس و قوه قضائیه **۹۱**

✎ پرونده ویژه؛ بودجه ۱۴۰۴ زیر ذره‌بین: بررسی تخصصی در پژوهشکده شورای نگهبان **۷۸**

■ تشکیل یک مرکز پژوهشی قوی و استفاده از دیدگاه‌های تخصصی علماء، فقهاء، استادان دانشگاه‌ها و دیگر کارشناسان، دقت نظر شورا را در بررسی ابعاد گوناگون قوانین، افزایش خواهد داد، ضمن آن که ایجاد کمیسیون‌های تخصصی نیز می‌تواند روند فعالیت‌های شورا را عمق بیشتری بخشد.

ارائه استدلال‌های اعضای شورای نگهبان هنگام اعلام نتیجه بررسی هر قانون، ضروری است و این کار باعث به وجود آمدن یک منبع غنی از استدلال‌های فقهی و تخصصی می‌شود که می‌تواند مورد استفاده نهادهای مختلف نظام و محققان حوزه و دانشگاه قرار گیرد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ماهنامه خبری پژوهشی پژوهشکده شورای نگهبان
سال اول، شماره دوم، دی ماه ۱۴۰۳، ۱۴۰ صفحه

ماهنامه خبری پژوهشی پژوهشکده شورای نگهبان

پژوهشکده شورای نگهبان

صاحب امتیاز:

محمد سلیمانی درچه

مدیرمسئول و سردبیر:

محمدحسن ابوالحسنی

دبیر تحریریه:

علیرضا کریمخانی، علیرضا مزینانی، ابوالفضل کندری،

تحریریه:

محمد خزایی، علی کمالی

سید محمدرضا سید علیخانی

چاپ و فنی:

فرزاد صابر

عکس:

محمدرضا آقابابایی، محسن ابوالحسنی، محمدرضا

با تشکر از:

فارسیان، محمدصادق فراهانی، کاظم کوهی اصفهانی

تهران، خیابان شهید بهشتی (ره)، خیابان سرافراز

نشانی:

کوچه پنجم، پلاک ۱۱

۰۲۱-۸۸۷۵۰۰۷۰

تلفن:

www.ccri.ac.ir

پایگاه اینترنتی:

بازدید اعضای مکتب سیاسی مجلس اعلای

عراق از پژوهشکده شورای نگهبان ۱۶

برگزاری نشست علمی «اصلاح ساختار بودجه» ... ۱۶

بررسی رویکرد قانون اساسی در «حمایت از

مستضعفان جهان» ۱۷

بازدید دانشجویان دانشگاه الزهراء (س) از پژوهشکده

شورای نگهبان ۱۷

نشست علمی «هوش مصنوعی از منظر

شخصیت حقوقی» برگزار شد ۱۸

مجموعه صوتی «پرسمان اساسی» رونمایی

شد ۱۸

قلمرو قانون؛ تفسیرها، تحلیل ها و اندیشه های حقوقی راهگشا ۲۰

ضابطه های رسیدگی قضایی در نظرات شورای

نگهبان ۲۱

الزامات حقوقی سیاست گذاری تنظیم هوش

مصنوعی در جمهوری اسلامی ایران ۲۶

مشروعیت قانون اساسی برای نسل های آتی ... ۳۲

محفل اندیشه؛ کرسی هایی برای نوآوری و دانش ۳۸

آیت الله اعرافی: «قانون اساسی» کلان

نظریه ای برای حل دوگانه های متناقض نمای

تاریخی جهان اسلام است ۳۹

سرمقاله ۶

سخن سردبیر ۷

دانش خبر ۸

فراخوان مقاله همایش ملی «حقوق ملت

و آزادی های مشروع در منظومه فکری حضرت

آیت الله العظمی خامنه ای» ۹

مراسم بزرگداشت سالروز تصویب قانون اساسی

برگزار شد ۱۰

سومین دوره آزمون ملی قانون اساسی

برگزار شد ۱۰

بهار کتاب در پاییز ۱۴۰۳ ..... ۱۱

بررسی ۵ مصوبه در مجمع مشورتی حقوقی

شورای نگهبان ۱۲

ادامه بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل

کشور در پژوهشکده شورای نگهبان ۱۲

انتشار نظرات استدلالی شورای نگهبان درباره

۶ مصوبه ۱۳

تولید ۳۴۰ صفحه گزارش علمی و کارشناسی

در پژوهشکده شورای نگهبان ۱۴

بررسی اصول ۱۲۷ و ۱۲۸ قانون اساسی در پنجاه

یکمین جلسه تحول در نظام حقوق اساسی ایران ... ۱۴

نشست علمی «لایحه بودجه ۱۴۰۴ و پیریزی

اقتصاد صحیح و عادلانه» برگزار شد ۱۵

بررسی ۱۵ پرونده استعلام شرعی دیوان عدالت

اداری در پژوهشکده شورای نگهبان ۱۵

فهرست مطالب

دفتر مذاکرات؛ مشروح مذاکرات شورای نگهبان ۹۰

نقش مجلس و رئیس قوه قضائیه در انتخاب حقوقدانان شورای نگهبان ۹۱

زمانه؛ تاریخ حقوق اساسی ایران ... ۱۱۰

شورای سلطنت: واپسین تلاش رژیم پهلوی برای مهار انقلاب ۱۱۱

پاسداران عدالت؛ مروری بر صلاحیت‌های نهادهای دادرسی اساسی در جهان ۱۱۶

شورای قانون اساسی فرانسه: پاسدار قانون در جمهوری لائیک ۱۱۷

یاد؛ زندگینامه اعضای شورای نگهبان ۱۲۲

آیت‌الله شاهرودی: از نجف تا ایران، فقیهی برای عدالت و تحول ۱۲۳

تازه‌ها ۱۲۸

مصوبه‌ای که ابهام داشته باشد، قابل اصرار در مجلس شورای اسلامی نیست ۴۷

اجرای همه‌پرسی تقنینی به نفع نظام اسلامی است ۴۹

اصول عملیه در حکمرانی: مرز میان کارآمدی و محدودیت ۵۶

اسلام سنتی هیچ‌گاه سکولار نیست؛ چون در پی تحقق دین در زندگی روزمره مردم است ۵۸

ولایت مطلقه فقیه: نظریه نصب و ترسیم هندسه قدرت در حکمرانی اسلامی ۶۱

ترویج قانون اساسی برای کودکان و نوجوانان در دستور کار پژوهشکده شورای نگهبان است ۶۴

امضای معاهدات در قانون اساسی: نقش رئیس‌جمهور و مجلس در چارچوب اصل ۱۲۵ .... ۷۶

حمایت از مستضعفان؛ تکلیف شرعی و ملی در قانون اساسی ایران ۶۸

پرونده ویژه؛ بودجه ۱۴۰۴ زیر ذره‌بین: بررسی تخصصی در پژوهشکده شورای نگهبان ... ۷۸

گزارش ۷۰ صفحه‌ای پژوهشکده شورای نگهبان؛ نگاهی جامع به کلیات بودجه ۱۴۰۴ ..... ۷۹

پژوهشکده شورای نگهبان؛ کانون بررسی تخصصی لایحه بودجه ۱۴۰۴ ..... ۸۰

حذف سود بانک مرکزی مغایر با قانون است ۸۱

پژوهش در حوزه قانون اساسی، ابزاری برای ارتقاء حکمرانی خردمندانه

علی فتاحی زعفرانی؛
قائم مقام پژوهشکده شورای نگهبان

حکمرانی خردمندانه، به عنوان یکی از اصلی ترین نیازهای جوامع امروز، بر مبنای تصمیم گیری آگاهانه، شفاف و مبتنی بر دانش شکل می گیرد. در این میان، قانون اساسی که سند بنیادین حکمرانی هر کشور محسوب می گردد؛ نقشه راهی برای تنظیم روابط میان نهادهای حاکمیتی، تضمین حقوق شهروندان و تعریف مسئولیت های حکومت ارائه می دهد. به بیان دقیق تر تحقق حکمرانی خردمندانه در نظام اجتماعی ارتباط وثیقی با مفاهیم و موضوعات قانون اساسی در یک کشور دارد. این در حالی است که پیچیدگی مسائل حکمرانی در جهان امروز، از جمله ظهور فناوری های نوین، تحولات اجتماعی، تعاملات بین المللی، ضرورت پژوهش های مداوم و عمیق در حوزه قانون اساسی را در مسیر حکمرانی خردمندانه به ویژه در نظام جمهوری اسلامی ایران آشکار می سازد؛ چرا که از یکسو مبنای ارزش های بنیادین حاکم بر نحوه حکمرانی در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران که بر گرفته از مبانی و ارزش های بنیادین شریعت مقدس اسلام است؛ در قالب نظریه مردم سالاری دینی، اصول و ارزش های کلان نظریه حکمرانی معاصر در حوزه انسان شناسی، معرفت شناسی و هستی شناسی از جمله عقل خودبنیاد بشری، آزادی به مثابه عدم مسئولیت و برابری به مثابه تساوی را به چالش کشیده است و در همین راستا در معرض شبهات و هجمه های دائمی قرار دارد و نیازمند تولید ادبیات با شرایط و اقتضائات روز است و از سوی دیگر تغییرات سریع و پیش بینی ناپذیر جوامع مانند ظهور فناوری های نوین، تحولات اجتماعی، تعاملات بین المللی و موضوعاتی از این دست، چالش هایی را در اجرای اصول قانون اساسی ایجاد می کند. در نتیجه بی توجهی به پژوهش در این حوزه می تواند منجر به ناکارآمدی قوانین، ضعف نهادهای حاکمیتی و حتی کاهش اعتماد عمومی شود.

بر همین اساس این پرسش بنیادین مطرح می گردد که چگونه پژوهش در حوزه قانون اساسی می تواند به حل مسائل حکمرانی و ارتقای کیفیت حکمرانی خردمندانه کمک کند؟ همچنین، چه راهکارهایی می توان برای توسعه پژوهش های قانون اساسی به منظور پشتیبانی از نهادهای حکومتی و تقویت مشارکت عمومی پیشنهاد داد؟ در یک نگاه کلان پژوهش در حوزه قانون اساسی از دو حیث تحقیقات بنیادین و تحقیقات کاربردی در راستای حکمرانی خردمندانه ضروری است. تحقیقات بنیادین عهده دار تبیین و تشریح مبانی نظری قانون اساسی و بازخوانی اصول قانون اساسی با تأکید بر مبانی نظریه مردم سالاری دینی می باشد. تحقیقات کاربردی نیز در مقام شناسایی چالش های اجرایی قانون اساسی در نظام حقوقی ایران و ارائه راهکارهای حل مساله می باشد.

از همین رو و با توجه به این ضرورت و اهمیت؛ طراحی نقشه و مسیر پژوهش های بنیادین در پژوهشکده شورای نگهبان نیز در مسیر ارتقا حکمرانی خردمندانه در جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر دو بعد مطالعات بنیادین و مطالعات کاربردی در حوزه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران طراحی شده است که گزارشی از اقدامات و فعالیت های این مجموعه در اساننامه منتشر خواهد شد. نظرات و دیدگاه های شما مخاطبان ارجمند نیز راهگشای ما و همکاران ما در این مجموعه می باشد.

پیوند پژوهش و رسانه؛ روایت‌گری علمی در میدان پیکار جهانی

محمد سلیمانی درجه
مدیرمسئول و سردبیر

در دنیای امروز، رسانه‌ها نقش کلیدی در شکل‌دهی به افکار عمومی و انتقال دانش ایفا می‌کنند. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در پیام اخیر خود به نشست افق تحول رسانه ملی، بر اهمیت روایت‌گری و انتقال پیام تأکید کردند و این امر را عاملی تعیین‌کننده در میدان‌های رقابت جهانی دانستند. رسانه‌ها نه تنها ابزار اطلاع‌رسانی بلکه ابزاری راهبردی برای تأثیرگذاری بر جوامع و سیاست‌ها هستند. در این میان، پژوهش‌ها به عنوان منابع معتبر علمی می‌توانند محتوای دقیق و اثربخشی برای رسانه‌ها فراهم آورند. انتشار نتایج پژوهش‌ها در رسانه‌ها، بستری برای ارتباط مؤثر میان پژوهشگران و جامعه ایجاد می‌کند و توانایی روایت‌گری علمی را در قالبی جذاب و قابل فهم برای مخاطبان عمومی تقویت می‌کند. همان‌طور که رهبر معظم انقلاب فرمودند، این توانایی در انتقال پیام، حتی از ابزارهای نظامی نیز پیشی می‌گیرد و ضرورت توجه به پیوند پژوهش و رسانه را دوچندان می‌سازد.

متأسفانه، مراکز علمی و پژوهشی در ایران به‌ندرت از ظرفیت رسانه‌ای خود به‌طور مطلوب بهره می‌برند. نبود استراتژی جامع رسانه‌ای، کمبود نیروی انسانی متخصص در اطلاع‌رسانی علمی، عدم تخصیص بودجه کافی و مناسب و عدم استفاده از ابزارهای نوین رسانه‌ای از جمله مشکلات اساسی هستند. علاوه بر این، بسیاری از این مراکز نتوانسته‌اند یافته‌های خود را در قالب‌هایی جذاب و تأثیرگذار برای عموم جامعه ارائه دهند. این ضعف‌ها، در تناقض با توصیه رهبر انقلاب مبنی بر «دقت، تلاش و ابتکار مضاعف» در عرصه رسانه‌ای است. برای رفع این کاستی‌ها، مراکز پژوهشی باید با تدوین سیاست‌های رسانه‌ای مؤثر و استفاده از متخصصان حوزه رسانه و ارتباطات علمی، گام‌های جدی بردارند. در جهان، مراکز علمی و پژوهشی پیشرو اهمیت رسانه‌ها را به‌خوبی درک کرده‌اند و از آن به‌عنوان ابزاری راهبردی بهره می‌گیرند. دانشگاه MIT با تولید محتواهای جذاب علمی برای رسانه‌های معتبر همچون National Geographic نمونه‌ای از این تعامل سازنده است. همچنین، پژوهشکده CNRS در فرانسه با تولید مستندهای علمی در تلویزیون، یافته‌های خود را به زبان ساده به مخاطبان ارائه می‌کند. در آمریکا، اندیشکده‌هایی مانند RAND Corporation با همکاری رسانه‌ها تحلیل‌های عمیق خود را در قالب برنامه‌های خبری و تحلیلی به جامعه انتقال می‌دهند. این نمونه‌ها نشان می‌دهد که رسانه‌ها می‌توانند پلی میان علم و جامعه باشند و همان‌گونه که رهبر انقلاب اشاره کردند، روایت‌گری مؤثری را ارائه دهند که بر افکار عمومی تأثیر بگذارد.

در نتیجه پیام رهبر انقلاب اسلامی، بر نقش بی‌بدیل رسانه در «پیکارهای کنونی جهان» تأکید دارد و یادآور می‌شود که روایت‌گری و انتقال پیام، عنصری کلیدی در تعیین سرنوشت رقابت‌های جهانی است. در این راستا، پیوند پژوهش و رسانه می‌تواند فرصتی برای ترویج فرهنگ علمی، تقویت اعتماد عمومی، و تسریع در توسعه کشور فراهم آورد. مراکز علمی و پژوهشی داخلی باید با استفاده از تجارب بین‌المللی، بهره‌گیری از متخصصان رسانه‌ای، و تدوین سیاست‌های اطلاع‌رسانی کارآمد، نقش خود را در این میدان ایفا کنند. دقت، تلاش، و ابتکار مضاعف در این عرصه، همان‌گونه که رهبر انقلاب توصیه کردند، راهگشای اثرگذاری بیشتر در میدان روایت‌گری جهانی خواهد بود.

دانش خبر

فراخوان مقاله همایش ملی «حقوق ملت و آزادی‌های مشروع در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای»

همایش ملی حقوق ملت و آزادی‌های مشروع در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به همت پژوهشکده شورای نگهبان و مؤسسه فرهنگی پژوهشی انقلاب اسلامی برگزار می‌شود.

علاقه مندان برای کسب اطلاعات بیشتر و ارسال مقالات می‌توانند به سامانه این همایش به نشانی www.hoghoghmellat.ir یا دبیرخانه این همایش در پژوهشکده شورای نگهبان مراجعه نمایند.

این همایش با هدف بازخوانی اندیشه و سیره حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه حقوق ملت و آزادی‌های مشروع، ترسیم نظام مطلوب حقوق ملت و آزادی‌های مشروع مبتنی بر اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، و تضمین و صیانت از حقوق ملت و آزادی‌های مشروع و چگونگی ارتقاء آن بر اساس آراء و اندیشه‌های حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با فراخوان مقالات در سه محور:

۱. مفهوم، مبانی و چارچوب‌های حقوق ملت و آزادی‌های مشروع در نظام جمهوری اسلامی ایران و مقایسه آن با سایر نظام‌های حقوقی،
۲. سازکارها و الزامات تأمین و تضمین حقوق ملت و آزادی‌های مشروع،

۳. دستاوردهای نظام جمهوری اسلامی ایران در زمینه حقوق ملت و آزادی‌های مشروع آغاز به کار کرد.

مراسم بزرگداشت سالروز تصویب قانون اساسی برگزار شد

مراسم بزرگداشت سالروز تصویب قانون اساسی و افتتاحیه «همایش ملی حقوق ملت و آزادی مشروع در منظومه فکری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای» (مدظله العالی) شامگاه روز سه‌شنبه (۱۳ آذر ۱۴۰۳) به همت پژوهشکده شورای نگهبان و با همکاری موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی با حضور جمعی از مسئولان، حقوقدانان و پژوهشگران در سالن همایش‌های پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد.

سیدصمد موسوی خوشدل عضو هیئت عالی حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه، دکتر محمد اسحاقی معاون پژوهشی موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی و دکتر بیژن عباسی سرپرست معاونت قانون اساسی معاون حقوقی رئیس‌جمهور و جمعی از پژوهشگران و علاقه‌مندان حضور داشتند.

✎ در این آیین آیت الله علیرضا اعرافی عضو فقیه شورای نگهبان و مدیر حوزه‌های علمیه سراسر کشور، دکتر عباسعلی کدخدایی عضو حقوقدان و رئیس پژوهشکده شورای نگهبان و عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام، دکتر هادی طحان‌نظیف عضو حقوقدان و سخنگوی شورای نگهبان، دکتر امین‌حسین رحیمی وزیر دادگستری، دکتر

سومین دوره آزمون ملی قانون اساسی برگزار شد

سومین آزمون ملی قانون اساسی به مناسبت فرارسیدن سالروز تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و با هدف ارتقاء دانش عمومی در حوزه آشنایی با قانون اساسی، افزایش آگاهی‌های عمومی نسبت به صلاحیت‌های نهادهای حاکمیتی و... روز دوشنبه ۱۲ آذرماه ۱۴۰۳ و هم‌زمان با روز قانون اساسی جمهوری اسلامی به همت پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد.

در این آزمون که منابع آن را مقدمه و اصول قانون اساسی و نظرات تفسیری شورای نگهبان درباره اصول قانون اساسی تشکیل می‌دادند، مطابق اعلام قبلی تمامی علاقه‌مندان امکان ثبت‌نام و رقابت داشتند. در همین راستا، ۸۴۰

✎ این آزمون که از طریق سامانه آموزش پژوهشکده شورای نگهبان و به صورت مجازی انجام شد، دارای ۳۰ پرسش چهارگزینه‌ای بود و شرکت‌کنندگان در آن ۳۰ دقیقه فرصت پاسخگویی به این پرسش‌ها را داشتند.

از نفرات برتر این رقابت ملی در مراسم بزرگداشت روز قانون اساسی که ۱۳ آذرماه در پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد، مورد تقدیر قرار گرفته و جوایز خود را از سوی آیت‌الله اعرافی و دکتر کدخدایی دریافت کردند.

نفر برای رقابت در این آزمون ثبت‌نام کردند که از این تعداد، ۶۳۰ داوطلب در بازه مقرر در آزمون شرکت کردند. از این میان، ۵ داوطلب با انتخاب گزینه صحیح در تمامی سؤالات، حائز رتبه برتر شدند.

بهار کتاب در پاییز ۱۴۰۳ انتشار ۱۰ اثر علمی جدید در پژوهشکده شورای نگهبان

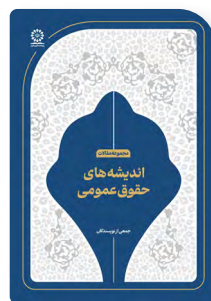
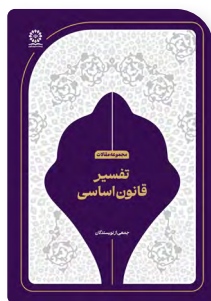
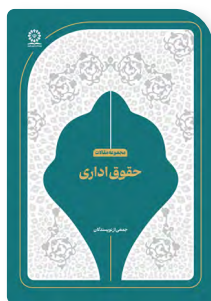
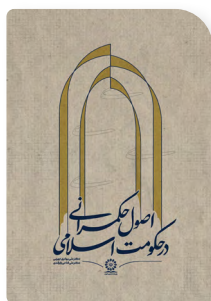

آخرین ماه فصل پاییز سال ۱۴۰۳ در پژوهشکده شورای نگهبان، با انتشار ده اثر علمی جدید به بهار کتاب تبدیل شد.

آزادی‌های مشروع»، «حقوق اساسی تطبیقی»، «حقوق اداری» و «اندیشه‌های حقوق عمومی» را منتشر و روانه بازار کرد.

علاقه مندان می‌توانند جهت تهیه این آثار به فروشگاه اینترنتی انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان به نشانی nashr-rc.ir مراجعه نمایند.

انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان در ماه آذر ده اثر علمی جدید با عنوان «مجموعه نظریات فقهی شورای نگهبان در پاسخ به استعلامات دیوان عدالت اداری در سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۹۹»، «مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات و استفساریه‌های سال ۱۳۹۵»، «حقوق اقتصادی»، «حقوق انتخابات»، «دادرسی اساسی تطبیقی»، «تفسیر قانون اساسی»، «حقوق ملت و

بررسی ۵ مصوبه در مجمع مشورتی حقوقی شورای نگهبان

سازمان مجری طرح‌های عمرانی نیروهای مسلح»، «اساسنامه صندوق توسعه شبکه تار (فیبر) نوری» و بخشی از «بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور» تهیه شده است. در این گزارش‌ها، مصوبات فوق برای استفاده در جلسه شورای نگهبان از حیث موضوع‌شناسی و مغایرت یا عدم مغایرت آن‌ها با قانون اساسی بررسی شده‌اند.

در آذر ماه سال ۱۴۰۳ گزارش‌های مجمع مشورتی حقوقی برای «لایحه پیوست اصلاحی موافقت‌نامه تجارت آزاد بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عربی سوریه»، «لایحه موافقت‌نامه معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی و تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری اسلامی پاکستان»، «اصلاح اساسنامه

ادامه بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور در پژوهشکده شورای نگهبان

با فرارسیدن فصل بررسی و تصویب بودجه، پژوهشکده شورای نگهبان نیز بررسی ابعاد مختلف «لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور» را در جلسات مشورتی و تخصصی متعددی با حضور کارشناسان و دستگاه‌های مختلف آغاز کرده است.

شهید و امور ایثارگران و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، حضور یافتند و به ارائه نظرات و دیدگاه‌های خود در خصوص موضوعات و بندهای مرتبط در لایحه بودجه ۱۴۰۴ کل کشور پرداختند.

در جلسه یکشنبه ۱۸ آذر ۱۴۰۳ مجمع مشورتی حقوقی شورای نگهبان نیز که با حضور دکتر کدخدایی، عضو حقوقدان و رییس پژوهشکده شورای نگهبان؛ دکتر مولایی، عضو حقوقدان شورای نگهبان و دکتر طحان نظیف، عضو

در این جلسات کارشناسان و مسئولانی از سازمان برنامه و بودجه، بانک مرکزی، سازمان امور مالیاتی، سازمان بورس و اوراق بهادار، شرکت بورس کالای ایران، وزارت امور اقتصادی و دارایی، صندوق بازنشستگی کشوری، دیوان محاسبات کشور، وزارت نفت، کمیسیون انرژی مجلس شورای اسلامی، کمیسیون تلفیق مجلس شورای اسلامی، کمیسیون اقتصادی دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز ارزیابی و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی نظام و بنیاد

آثار تورمی لایحه بودجه، کسر بودجه، نسبت هزینه‌ها و درآمدها و نسبت لایحه بودجه با برنامه هفتم پیشرفت به بحث و تبادل نظر پرداختند.

گفتنی است نظرات مجمع مشورتی حقوقی شورای نگهبان پس از جمع‌بندی‌های کارشناسی در اختیار اعضای شورای نگهبان قرار می‌گیرد.

حقوقدان و سخنگوی شورای نگهبان و جمعی از پژوهشگران تشکیل شد، بخش‌هایی از «لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور» بررسی شد.

بر اساس این گزارش در این جلسه حاضران با بررسی بخش‌هایی از لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور که در صحن مجلس به تصویب نمایندگان رسیده است درباره موضوعاتی نظیر

انتشار نظرات استدلالی شورای نگهبان درباره ۶ مصوبه

در ماه آذر، ۶ گزارش مبانی نظرات شورای نگهبان تحت عنوان نظرات استدلالی بررسی مشروح مذاکرات شورای نگهبان در مورد مصوبات مختلف تهیه شده است.

دولت جمهوری نیکاراگوئه

۴. طرح اصلاح برخی قوانین راجع به انتخابات ریاست جمهوری اسلامی ایران، مجلس شورای اسلامی و شوراهای اسلامی کشور

۵. اساسنامه صندوق توسعه صنایع دستی و فرش دستباف و احیا و بهره‌برداری از اماکن تاریخی و فرهنگی

۶. طرح استفساریه ماده (۸۱) قانون مالیات‌های مستقیم

این گزارشات علاوه بر انتشار در درگاه رسمی شورای نگهبان یعنی «سامانه جامع نظرات شورای نگهبان»، برای نهادهای مختلف کشور از جمله مجلس شورای اسلامی، دولت و مجمع تشخیص مصلحت نظام ارسال می‌گردد. عناوین گزارش‌های نظرات استدلالی در ماه گذشته به شرح زیر است:

۱. اساسنامه سازمان توسعه و بهره‌برداری فناوری‌های نوین آب‌های جوی

۲. اصلاح اساسنامه شرکت بازآفرینی شهری ایران

۳. لایحه موافقتنامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و

تولید ۳۴۰ صفحه گزارش علمی و کارشناسی در پژوهشکده شورای نگهبان

کارشناسان شورای نگهبان و نهادهای مختلف از جمله نمایندگان مجلس شورای اسلامی، مسئولان مجمع تشخیص مصلحت نظام، بانک مرکزی، وزارت اقتصاد، سازمان بورس، سازمان مالیاتی، صندوق بازنشستگی، مرکز پژوهش‌های مجلس، سازمان برنامه و بودجه کشور، و ... برخوردار هستند.

در آذرماه ۱۴۰۳ بالغ بر ۳۴۰ صفحه گزارش اعم از گزارش‌های مجمع مشورتی حقوقی، نظرات استدلالی و استعلامات شرعی دیوان عدالت اداری تولید شد و جهت استفاده اعضای شورای نگهبان، جلسه فقهای معظم شورا و سایر نهادهای ارائه شد. گزارشات مذکور از پشتیبانی حدود ۹۰ ساعت جلسه کارشناسی با حضور

بررسی اصول ۱۲۷ و ۱۲۸ قانون اساسی در پنجاه یکمین جلسه تحول در نظام حقوق اساسی ایران

پنجاه یکمین جلسه از سلسله جلسات تحول در نظام حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران با رویکرد تحول در قانون اساسی و با محوریت اصول ۱۲۷ و ۱۲۸ قانون اساسی در تاریخ یکشنبه ۲۷ آبان ماه ۱۴۰۳ در پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد.

بین‌الملل منطبق با کلیت ساختار نظام» و همچنین نقد و تحلیل نظرات یکدیگر پرداختند. ارتقای نظام حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، احصای ظرفیت‌های مغفول قانون اساسی و ارائه راهکارهای تحولی در خصوص آن، مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی رهبر معظم انقلاب، از اهداف اصلی سلسله نشست‌های تحول در نظام حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود.

در این جلسه که با محوریت «مشروح مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی-۱۳۶۸» و با حضور جمعی از پژوهشگران برگزار گردید، پژوهشگران به ارائه دیدگاه‌های خود پیرامون مسائلی چون «نقش نماینده ویژه رئیس‌جمهور در ارتباط با دستگاه‌ها»، «اهمیت عملکرد نماینده ویژه و لزوم هماهنگی آن با هیات وزیران»، «ساز و کار تعیین سفرا در کشورهای خارجی»، «لزوم تمرکز سیاسی در عرصه

بررسی ۱۵ پرونده استعلام شرعی دیوان عدالت اداری در پژوهشکده شورای نگهبان

مناطق آزاد، شهرسازی، ارتباطات، مهریه، اسناد عادی و رسمی، ایثارگران، موضوعات مختلف مربوط به شهرداری‌ها و شوراهای اسلامی شهر و روستا، موضوعات اداری و استخدامی و موضوعات مربوط به آموزش عالی بوده است.

❧ کارشناسان پژوهشکده شورای نگهبان در ماه گذشته، ۱۷ گزارش راجع به استعلامات شرعی دیوان عدالت اداری پیرامون پرونده‌های دارای شکایت شرعی تهیه و به فقهای شورای نگهبان ارائه کردند. این گزارش‌ها درباره طیف وسیعی از موضوعات از جمله موضوعات بیمه، مالیاتی،

نشست علمی «لایحه بودجه ۱۴۰۴ و پیریزی اقتصاد صحیح و عادلانه» برگزار شد

نشست علمی «لایحه بودجه ۱۴۰۴ و پیریزی اقتصاد صحیح و عادلانه» با هدف بررسی آثار و پیامدهای لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور بر اقتصاد ایران و سنجش لایحه بودجه با مفهوم «پی ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه» روز شنبه ۱۰ آذرماه ۱۴۰۳ در محل پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد.

و بودجه کشور؛ دکتر محمدحسین حسین‌زاده بحرینی، عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد و نماینده سابق مجلس شورای اسلامی و دکتر حمیدرضا تیموری، کارشناس مسائل بودجه به تشریح نظرات و دیدگاه‌های خود پرداختند.

❧ در این نشست که نخستین نشست از سلسله نشست‌های علمی «بررسی لایحه بودجه ۱۴۰۴» است، دکتر محسن زنگنه، نایب رئیس کمیسیون تلفیق مجلس شورای اسلامی؛ دکتر محمدحسین رحمتی، سرپرست معاونت هماهنگی برنامه، بودجه و نظارت سازمان برنامه

بازدید اعضای مکتب سیاسی مجلس اعلای عراق از پژوهشکده شورای نگهبان

جمعی از اعضای مکتب سیاسی مجلس اعلای عراق سه شنبه ۲۷ آذر با حضور در پژوهشکده شورای نگهبان، ضمن بازدید از نمایشگاه فعالیت‌ها و تولیدات علمی و پژوهشی پژوهشکده با تاریخچه و بخش‌های مختلف این مجموعه آشنا شدند.

به تبیین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نیز جایگاه و وظایف شورای نگهبان پرداختند.

در این بازدید دکتر کدخدایی، عضو حقوقدان و رییس پژوهشکده شورای نگهبان و دکتر طحان نظیف، عضو حقوقدان و سخنگوی شورای نگهبان

برگزاری نشست علمی «اصلاح ساختار بودجه»

در ادامه برگزاری سلسله نشست‌های بررسی لایحه بودجه ۱۴۰۴ در پژوهشکده شورای نگهبان، دومین نشست علمی با عنوان «ظرفیت‌های شورای نگهبان و هیأت عالی نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام در اصلاح ساختار بودجه با نگاهی بر لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور» دوشنبه ۱۲ آذرماه ۱۴۰۳ برگزار شد.

سیاست‌های کلی نظام و محسن ابوالحسنی، معاون پژوهش‌های کاربردی پژوهشکده شورای نگهبان به بررسی و تبیین موضوع پرداختند.

در این نشست دکتر محمد رضا پورا ابراهیمی، رییس کمیسیون اقتصادی مجمع تشخیص مصلحت نظام؛ دکتر ولی رستمی، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران؛ دکتر محسن دهنوی، رییس مرکز ارزیابی و نظارت راهبردی اجرای

بررسی رویکرد قانون اساسی در «حمایت از مستضعفان جهان»

چهارمین نشست از سلسله نشست‌های علمی «خانه ملی گفت‌وگوی حقوق اساسی» با موضوع «حمایت از مستضعفان جهان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» روز سه‌شنبه ۶ آذرماه ۱۴۰۳ در پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد.

دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران درباره «مشروعیت محور مقاومت از منظر حقوق بین‌الملل» و دکتر محمدرضا اصغری شورشانی، عضو هیأت علمی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری تهران درخصوص «الزامات حقوقی حمایت از مستضعفان جهان مبتنی بر قانون اساسی» به ایراد سخن پرداختند.

در این نشست حجت‌الاسلام والمسلمین محسن قنبریان، استاد حوزه و دانشگاه درخصوص «تکالیف شرعی و قانونی جمهوری اسلامی ایران در زمینه مقاومت»، دکتر مهدی خانعلی‌زاده، کارشناس و تحلیل‌گر روابط بین‌الملل در زمینه «تأمین منافع و امنیت ملی ایران از طریق محور مقاومت»، دکتر محمدهادی ذاکر حسینی، عضو هیأت علمی

بازدید دانشجویان دانشگاه الزهرا (س) از پژوهشکده شورای نگهبان

پژوهشکده، دوره‌های آموزشی پژوهشکده (شبیه‌سازی، دوره‌های تخصصی برای ارگان‌ها، سازمان‌ها و...)، وظایف و کار ویژه‌های پژوهشکده، سامانه جامع نظرات شورای نگهبان و الزامات دانش حقوق و حکمرانی حقوقی در کشور آشنا کردند.

دانشجویان دانشگاه الزهرا (س) ششم آذرماه از پژوهشکده شورای نگهبان بازدید کردند. در این بازدید دکتر علی فتاحی زفرقندی قائم مقام و کمال کدخدامرادی مدیر گروه مطالعات قانون و قانون‌گذاری، دانشجویان را با فرآیند بررسی مصوبات و قوانین، کتب منتشر شده انتشارات

نشست علمی «هوش مصنوعی از منظر شخصیت حقوقی» برگزار شد

چهارمین نشست از سلسله نشست‌های «هوش مصنوعی و حقوق اساسی» با موضوع «هوش مصنوعی از منظر شخصیت حقوقی» روز دوشنبه ۵ آذرماه ۱۴۰۳ برگزار شد.

امکان سنجی وجود شخصیت برای هوش مصنوعی در حقوق فعلی ایران و کیفیت سنجی اعطای شخصیت بر هوش مصنوعی در آینده، دیدگاه‌ها و نظرات خود را ارائه کرد.

در این نشست دکتر طاهر حبیب‌زاده، دانش‌آموخته دکتری حقوق فناوری اطلاعات از کشور انگلستان و عضو هیات علمی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام درباره موضوعاتی مانند هوش مصنوعی یا انسان مصنوعی؟،

مجموعه صوتی «پرسمان اساسی» رونمایی شد

آیین رونمایی از مجموعه صد قسمتی برنامه‌های پرسمان اساسی در ساختار پادپخش (پادکست) صبح روز دوشنبه ۱۲ آذر ۱۴۰۳ به مناسبت روز بزرگداشت قانون اساسی در سالن همایش‌های معاونت صدای سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی برگزار شد.

صداوسیمای جمهوری اسلامی ایران تهیه شده است، رونمایی شد. در این مجموعه صوتی با دکتر فتاحی زفرقندی (قائم مقام پژوهشکده شورای نگهبان) به عنوان کارشناس درباره مباحث اولیه و مبنایی قانون اساسی که قابل استفاده برای عموم مردم به ویژه جوانان و دانشجویان است، گفتگو شده است.

در این مراسم که دکتر هادی طحان‌نظیف عضو حقوقدان و سخنگوی شورای نگهبان، مهندس علی بخشی‌زاده معاون صدای سازمان صدا و سیما، دکتر علی فتاحی زفرقندی قائم‌مقام پژوهشکده شورای نگهبان و مهندس مهدی شاملو مدیر ایران صدا حضور داشتند، از این مجموعه صوتی که با همکاری پژوهشکده شورای نگهبان و سازمان

قلمرو قانون؛

تفسیرها، تحلیل‌ها و اندیشه‌های حقوقی راهگشا

ضابطه‌های رسیدگی قضایی در نظرات شورای نگهبان

احمد رحیمی
پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان

مؤسسين قانون اساسی در اصل ۱۵۶ این قانون وظایفی را بر دوش قوه قضائیه قرار داده‌اند که از جمله مهم‌ترین آن‌ها «رسیدگی و صدور حکم در مورد تظلمات، تعدیات، شکایات، حل و فصل دعاوی و رفع خصومات و اخذ تصمیم و اقدام لازم در آن قسمت از امور حسبیه که قانون معین می‌کند» می‌باشد. بنابراین رسیدگی قضایی اهم وظایف قوه قضائیه را تشکیل می‌دهد و هدف از آن احقاق عدالت و فصل خصومت است. اما رسیدگی قضایی را باید‌ها و نیاید‌هایی است که رعایت آن‌ها در اعتبار حکم صادره تأثیر مستقیمی دارد. شورای نگهبان به عنوان مفسر قانونی اساسی در راستای انجام وظیفه تطبیق مصوبات با شرع و قانون اساسی نقش حائز اهمیتی در تحقق دادرسی عادلانه و تعیین الزامات و ممنوعیت‌های دادرسی عادلانه دارد. از جمله این ممنوعیت‌ها در نظرات شورای نگهبان عبارت‌اند از «ممنوعیت رسیدگی بدون اقامه دعوی» و «ممنوعیت تعیین و اعمال مجازات بدون احراز تقصیر» که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱- ممنوعیت رسیدگی ابتدایی بدون اقامه دعوی

دادگاه مرجع رسیدگی به دعاوی و حل و فصل کننده اختلافات است اما حق رسیدگی ابتدایی و بدون درخواست ذی نفع را ندارد. مقنن در ماده ۲ قانون آیین دادرسی مدنی در این رابطه اشعار می‌دارد: «هیچ دادگاهی نمی‌تواند به دعوایی رسیدگی کند مگر اینکه شخص یا اشخاص ذی نفع یا وکیل یا قائم مقام یا نماینده قانونی آنان رسیدگی به دعوا را برابر قانون درخواست نموده باشند». در دادگاه‌های کیفری نیز وضعی مشابه حاکم است و این دادگاه‌ها نیز وقتی رسیدگی را آغاز می‌کنند که پرونده به آن‌ها ارجاع شده باشد؛ اعم از اینکه پرونده با کیفرخواست دادستان و از دادسرا به دادگاه ارجاع شده باشد و یا جرم از جرایمی باشد که مستقیماً در دادگاه مطرح می‌گردد.

مجلس در مواد ۵ و ۶ لایحه نحوه اجرای اصل (۴۹) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران حکمی را مقرر می‌نمود که دادگاه را موظف به رسیدگی ابتدایی بدون طرح دعوی یا اعلام جرم می‌نمود. توضیح اینکه، در ماده ۵ این قانون دادگاه موظف می‌گردد که رأساً نسبت به مشروعیت اموال و دارایی اشخاص حقیقی یا حقوقی مانند اعضای ساواک رسیدگی نموده و حکم مقتضی را صادر نماید هر چند تا تاریخ تصویب این قانون در دادگاه‌ها قرار منع تعقیب یا حکم برائت نسبت به جرائم غیرمالی آنان صادر شده

باشد. شورای نگهبان در نظر شماره ۱۰۷۹۱ مورخ ۱۳۶۲/۱۲/۱۵ رسیدگی به اموال و دارایی افراد بدون اقامه دعوی از جانب دولت و یا ذی نفع را مغایر با اصول ۴۹ و ۱۵۶ قانون اساسی دانست.

پس از ایراد شورا، مجلس نسبت به اصلاح ماده ۵ اقدام نمود. در ماده جدید دادستان موظف گردید تا رأساً نسبت به اموال و دارایی اشخاص حقیقی یا حقوقی در مواردی که آن‌ها را باتوجه به دلایل و امارات موجود نامشروع و متعلق به بیت‌المال یا امور حسبه تشخیص دهد از دادگاه صالح رسیدگی و حکم مقتضی را تقاضا نماید و در مورد اموال موضوع اصل ۴۹ ق.ا. نیز نسبت به دعاوی شخصی پس از شکایات شاکی، دادگاه رسیدگی خواهد کرد. پس از انجام این اصلاحات شورا مصوبه مجلس را تأیید نمود.

۲- ممنوعیت تعیین و اعمال مجازات بدون احراز تقصیر

در اکثر نظام‌های حقوقی از جمله در نظام حقوقی کشورمان، اصل بر برائت است. بنابراین اعمال مجازات که ضمانت اجرای تخلف از الزام‌ها یا ممنوعیت‌های مقرر قانونی است فقط در صورت اثبات تخلف و احراز تقصیر قابل اعمال است. در مواردی مجلس در پی وضع مصوباتی بوده است که به موجب آن ضمانت اجرای یک تخلف یا جرم قبل از احراز تقصیر یا صدور حکم قطعی اعمال گردد و این مصوبات با ایراد شورای نگهبان

این بند را اصلاح نمود و نگارش جدید آن به نحوی است که ایراد شورا برطرف گردیده و توهّم اینکه واگذاری قبل از صدور حکم دادگاه صورت می‌گیرد از بین رفته است. پس از اصلاحات مجلس، شورا در نظر شماره ۲۵۴۲ مورخ ۱۳۷۰/۱۱/۱۰ مصوبه مجلس را تأیید نمود.

۲،۲- توقف اعمال مجازات بر احراز تقصیر

تا جرمی محقق نشده باشد مجازاتی قابل اعمال نیست حتی اگر آن مجازات الزام به پخش یک پاسخ باشد. مجلس در تبصره ۴ طرح الحاق یک ماده و پنج تبصره به قانون اساسنامه سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۲ حکمی مقرر نموده بود که به موجب آن قاضی دادگاه قبل از اتمام رسیدگی و صدور حکم، صداوسیما را مکلف به پخش پاسخ شاکی می‌نمود. شورا در نظر شماره ۸۱/۳۰/۲۲۰۵ مورخ ۱۳۸۱/۱۰/۱۵ مکلف نمودن قاضی به الزام صداوسیما به پخش پاسخ در مواردی که جرائم موضوع ماده (۳۰) این قانون (توهّم، افترای خلاف واقع یا تحریف سخن اشخاص) را احراز ننموده بر خلاف بند (۱) اصل ۱۵۶ قانون اساسی دانست. مجلس در مقابل ایراد شورا بر نظر خود اصرار نمود و مصوبه به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارسال گردید. مجمع در نظر شماره ۵۹۸۸۰/۱۰۱ مورخ ۱۳۸۸/۳/۲۷ چنین حکم نمود که: «...چنانچه سازمان صداوسیما از اجرای مصوبه شورای

مواجه گردیده است. در ادامه ذیل دو بند به تبیین این موضوع می‌پردازیم.

۱،۲- ممنوعیت اعمال ضمانت اجرا قبل از صدور حکم دادگاه

مجازات پاسخ و واکنش جامعه در برابر ارتکاب جرم و یا احراز تقصیر است که بر مجرم تحمیل می‌گردد و می‌توان آن را این‌گونه تعریف کرد: گونه‌ای از واکنش رسمی (حقوقی) جامعه در مقابل جرم است که به موجب قانون و حکم دادگاه صلاحیت‌دار نسبت به مجرم اعمال می‌شود. براین اساس، اعمال مجازات تنها پس از احراز ارتکاب جرم، توسط مقام قضایی و به موجب حکم قطعی لازم‌الاجرا امکان‌پذیر است؛ لذا اعمال مجازات قبل از قطعیت حکم در حقوق جزا راهی ندارد. بند (ج) تبصره ۲۸ لایحه بودجه سال ۱۳۷۱ کل کشور مجلس به‌گونه‌ای نگارش یافته بود که پندار اعمال مجازات قبل از صدور حکم قطعی را به ذهن متبادر می‌نمود و با ایراد شورای نگهبان روبه‌رو گردید. توضیح اینکه، مجلس در این بند از تبصره مذکور مقرر می‌نمود که کلیه کشفیات وزارت اطلاعات به ردیف خاصی از بودجه واریز می‌گردد و ۵۰ درصد آن به وزارت اطلاعات بازگردانده خواهد شد. شورا در نظر شماره ۲۵۴۲ مورخ ۱۳۷۰/۱۱/۱۰ بیان می‌دارد که اطلاق این بند موهم آن است که قبل از حکم دادگاه واگذاری صورت گیرد و این بر خلاف قانون اساسی است. مجلس

منابع:

۱. تنگستانی، محمدقاسم، استقلال و مسئولیت قوه قضائیه، تهران، نشر میزان، چ ۱، ۱۳۹۷.
  ۲. خالقی، علی، آیین دادرسی کیفری، تهران، مؤسسه پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، چ ۳۲، ۱۳۹۵، ج ۲.
  ۳. طهماسبی، جواد، آیین دادرسی کیفری، تهران، نشر میزان، چ ۱، ۱۳۹۶، ج ۳.
  ۴. فتحی، محمد، کوهی اصفهانی، کاظم، طاهری، سید محسن، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به همراه نظرات تفسیری شورای نگهبان، تهران، پژوهشکده شورای نگهبان، چ ۱، ۱۳۹۸.
  ۵. منصورآبادی، عباس، حقوق جزای عمومی ۳، تهران، نشر میزان، چ ۱، ۱۳۹۹، ج ۳.
  ۶. موسی‌زاده، ابراهیم، خوشنویسان، محسن، صلاحیت‌های قوه قضائیه در پرتو نظرات شورای نگهبان، تهران، انتشارات خرسندی، چ ۱، ۱۳۹۵.
  ۷. هاشمی، محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، نشر میزان، چ ۲۹، ۱۳۹۸، ج ۲.
- نظارت خودداری نموده و یا شاکی به نظر شورای نظارت معترض باشد، بنا بر شکایت شاکی شعبه خاصی که به این منظور تشکیل می‌شود، نسبت به موضوع خارج از نوبت (حداکثر یک هفته) رسیدگی و حکم مقتضی را بر اساس این قانون صادر خواهد نمود. صداوسیما مکلف است نظر دادگاه را ظرف مدت ۲۴ ساعت اجرا کند. در صورت عدم اجرای حکم محکوم خواهد شد». با بررسی نظر مجمع نمایان می‌گردد که هرچند تبصره ۴ فوق‌الذکر از متن مصوب مجمع حذف گردیده است لکن نظر شورا در فحوای کلام مجمع موجود است. چه، مجمع در متن مصوب، صداوسیما را مکلف نموده است تا ظرف مدت ۲۴ ساعت پس از صدور حکم، نظر دادگاه را اجرا کند.
- نتیجه آنکه، در نظرات شورای نگهبان، دادگاه به عنوان مرجع رسیدگی به دعاوی و حل و فصل کننده اختلافات، حق رسیدگی ابتدایی و بدون اقامه دعوی از جانب دولت و یا ذی‌نفع را ندارد. همچنین اعمال مجازات فقط در صورت اثبات تخلف و احراز تقصیر قابل اعمال است و ضمانت اجرای یک تخلف یا جرم قبل از احراز تقصیر یا صدور حکم قطعی اعمال نمی‌گردد.

الزامات حقوقی سیاست‌گذاری تنظیم هوش مصنوعی در جمهوری اسلامی ایران

علیرضا مزینانی
پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان

اهمیت هوش مصنوعی و آثار مثبت و منفی‌ای که می‌تواند از خود بر جای بگذارد، مسئله‌ای آشکار است. در این راستا از سال‌های پیش دولت‌های مختلف به دنبال آن رفته‌اند تا از طریق تنظیم این پدیده به نحوی مطلوب، علاوه بر بهره‌مند شدن از منافع آن، حتی‌الامکان از آسیب‌ها و خطرات احتمالی در این حوزه جلوگیری شود.

جمهوری اسلامی ایران که پس از تصویب در شورای عالی انقلاب فرهنگی، ابتدای تیرماه امسال ابلاغ شد، شورای ملی راهبری هوش مصنوعی به ریاست رئیس‌جمهور و با عضویت ۱۵ عضو حقوقی دیگر که قاطبه آن‌ها اعضای کابینه دولت هستند و ۲ عضو حقیقی با حکم

ساختارهای حقوقی ایجاد شده

در جمهوری اسلامی ایران نیز به تازگی گام‌های نخستین جهت سیاست‌گذاری برای توسعه و تنظیم هوش مصنوعی برداشته شده است. به موجب سند ملی هوش مصنوعی

نیست. همچنین در سند مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز احکامی برای وضع قاعده از طریق «قانون» در نظر گرفته شده است. در همین خصوص، در جز ۲ بند ۱ ماده ۵ این سند، حکم به تدوین «لوائح قانونی» لازم به منظور ایجاد زیرساخت‌های حقوقی مورد نیاز جهت بهره‌گیری و مواجهه با مخاطرات هوش مصنوعی در کشور از قبیل تعیین مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی هوش مصنوعی خودمختار و رعایت حریم خصوصی، پاسخگویی و عدم تبعیض داده شده است. در جز ۱ و ۴ همان بند نیز احکامی در خصوص اصلاح قوانین در حوزه مالکیت فکری داده‌ها و تولیدات مبتنی بر هوش مصنوعی صادر شده که صلاحیت دیگری برای قانون‌گذاری مجلس (البته در اصلاح قوانین پیشین) ایجاد می‌کند. بنابر توضیحات فوق‌الذکر، مجلس شورای اسلامی هرچند نمی‌تواند قانونی مغایر با این سند وضع کند ولی می‌تواند قوانینی که مغایر با آن نباشد وضع کند و همچنین در دو مورد، خود این سند اشاره به لزوم قانون‌گذاری و اصلاح قوانین کرده است. به غیر از جز ۲ بند ۱ ماده ۵ که حکم به تنظیم از طریق لوائح قانونی داده، در بخش‌های متعدد دیگر از این سند احکام کلی‌ای در باب تنظیم و پیشگیری از مخاطرات هوش

رئیس‌جمهور، تشکیل می‌شود.^۲ هرچند که در دوره فعلی و به موجب حکم رئیس‌جمهور، ریاست شورا به معاون اول تفویض و ایشان به عنوان رئیس سازمان ملی هوش مصنوعی نیز منصوب شدند.^۳ به موجب بند ۳ ماده ۷ سند مذکور، این شورا وظیفه «تصویب نقشه راه اجرایی‌سازی سند»، «تصویب آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های لازم جهت تسهیل اجرای سند»، «تصویب ره‌نگاشت کاربست هوش مصنوعی در دستگاه‌های اجرایی مستقل ملی» و «پیشنهاد روزآمدسازی سند» را بر عهده دارد. پیشنهادات روزآمدسازی سند بر عهده شورای ملی راهبری بوده و علی‌القاعده تصویب آن نیز مانند سند اصلی باید توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی صورت گیرد.

نظر به اینکه سند ملی هوش مصنوعی جامعیت داشته و ورود کلی به تمامی شئون علم و فناوری هوش مصنوعی پیدا کرده است، و از آنجا که شورای نگهبان مصوبات مجلس شورای اسلامی که مغایر با مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی باشد را تأیید نمی‌کند، می‌توان گفت اختیارات قانونگذاری مجلس شورای اسلامی در این حوزه مقداری محدود شده است. البته این نافی اختیار مجلس برای قانونگذاری در حوزه هوش مصنوعی در صورتی که مغایرتی با احکام این سند نداشته باشد،

۱. متن کامل سند قابل دسترسی در: <https://sccr.ir/news/25503/1>

۲. بند ۳ ماده ۷ «سند ملی هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران» مصوب جلسه ۹۰۱ مورخ ۱۴۰۳/۰۳/۲۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی.

۳. قابل دسترسی در: mehrnews.com/x36gV9 (آخرین مشاهده ۱۴۰۳/۰۸/۱۹)

عبرت‌های تنظیم فضای مجازی برای تنظیم هوش مصنوعی

با وجود آنکه در سند ملی هوش مصنوعی به عنوان عالی‌ترین سند در خصوص این فناوری در کشور، چند حکم کلی در راستای تنظیم و پیشگیری از مخاطرات این فناوری آمده است، اما تحقق این احکام از طریق وضع قانون و مقرراتی است که این احکام کلی را به تفصیل و جزئیات دقیق تشریح و به مقامات اجرایی ابلاغ کنند. اکنون که در مراحل ابتدایی رشد این فناوری در کشور هستیم، بهترین فرصت برای تعیین تفصیل احکام در این حوزه است؛ زیرا تنظیم در این مرحله کم‌هزینه‌تر و کارآمدتر است. اگر هرچه سریع‌تر قوانین و مقررات مربوط به احکام سند ملی هوش مصنوعی تهیه، تصویب، ابلاغ و اجرا نگردند، سرنوشتی نظیر حکمرانی فناوری اینترنت در کشور تکرار می‌شود. توضیح آنکه اجرای قواعد تنظیمی در حوزه فضای مجازی، سال‌ها بعد از ورود و رشد بی‌ضابطه این فناوری در کشور پیگیری شد و نتیجه آن فیلترینگ گسترده‌ای بود که نه تنها کارآمدی چندانی ندارد، بلکه هزینه‌های فراوانی از جمله در ابعاد اجتماعی و اقتصادی برای کشور ایجاد کرده است.

در این مورد شایان ذکر است که در ابتدای ورود عمومی علوم رایانه‌ای و فضای مجازی به کشور، مقام معظم رهبری تأکیدات خودشان را جهت پیشگیری از چالش‌های احتمالی این فناوری در جلسات عمومی و جلسات با

مصنوعی آمده است که طبیعتاً بنابر حکم عام بند ۳ ماده ۷ این سند، تهیه دستورالعمل و آیین‌نامه آن‌ها با شورای ملی راهبری است؛ بنابراین صلاحیت مجلس برای تصویب لوایح قانونی در این حوزه، نافی صلاحیت شورای مذکور نیست. با این تفصیل می‌توان گفت، در جمهوری اسلامی ایران در ضمن صلاحیت عام مجلس برای قانون‌گذاری، شورای عالی انقلاب فرهنگی نهاد سیاست‌گذار هوش مصنوعی بوده و شورای ملی راهبری هوش مصنوعی و سازمان ملی هوش مصنوعی که دبیرخانه شورای ملی است، به نوعی نهاد تنظیم‌گر هوش مصنوعی هستند.

نکته دیگر اینکه صلاحیت مجلس و شورای ملی راهبری برای وضع قاعده در شئون مختلف هوش مصنوعی، نافی صلاحیت نهادهای مقررگذار تخصصی در این خصوص نیست. توضیح آنکه به دلیل کاربرد وسیع هوش مصنوعی در بسیاری از زمینه‌های زندگی بشری، منع مقامات ذیصلاح برای وضع مقرر و نهادهای مقررگذار تخصصی (مانند شورای رقابت) از قاعده‌گذاری درباره مسائل مربوط به هوش مصنوعی در حوزه مشخص فعالیت‌شان، به‌نوعی ایجاد محدودیت در اصل فعالیت آن‌ها است که چندان صحیح به نظر نمی‌رسد.

با این توضیح، بحث تنظیم‌گری بخشی هوش مصنوعی توسط نهادهای تخصصی نیز مطرح می‌شود و تنظیم هوش مصنوعی محصور در یک نهاد نخواهد ماند.

سرنوشت تنظیم هوش مصنوعی در جمهوری اسلامی ایران را بسیار بهتر از تجربه نچندان مطلوب تنظیم و حکمرانی فضای مجازی رقم بزند.

الزامات ماهوی سیاست‌گذاری تنظیم هوش مصنوعی

اینک که ساختارهای ایجاد شده و اسناد بالادستی برای تنظیم هوش مصنوعی در جمهوری اسلامی ایران را شناختیم، مطلوب است نکاتی چند درخصوص مباحث ماهوی تنظیم این فناوری در کشور مطرح کنیم؛ مسئله‌ای که بر خلاف دو مرحله پیش گفته، هنوز ضوابطی روشنی برای آن مشخص نشده است. به عقیده نگارنده، درخصوص مباحث ماهوی سیاست‌گذاری تنظیم هوش مصنوعی در جمهوری اسلامی ایران، مطلوب ارائه و کاربست هم‌زمان سیاست‌گذاری پسینی و پیشینی است. بدین ترتیب که در مواردی با اعمال نظارت پیشینی، چهارچوب فعالیت از پیش مشخص باشد و اخذ تأییدیه و مجوز از مراجع مربوط برای تطبیق سیستم هوش مصنوعی با آن معیارها، الزامی شود. در مواردی نیز تحت عنوان نظارت پسینی، اصل بر شفافیت و نظارت‌پذیری باشد ولی مجوزهای موردی و جزئی پیشینی لازم نباشد و محدودیت‌های کمتری اعمال شود

مسئولان اعلام فرمودند. ایشان همچنین برای دومین بار در تاریخ جمهوری اسلامی ایران از اختیاراتشان برای تعیین سیاست‌های کلی نظام با مشورت مجمع تشخیص مصلحت نظام استفاده کردند که نتیجه آن ابلاغ «سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای» در تاریخ ۱۳۷۷/۰۷/۱۱ بود.^۴ از ۷ بند این سیاست‌ها، ۵ بند آن مرتبط به مباحث تنظیم فضای مجازی است. با این وجود اما تحقق احکام این سیاست‌ها در ۲۶ سال پس از ابلاغ آن تا به امروز، محل ابهام جدی است که نتیجه آن، وضعیت نامناسب فعلی حکمرانی فضای مجازی و در پی آن مواجهه نامطلوب با آن از طریق فیلترینگ بوده است. نکته مهم دیگر در خصوص این سیاست‌ها، لزوم توجه قاعده‌گذاران و مجریان به آن در تنظیم هوش مصنوعی است. واژگان «شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای»، می‌تواند تمامی شاخه‌های مجموعه گسترده علوم کامپیوتر از جمله هوش مصنوعی را دربر بگیرد و احکام این سیاست‌ها نیز قابلیت اطلاق به هوش مصنوعی را دارد.

بیان هرچه سریع‌تر قواعد تفصیلی جهت تنظیم هوش مصنوعی در قوانین و مقررات مطابق با سیاست‌های کلی علوم رایانه‌ای، سند ملی هوش مصنوعی و سایر اسناد بالادستی و عزم راسخ بر اجرای آن‌ها، راهکاری است که در صورت اجرا می‌تواند

۴. قابل دسترسی در: <https://khl.ink/f/37674>

و در صورت ایجاد خسارت از یک سیستم هوش مصنوعی، نسبت به کاربر یا سازنده آن سیستم، اقدامات تنبیهی اعمال و جبران خسارت پیگیری شود.

به نظر می‌رسد بهترین مبنایی که می‌توان برای تقسیم‌بندی و تعیین تعلق هر یک از سیستم‌های هوش مصنوعی در قلمرو نظارت پسینی یا پیشینی مشخص ساخت، در نظر گرفتن میزان مخاطرات هر سیستم هوش مصنوعی و تقسیم‌بندی سیستم‌ها بر این مبنا به چند گروه کلی است تا نوع مواجهه با هر گروه متفاوت و متناسب با اقتضائات آن باشد.

البته برای مطلوب‌سازی هرچه بیشتر این شاخصه سیاست‌گذاری، باید در کنار نگاه سلبی در خصوص میزان مخاطرات هوش مصنوعی، نگاه اجابایی در خصوص میزان فواید و تأثیرگذاری سیستم هوش مصنوعی بر منافع عمومی نیز لحاظ شود. با در نظر گرفتن هر دو عامل سلبی و اجابایی تأثیرات هریک از سیستم‌های هوش مصنوعی بر جامعه، بهتر می‌توان سیاست‌های نوع مواجهه با آن‌ها را تعیین کرد.

در کنار این عامل، می‌توان میزان دسترسی به داده را نیز به عنوان شاخص دیگر تنظیم پسینی و پیشینی برشمرد. توضیح آنکه، ممکن است برخی از مجموعه‌های دولتی یا خصوصی تحت قرارداد با دولت، برای پیگیری کاربردهای هوش مصنوعی در شئون مختلف حکمرانی، به حجم عظیمی از داده‌ها

دسترسی داشته باشند که این داده‌ها به صورت عمومی منتشر نشده باشند و حتی در زمره اسناد طبقه‌بندی‌شده قرار گیرند. طبیعتاً نظارتی که بر این مجموعه‌ها بار شود، باید متفاوت و فراتر از سایر مجموعه‌ها باشد. در اینجا می‌توان به هر کدام از شاخصه‌های احتمال خطرآفرینی سیستم هوش مصنوعی و دسترسی شرکت ارائه‌دهنده فناوری هوش مصنوعی به داده‌های عظیم، ضریبی مشخص داد تا این دو عامل به صورت توأمان مبنای سیاست‌گذاری پسینی و پیشینی باشند. همچنین می‌توان به منظور حمایت از شرکت‌های نوپا و کوچک فناور که طبیعتاً امکان کمتری برای خطرآفرینی دارند، ایجاد محدودیت برای این شرکت‌ها را با سخت‌گیری کمتری اعمال کرد و شرکت‌های بزرگ‌تر و قدرتمندتر که فی‌نفسه، چه از جهات مثبت و چه جهات منفی تأثیرگذارتر هستند، با نظارت‌های سنگین‌تری روبه‌رو شوند. شناسایی شرکت‌های بزرگ و کوچک نیز با در نظر گرفتن شاخصه‌هایی مانند میزان گردش مالی، سرمایه ثابت، نیروی کار فعال و کمیت و کیفیت مخاطب مصرف‌کننده، امر دشواری نمی‌نماید.

مطالب بیان شده تا به اینجا در خصوص نوع مواجهه تنظیم‌گرانه با شرکت‌های فناور داخلی، صرفاً در خصوص ابعاد سلبی و تنبیهی بود؛ اما قطعاً بایستی با استفاده از ابزارهای اجابایی و تشویقی نظیر معافیت‌های مالیاتی، اعطای تسهیلات و موارد دیگر، از شرکت‌هایی

با عملکرد مثبت و بدون خطر آفرینی تقدیر کرد تا الگوی موفق مدنظر در این خصوص به طور مصداقی به جامعه تخصصی و عمومی معرفی شود. به علاوه، باید توجه داشت که تنظیم هوش مصنوعی صرفاً محدود به سیستم‌هایی نیست که مقرر و تشکیلات اداری و فنی آن‌ها در ایران است، بلکه شرکت‌های فناور هوش مصنوعی مستقر در خارج از کشور که تابع قوانین دیگری هستند اما ارائه خدمات در ایران دارند نیز باید تابع قوانین کشور باشند.

برای ملزم ساختن این شرکت‌ها به رعایت مقررات در فعالیت‌شان داخل مرزهای ایران، می‌توان و بلکه لازم است یک پیمان همکاری با کشورهای همراه خودمان در سطح منطقه و حتی سراسر جهان منعقد سازیم تا به موجب آن قواعد و ضوابطی برای فعالیت این شرکت‌ها در کشورهای عضو مشخص شود. طبیعتاً هرچه تعداد کشورهای عضو این مجموعه افزایش پیدا کند و پایبندی اعضا به پیمان‌شان در عضویت جدی‌تر باشد، این مجموعه در رسیدن به مقصود و مبنای تأسیس خود موفق‌تر خواهد بود. با ایجاد یک شبکه منسجم و به هم پیوسته از کشورهای مخاطب و مصرف‌کننده فناوری، شرکت‌های بزرگ جهانی، وادار به رعایت بایدها و نبایدهای مدنظر اعضای این مجموعه خواهند شد؛ درحالی که ممکن است هر یک از این کشورها به تنهایی قدرت ملزم ساختن آن‌ها را نداشته باشند.

مشروعیت قانون اساسی برای نسل‌های آتی

مهدی ابراهیمی
پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان

قانون اساسی هنجار برتر هر نظام حقوقی است که سایر قوانین و مقررات می‌بایست در هماهنگی و تلائم آن ایجاد و مطابق اصول و موازین آن اجرا شوند. این میثاق ملی در اغلب کشورها منبعث از یک عزم و اراده ملی است که ممکن است در قالب یک انقلاب و تحول اساسی نمود پیدا کرده باشد. در برخی اوقات متن مصوب نهایی لزوماً به تأیید و تصویب همگان قرار نمی‌گیرد و در معدود کشورهایی مانند ایران مردم در فرایند نوشتن قانون اساسی و سپردن امر تنظیم آن به نمایندگان مستقیم خود نقش‌آفرینی دارند. از این رو جمهوری اسلامی ایران را باید چه در مقام تعیین مجلس تنظیم‌کننده قانون اساسی و چه در فرآیند اعلام نقطه نظرات و نهایتاً فرایند برای آن نظام کاملاً دموکراتیک دانست. نظامی که قانون اساسی آن بر مبنای ارزش‌های دینی، تماماً تبلور اراده جمهور به شکل کنشگری مستقیم و غیر مستقیم است.^۱

۱. اصل ششم: «در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید به اتکاء آراء عمومی اداره شود، از راه انتخابات: انتخاب رئیس‌جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر اینها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد.»

خاصه این که مفهوم و مبنای دموکراسی که خواست جمهور است، در این قبیل موارد که نسل کنونی نظام ارزشی دیگری را تعریف و تبعیت می کند، چندان محرز به نظر نمی رسد.

پیرو این نگرش، ایراد اساسی که از سوی منتقدین مطرح می شود این است که:

«چگونه خواست اکثریتی از نسل های پیشین می تواند اراده نسل های بعدی که مخاطب اصلی حقوق و تکالیف قانون اساسی است، محدود کند و وی را موظف به بایسته ها و چارچوب تعیین شده پیشین در حوزه های مختلف زمامداری نماید؟»

این مبحث که با عنوان اعتبار قانون اساسی برای نسل های آتی از آن یاد می شود، کاملاً محل تضارب آراء بوده و موافقین و مخالفین خاص خود را دارد. ادله مطرح شده از جانب هر گروه نیز قابل بررسی است که در ادامه مورد کنکاش قرار می گیرد:

عمده ادله مخالفین اعتبار قانون اساسی برای نسل های آتی، حول محور «خواست جمهور و نقش ماهوی ایشان در تقنین اراده خویش» است. از منظر ایشان اقتضای مردمسالاری امکان تقنین «مطلق خواسته جمهور» است و تنها شرط پیش رو تحقق اکثریت آراء است. قانون اساسی در این منظر نه یک میراث و خرد متبلور جامعه در عصری مشخص، بلکه قراردادی اجتماعی

یکی از اصول مهم قانون نویسی در نگارش قانون اساسی اصل ثبات است. قانون اساسی با تکیه بر اصول بنیادین نظام حقوقی با تعابیری نگاشته می شود که واجد پایداری بالا و پوشش دهنده نیازها و شرایط مختلف باشد. از طرفی گذشت زمان و ظهور شرایط و نیازهای جدید، بعضاً متن اولیه قانون اساسی را با چالش مواجه می کند و از این جهت لازم است تا این سند اصلی و مهم هر کشور با ابزار تفسیر و یا بازنگری کارآمد شده و مطابق اصول لایتغیر آن بروزرسانی و کارآ شود.

همچنین از آنجاکه متن اولیه و فراندم برگزار شده در خصوص آن وابستگی خاصی به نقش آفرینان آن دوره دارد، به تدریج و با گذشت زمان و ظهور نسل های جدید این سؤال در اذهان عمومی ایجاد می شود که:

«چرا باید در دوره کنونی و در حالی که بسیاری از اصول ثابت و هنجارهای مسلم نخستین دیگر ضرورت شان احساس نمی شود- درحالی که نسل کنونی برداشتی کاملاً متفاوت با نسل شرکت کننده در فراندم دارد - همچنان باید به نسخه اولیه و قدیمی این قانون پایبند بود؟»

و یا این پرسش که

«اساساً و جاهت اصول قانون اساسی که نسل های قبل بر مبنای نیازها و مطلوب ذهنی خود آن را تنظیم کرده اند، در عصر کنونی چگونه توجیه می شود؟»

است که چنانچه اطراف آن تغییر کند و افراد جدیدی جای ملت و زمامداران قرار بگیرند، باید مطابق خواست ایشان بازنویسی شده و مجدداً به تصویب برسد.

در کنار این مسأله توجه به عامل تغییر شرایط و اوضاع حاکم بر اجتماع نسبت به زمان تصویب قانون اولیه و لزوم امکان تغییر و تجدید قانون اساسی براساس نیازها، باورها و تمایلات امروزی است. قانون اساسی نخستین هرچقدر هم منعطف و قابل بازنگری، اما از آنجا که محصول عرف حاکم و منظومه باوری متعلق به آن دوران بوده، نمی تواند همچنان تکیه و اعتماد عمومی را ادعا کند و از این رو می بایست بر اساس شرایط و نظام اعتقادی جدید از ابتدا بازنویسی شود.

لزوم هماهنگی با دنیای مدرن و بسترسازی مناسب بدون تعلق به بایسته های پیشین، علت دیگری است که قائلین به عدم اعتبار قانون اساسی پیشین مطرح می کنند. در این منظر با اصالت بخشیدن به تحولات جدید و میل به ایجاد تغییر در همه بایسته ها و اصول پیشین، نظم هنجاری قانون اساسی پیشین کم اهمیت دانسته شده و لازم است هر نوع تغییری در اصول و هنجارهای قانون اساسی ولو بنیادی ترین آن ها، داده شود.

بروز مکاتب فکری جدید در عرصه های اقتصاد، فرهنگ، حقوق و سیاست و جایگزینی آن ها با ایدئولوژی های پیشین عمده دلیل ایشان بر عدم مطلوبیت، کارایی و کهنگی قانون اساسی قبلی است که نه تنها زمینه

اعتبار آن را برای نسل کنونی مخدوش می نماید، بلکه استمرار آن را زمینه ظلم و توهین به شخصیت نسل توسعه یافته کنونی می داند.

در طرف مقابل موافقین اعتبار مطلق قانون اساسی برای همه نسل های یک جامعه معتقدند که قانون اساسی میثاقی ملی است که طی قرن ها و بر مبنای سرگذشت مشترک یک ملت و تمدن به ارث می رسد. مفهوم «اصالت و پایداری» از مولفه های مهم و ذاتی هر قانون اساسی است که می بایست توسط آحاد جامعه پذیرفته و پاسداری شود. بر اساس این دیدگاه حتی با فرض بروز شرایط جدید و تمایلات نوظهور، نمی توان بر اراده ملی نخستین که در واقع تبلور قرن ها همزیستی و کوشش و مجاهدت یک ملت است، چشم پوشی نموده و بنیان های قانون اساسی را متحول نمود.

علت دیگری که در این دیدگاه بر آن تمرکز می شود، بقا اصول اعتقادی و روح فرهنگی یک ملت در همه نسل ها و زمان ها است. در قانون اساسی فارغ از الزامات اساسی و ساختارهای اصلی زمامداری، اصول و ارزش هایی تعریف و به رسمیت شناخته می شود که ریشه در بنیاد فکری و فرهنگی دیرینه یک ملت دارد. این اصول همواره محترم و مقدس بوده و فرض تغییر آن ها در نسل های بعدی بسیار دشوار است.

در کنار این ادله، استدلال به نقش آفرینی نهاد دادرس قانون اساسی که امین مردم و

از این رو مطابق نظر ایشان حتی ابهامات و سکوت اصول قانون اساسی هم باید ارجمند دانسته شود و از تصریح و ورود به جزئیات به نوعی که برهم زننده نظم پیشین باشد، خودداری نمود.

بر این مبنا از منظر موافقین اعتبار قانون اساسی برای نسل‌های آتی مقنن اولیه گویا بر مبنای ادراک دقیق و برگرفته از تاریخ و سنت کشور قانون اساسی را نوشته است و روح اراده او در مسیر حفظ مصلحت جامعه و برقراری نظام هنجاری آن که بیشترین تلائم و همخوانی را با خلیقات و خواست ملت دارد، همچنان در دوران آتی ادامه پیدا کرده و حاکم است. پس لاجرم ضمن ارج نهادن بر این حکمت و مصلحت‌اندیشی، سزاوار است قانون اساسی بر مبنای همان نظام ارزش‌ها و اصول مسلم پیشین اصلاح و تکمیل گردد و جامعه نظم اساسی نخستین را به غیر از مواردی که نظام سیاسی حاکم هیچ تناسبی با اراده وقت جامعه ندارد، برهم نزنند.

پاسدار قانون اساسی است، نیز قابل توجه است. دادرسی قانون اساسی با درک مبانی و اصول ثابت قانون اساسی و بررسی شرایط جدید و خواست نوظهور ملت، به نیکی می‌تواند محوریت قانون اساسی را حفظ و نیازها و خلاءهای جدید را پوشش دهد. ابزار بازنگری در قانون اساسی و اصلاح و تکمیل آن به‌راحتی می‌تواند کاستی‌های موجود را تاملین و دغدغه ناکارآمدی نظم اساسی کشور را برطرف سازد. در طرف دیگر مسأله تفسیر اصول قانون اساسی بر مبنای ارزش‌ها و هنجارهای برتر، نخستین و همیشگی قانون اساسی توسط افراد شاخصی که ادراک جامعی از تاریخ و فرهنگ، ساختار حقوقی و نظام هنجاری کشور دارند، ابزار مناسبی جهت بروزرسانی و کارآمدسازی حکمت‌محور قانون اساسی است.

برخی دیگر درک صحیح از شرایط و اوضاع و احوال زمان تدوین قانون اساسی را از بعد دیگر حایز اهمیت می‌دانند. این حقوقدانان معتقدند برداشت مقنن اولیه از نظام هنجاری کشور برگرفته از تحولات و تجربیات مهم معاصر آن دوره است. حسب این ادراک مهم و اثرگذار، مقنن اولیه کاملاً بر شرایط و نیازهای کشور که اغلب رنگ دوام داشته و با فرهنگ و تمدن یک ملت درهم‌تنیدگی خاصی دارد، اشراف بهتری داشته و اگر امروزه جامعه برخی مشکلات و معضلات گذشته را تجربه نمی‌کند، حاصل شناخت، تدبیر و حکمت نهاد مؤسس است.

ثالثاً:

یکی از وظایف شورای نگهبان مطابق اصل نود و هشتم قانون اساسی تفسیر اصول آن است.^۲ ظرفیت تفسیر اصول قانون اساسی، توان مهمی را به نظام حقوقی کشور اعطا می‌کند تا در کنار از بین بردن ابهامات، کمبودها و نواقص احساس شده را با تکیه بر نظام بنیادین ارزشی نظام، مرتفع سازد. از این رو اعضای شورای نگهبان ظرفیت بسیار مناسبی را جهت درک صحیح، مبنامحور و کاربردی از قانون اساسی ایجاد می‌کنند که بسیاری از دغدغه‌ها و نگرانی‌های موجود را برطرف می‌سازد.

رابعاً:

حتی برفرض بروز چالشی مهم و اساسی که نه از طریق اصلاح نظام قانونی کشور قابل ترمیم باشد و نه از طریق تفسیر یا نقش‌آفرینی مجمع تشخیص مصلحت نظام قابل تدارک، بر اساس اصل یکصد و هفتاد و هفتم قانون اساسی، قابلیت بازنگری در اصول قانون اساسی میسر بوده و اساساً بن‌بستی در این خصوص قابل تصور نیست.

براین اساس، نه تنها قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران طی سالیان سال از تصویب آن چالشی در مشروعیت برای نسل کنونی به همراه ندارد، بلکه تجربه چهل و چهار سال

در خصوص قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای ادله موافقین و مخالفین این بحث و به منظور پاسخگویی به ابهامات موجود در این مسأله بر مبنای نظم اساسی کنونی، توجه به نکات زیر حایز اهمیت به نظر می‌رسد:

اولاً:

خواست و اراده کنونی ملت همانند قبل و بر مبنای پذیرش جمهوریت و اسلامیت در کنار یکدیگر بوده و اراده جدیدی از ملت بر نقض یکی از این دو اصل در نظم ساختاری و هنجاری قانون اساسی رویت نمی‌شود. بلکه عمده ایرادات به نحوه زمامداری و ریشه‌یابی معضلات کنونی مشعر بر ترک نظام هنجاری کنونی و فراموشی ابزارهای موجود دموکراتیک یا دینی در بروز زمامداری شایسته است.

ثانیاً:

در نظم حقوقی ایران نهادهای اساسی موجود از ظرفیت و نقش‌آفرینی بالایی در اصلاح رویه‌ها و برطرف نمودن کاستی‌ها برخوردارند کما این که حتی بر فرض بروز معضل اساسی در کشور مقام رهبری از طریق مجمع تشخیص نظام به نیکی ریشه معضل را شناسایی نموده^۳ و بر مبنای خواست و نیاز روز جامعه، مشکل به‌وجود آمده را مرتفع می‌نماید.

۲. اصل یکصد و دهم: «وظایف و اختیارات رهبر: ... ۷- حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه...»

۳. اصل نود و هشتم: «تفسیر قانون اساسی به عهده شورای نگهبان است که با تصویب سه چهارم آنان انجام می‌شود.»

زامداری که به نیکی ظرفیت‌های اساسی موجود در نظام حقوقی کشور را جهت تطابق با نیازهای جدید به منصفه ظهور رسانده است، هر ابهام و تردیدی را در این خصوص مرتفع نموده و بر مبنای ابزارهای اصلاح و کارآمدسازی آن، همگان را در مسیر کنشگری شایسته و موثر قرار می دهد.

محفل اندیشه؛

کرسی‌هایی برای نوآوری و دانش

**آیت‌الله اعرافی: «قانون اساسی» کلان‌نظریه‌ای
برای حل دوگانه‌های متناقض‌نمای تاریخی جهان
اسلام است**

**دکتر کدخدایی: قانون اساسی ایران الگوی تبیین
حقوق بشر اسلامی است**

اشاره: مراسم بزرگداشت سالروز تصویب قانون اساسی و افتتاحیه «همایش ملی حقوق ملت و آزادی مشروع در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای» شامگاه روز سه‌شنبه (۱۳ آذر ۱۴۰۳) به همت پژوهشکده شورای نگهبان و با همکاری موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی با حضور جمعی از مسئولان، حقوقدانان و پژوهشگران در سالن همایش‌های پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد.

در این آیین آیت‌الله علیرضا اعرافی عضو فقیه شورای نگهبان و مدیر حوزه‌های علمیه سراسر کشور، دکتر عباسعلی کدخدایی عضو حقوقدان و رئیس پژوهشکده شورای نگهبان و عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام، دکتر هادی طحان‌نظیف عضو حقوقدان و سخنگوی شورای نگهبان، دکتر امین‌حسین رحیمی وزیر دادگستری، دکتر سیدصمد موسوی خوشدل عضو هیئت عالی حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه، دکتر محمد اسحاقی معاون پژوهشی موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی و دکتر بیژن عباسی سرپرست معاونت قانون اساسی معاون حقوقی رئیس‌جمهور حضور داشتند.

آیت‌الله علیرضا اعرافی عضو فقیه شورای نگهبان و مدیر حوزه‌های علمیه سراسر کشور در این همایش، ضمن عرض تسلیت به مناسبت ایام فاطمیه و بزرگداشت سالروز تصویب قانون اساسی اظهار کرد: همزمان با پدید آمدن رُسناس در جهان غرب، ضعف و عقب‌ماندگی در جهان اسلام به وجود آمد.

وی افزود: این وضعیت، جهان شرق، امت اسلام و کشورهای عربی را به تفکر و اندیشه واداشت. از این رو هزاران کتاب، مقاله، سخنرانی و ایده از سوی متفکران ارائه و ادبیات گسترده‌ای تولید شد. موضوع اصلی این تولیدات نیز این بود که چرا اینگونه شده و چگونه می‌توان از این وضعیت خارج شد؟

آیت‌الله اعرافی بیان داشت: برای پاسخ به این سؤالات، نظریه‌های مختلفی از نظریه‌های کلان تا نظریه‌های خرد مطرح شد.

این عضو فقیه شورای نگهبان در ادامه به معرفی سه قرائت کلی در جهان اسلام در قبال این وضعیت پرداخت و گفت: قرائت اول سنت‌گرایانه و متحجرانه است که هیچ گونه توجهی به رویدادهای بیرونی ندارد. قرائت دوم روشنفکرزده است که تحولات نوین غرب را اصل می‌داند و تلاش می‌کند اسلام را با آن تفسیر کند. هر کدام از این دسته‌ها طرفدارانی دارد که به تولید انبوهی کتاب و مقاله می‌پردازند.

وی قرائت سوم را که روشنفکرانه دانست، اینگونه معرفی کرد که این قرائت نه در گذشته می‌ماند و نه در جهان بیرون از خود هضم می‌شود.

آشفته‌گی ذهنی و دوگانه‌های متناقض‌نمای جهان اسلام

مدیر حوزه‌های علمیه سراسر کشور در ادامه با تأکید بر اینکه جهان اسلام و جهان شرق برخوردار از سرمایه‌های بزرگی همچون ۵۵ کشور، ۲ میلیارد نفر جمعیت، مناطق سوق‌الجیشی و راهبردی، نیمی از ذخایر معدنی و انرژی جهان، بازار مصرف بزرگ، تنوع زبان‌ها و فرهنگ‌ها و سابقه تمدنی است، از اینکه این جهان در مجامع بین‌المللی کرسی ندارد، ابراز تأسف کرد.

دنیا و آخرت، اسلام و تجدد، ولایت الهی و ولایت انسان، شریعت و آزادی، پیشرفت و عدالت، ایران و اسلام، ملت و امت، مذهب و امت، آزادی و امنیت و استقلال، عقلانیت و عبودیت، نظام و انقلاب، توسعه و معنویت، تعهد و تخصص، فقه سنتی و فقه پویا و حوزه و دانشگاه برشمرد.

وی خاطرنشان کرد: برخی از دوگانه‌ها قابل جمع با یکدیگر هستند، اما برخی از دوگانه‌ها جمع کردن آن‌ها با یکدیگر سخت است. برخی می‌گویند که این دوگانه‌ها را نمی‌توان جمع کرد و معتقدند که باید یکی از آن دو را پذیرفت و دیگری را رد کرد. عده‌ای دیگر هم دوگانه‌ها را به گونه‌ای جمع کردند که یا نامتوازن بودند یا اینکه به صورت انضمامی بودند.

وی در همین رابطه تصریح کرد: همین وضعیت موجب شده که رژیم صهیونیستی اقدام به جنایت‌های وحشیانه کند و جهان شرق، جهان اسلام و جهان عرب یا تماشاگر است و یا جرات انجام دادن اقدام لازم ندارد.

آیت‌الله اعرافی ریشه این وضعیت را آشفتگی ذهنی در جهان اسلام دانست که به آشفتگی میدانی، عملی، اقتصادی و... توسعه پیدا کرده است.

وی درباره این آشفتگی توضیح داد که این آشفتگی در ذهن و ضمیر جهان اسلام و جهان شرق طی چند قرن پدید آمده است که من این آشفتگی را دوگانه‌های متناقض‌نما می‌نامم.

این عضو فقیه شورای نگهبان برخی از دوگانه‌های متناقض‌نما را سنت و مدرنیته،

آیت‌الله اعرافی تاکید کرد که پدید آمدن کلان‌نظریه‌ای برای حل دوگانه‌های متناقض‌نمای تاریخی جهان اسلام با هر اجتهادی امکان‌پذیر نیست. امام خمینی (ره) با اجتهادی که فراتر از اجتهاد فردی و رایج بود، این کار را انجام داد و باید تداوم پیدا کند. نگاه کلان‌نظریه‌ای در اجتهاد رهبر معظم انقلاب نیز بسیار برجسته است.

مدیر حوزه‌های علمیه سراسر کشور عنوان کرد: ملت ایران پرچمدار حل دوگانه‌های متناقض‌نمای تاریخی جهان اسلام است و تداوم آن برعهده حوزه و دانشگاه‌ست.

وی در پایان صحبت‌هایش با اشاره به فعالیت‌ها و اقدامات پژوهشکده شورای نگهبان اظهار داشت: این پژوهشکده نقش مهمی در بررسی مصوبات مجلس شورای اسلامی و تطبیق آن‌ها با قانون اساسی دارد.

اعضای شورای نگهبان با اتکا به نظرات قانونی پژوهشگران جوان این پژوهشکده به تصمیم‌گیری درباره مصوبات می‌پردازند. به عنوان یکی از اعضای شورای نگهبان از پژوهشگران عزیزی که در این پژوهشکده مشغول فعالیت هستند، قدردانی می‌کنم.

آیت‌الله اعرافی البته عنوان کرد: اما برخی از اندیشمندان به خوبی برای حل تعدادی از این دوگانه‌ها راهکار ارائه دادند که به طور مثال می‌توان به پاسخ آیت‌الله مطهری به دوگانه اسلام و ایران در کتاب «خدمات متقابل اسلام و ایران» اشاره کرد که من پیشنهاد می‌دهم این کتاب مطالعه شود. وی در ادامه بیان داشت: در کشور ایران با شکوهی که ملت آفریدند و با عظمت فکری و اجتهاد ناب، قدرتمند و تمدنی امام خمینی (ره)، قانون اساسی پدید آمد. قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران را نمی‌توان بدون نقص دانست اما به نظر من این قانون، کلان‌نظریه‌ای برای حل دوگانه‌های متناقض‌نمای تاریخی جهان اسلام است.

این عضو فقیه شورای نگهبان اظهار داشت: با نگاهی به مقدمه، فصول و اصول قانون اساسی می‌توان دریافت که بخش زیادی از دوگانه‌هایی که بدان اشاره کردم، قابل حل است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران هم به لحاظ فقهی و هم به لحاظ عملی قابل دفاع است. البته نمی‌توان ادعا کرد بدون نقص است و عمده نواقصی هم که وجود دارد مربوط به حوزه اجراست.

دکتر کدخدایی: قانون اساسی ایران الگوی تبیین حقوق بشر اسلامی است

استاد حقوق دانشگاه تهران با اشاره به اندیشه‌های عمیق مقام معظم رهبری در زمینه حقوق و آزادی‌های مشروع گفت: اندیشه‌های مقام معظم رهبری، به‌عنوان یک متفکر برجسته، نیازمند پردازش و تبیین بیشتری در مراکز پژوهشی و دانشگاهی است. همکاری جدید پژوهشکده شورای نگهبان با مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی آغازگر حرکتی بزرگ برای روشن‌سازی این اصول در چارچوب منظومه فکری ایشان خواهد بود.

رئیس پژوهشکده شورای نگهبان خاطرنشان کرد: همایش ملی حقوق ملت و آزادی‌های مشروع در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای با همین هدف طراحی شده و برگزار خواهد شد و امیدواریم با برگزاری همایش اصلی در سال آینده، این اندیشه‌ها در مجامع علمی و پژوهشی مورد تبیین و معرفی قرار بگیرد و دیدگاه‌های

دکتر عباسعلی کدخدایی عضو حقوقدان و رئیس پژوهشکده شورای نگهبان در این همایش، ضمن عرض تسلیت به مناسبت ایام فاطمیه و بزرگداشت سالروز تصویب قانون اساسی اظهار داشت: اهمیت قانون اساسی بر هیچ کس پوشیده نیست. در روزهای گذشته نیز برنامه‌های مختلفی برای گرامیداشت سالروز تصویب قانون اساسی در کشور اجرا شد که از مجریان آن‌ها قدردانی می‌کنم.

رئیس پژوهشکده شورای نگهبان با تأکید بر اهمیت قانون اساسی به‌عنوان منشوری مشترک میان تمامی شهروندان جمهوری اسلامی ایران، اظهار داشت: قانون اساسی به تعبیر مقام معظم رهبری، منشور و میثاق ملی، دینی و انقلابی است که برای پاسداشت و صیانت از آن باید اقدامات اساسی انجام بگیرد.

دکتر کدخدایی در ادامه بر لزوم ترویج و تبیین قانون اساسی تأکید کرد و گفت: قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران یک قانون اساسی دین‌محور و مردم‌پایه است و ظرفیت‌های بی‌بدیلی دارد که باید بیشتر تبیین و ترویج شوند. اما متأسفانه در برخی حوزه‌ها، از جمله حقوق و آزادی‌های مشروع مردم که از اصول محوری این قانون است، کمتر پرداخته شده است و لازم است در مراکز پژوهشی در این رابطه کارهای اساسی صورت بگیرد.

غربی با وجود ادعای دفاع از حقوق بشر، مرتکب جنایت‌های بی‌شماری در نقاط مختلف جهان شده‌اند، قانون اساسی ما بر مبنای منابع اصیل اسلامی، الگویی مترقی و انسانی ارائه کرده است. وظیفه ما، روشن‌سازی این ظرفیت‌ها برای جهانیان است.

صاحب‌نظران و اندیشمندان را هم دریافت کنیم تا در این راستا ترسیم روشنی از اندیشه‌های مقام معظم رهبری داشته باشیم. دکتر کدخدایی در بخش دیگری از سخنان خود، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را الگویی برتر در تبیین حقوق بشر اسلامی دانست و افزود: در حالی که کشورهای

رحیمی: پژوهشکده شورای نگهبان به دنبال تبیین و ترویج قانون اساسی است

دکتر رحیمی وزیر دادگستری در این مراسم بیان داشت: متأسفانه در ترویج قانون اساسی کوتاهی‌های بسیاری صورت گرفته است. اگرچه مجامع بین‌المللی درباره ما سخنان می‌گویند و تعمداً نیز ایراداتی به ما وارد می‌کنند، اما در خارج از کشور افراد منصفی هستند که نسبت به قانون اساسی کشورمان آگاه باشند و این سخنان و ایرادات را نپذیرند.

متأسفانه کشورهای همسایه هم اطلاع چندانی از قانون اساسی ما ندارند و می‌گویند اسنادی در این خصوص به دست ما نرسیده است.

دکتر رحیمی در ادامه صحبت‌هایش عنوان کرد: برگزاری این همایش نوید می‌دهد که پژوهشکده شورای نگهبان به دنبال تحقق این امر مهم یعنی تبیین و ترویج قانون اساسی در عرصه‌های داخلی و خارج از کشور است.

وی ترویج قانون اساسی در داخل و خارج از کشور را امری لازم و ضروری دانست و خاطرنشان کرد: قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران یک قانون اساسی مترقی‌ست. تمام موضوعاتی که در حقوق بشر بدان پرداخته شده است، ما در قانون اساسی کشورمان با الهام از آموزه‌های اسلامی داریم. وزیر دادگستری با بیان اینکه قانون اساسی کشورمان در بسیاری از موارد از قوانین اساسی سایر کشورها هم جلوتر است، افزود:

اسحاقی در پایان یادآور شد: مکتب اسلام به آزادی یک نگاه فطری و اساسی دارد و رهبر انقلاب نیز مطابق همین نگاه به آزادی توجه دارند. رهبر انقلاب همچنین به آزادی سیاسی و اقتصادی نیز توجه ویژه‌ای دارند. حاکمیت اسلام در جامعه مهم‌ترین تضمین ایجاد آزادی در کشور است.

گفتنی است در پایان این نشست، از لوح همایش ملی «حقوق ملت و آزادی مشروع در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای» که قرار است ۱۲ آذر ۱۴۰۴ همزمان با روز ملی بزرگداشت قانون اساسی برگزار شود، رونمایی و از برگزیدگان سومین دوره آزمون ملی قانون اساسی نیز تجلیل شد.

رهبر انقلاب در موضوع قانون اساسی وجود داشته است. نوع نگاه رهبر انقلاب به موضوع آزادی با نگاه جهان غرب به این موضوع متفاوت است. نگاه ایشان به آزادی همان نگاه اسلام به موضوع آزادی است.

وی در ادامه به وجوه گوناگون رهبر معظم انقلاب همچون اندیشمند و صاحب فکر بودن، اسلام‌شناس و مفسر بودن، فقیه و مرجع دینی بودن، رهبری دینی و اخلاقی ایشان، آگاهی به مسائل کشور، فرماندهی کل قوا، اثرگذاری در جریان‌های مختلف کشور، برخورداری از شخصیت انقلابی و خطیب بودن ایشان اشاره کرد.

دکتر اسحاقی سپس گفت: اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب یک منظومه فکری است که با منظومه عملی و رفتاری ایشان تجلی پیدا می‌کند. از این رو نیاز به بازشناسی آرا و اندیشه‌های ایشان داریم.

وی در ادامه به بیان سه گام برای بازشناسی آرا و اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب پرداخت و گفت: در گام نخست باید به تفقه و جستجو پرداخت و در این رابطه هم‌اندیشی‌های فراوانی باید صورت بگیرد. در گام بعد باید به تبیین و ترویج پرداخت تا گام سوم که مرحله اجرایی‌سازی است، تحقق یابد.

معان پژوهشی موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی در بخش دوم صحبت‌هایش به بازخوانی سخنان رهبر معظم انقلاب درباره جایگاه قانون اساسی، حقوق ملت (حقوق عامه) و آزادی مشروع پرداخت.

دکتر هادی طحان نظیف در هجدهمین جلسه حقوق اساسی رویه‌ای:

مصوبه‌ای که ابهام داشته باشد، قابل اصرار در مجلس شورای اسلامی نیست

اشاره: پژوهشکده شورای نگهبان به عنوان بازوی پژوهشی شورای نگهبان، پروژه پژوهشی «حقوق اساسی رویه‌ای» را با هدف استخراج و تحلیل رویه شورای نگهبان از میان اظهارنظرهای آن شورا حول مصوبات مجلس در موضوعات گوناگون و تحت نظر و راهبری یکی از اعضای حقوقدان شورای نگهبان جناب آقای دکتر هادی طحان نظیف (که سالیان متمادی با نظرات شورای نگهبان از نزدیک مأنوس بوده و بر موضوعات مختلف مطرح در آن شورا اشراف داشته) طراحی نموده که خروجی و نتایج هر پژوهش ضمن داوری توسط پژوهشگران پژوهشکده شورای نگهبان، نهایتاً در جلسه‌ای موسوم به «موضوعات حقوق عمومی» با حضور جناب آقای دکتر طحان نظیف و پژوهشگران پژوهشکده شورای نگهبان مورد نقد و ارزیابی قرار گرفته و نهایتاً تکمیل می‌شود که جلسه هجدهم از سلسله جلسات موضوعات حقوق عمومی مورخ ۱۴۰۳/۹/۱۹ برگزار گردید.

اساساً اختلافی وجود ندارد. در واقع مصوبه‌ای که مجلس بر آن اصرار داشته و به مجمع می‌رود اساساً مورد اختلاف مجلس و شورای نگهبان نیست؛ زیرا اساساً مجلس و مجمع تشخیص مصلحت نظام صلاحیت ارزیابی نظرات شورای نگهبان را ندارند و نمی‌توانند برای مثال در رابطه با نظر تخصصی فقهای شورا (در موارد مغایرت شرعی) اظهار نظر کنند. شان مجلس آن است که بیان می‌کند درست است شورای نگهبان مثلاً یک مصوبه را خلاف شرع دانسته اما من در شرایط کنونی کشور به صلاح و مصلحت می‌دانم که مصوبه به قانون تبدیل شود. شان مجمع نیز آن است که احراز کند آیا این مصوبه واقعاً به مصلحت است یا نه، بر همین اساس و به دلیل ماهیت حساس مصلحتی بودن مصوبه، به تاکید مقام معظم رهبری نصاب بالای دو سوم از کل اعضا برای تصویب و نیز زامنند بودن آن رعایت می‌شود.

در این جلسه دکتر طحان نظیف در جمع بندی و تکمیل مطالب ارائه شده اظهار داشت: هیات عالی نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام که در پژوهش مطرح در جلسه ذیل مجمع تشخیص مصلحت نظام مورد واکاوی قرار گرفته، نهادی مستقل و مجزا از مجمع تشخیص مصلحت نظام بوده و نباید آن را ذیل مجمع قرار داد. هر چند قبلاً این صلاحیت متعلق به مجمع بوده اما از زمان تفویض مقام معظم رهبری، این وظیفه به هیات مزبور سپرده شده و هیات مزبور با برخورداری از صلاحیت‌های تفویضی به صورت مستقل نسبت به نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های نظام اقدام می‌کند.

وی افزود: در خصوص این موضوع که ایراد ابهام از سوی شورای نگهبان، قابل اصرار در مجلس شورای اسلامی نیست و نمی‌توان آن را به مجمع ارسال نمود آن است که ابهام به این معنا است که اساساً معنا و مراد متن مصوبه مشخص نیست و به همین دلیل وقتی متن مبهم است نمی‌توان اساساً ایراد مغایرت گرفت. در واقع چیزی قابل ارجاع به مجمع است که مغایرت داشته باشد اما وقتی مراد مقنن مشخص نیست از چه چیزی ایراد مغایرت گرفته شود.

دکتر طحان نظیف در بخش آخر سخن خود مطرح نمود: در خصوص به کار بردن عبارت رفع اختلاف مجمع میان مجلس و شورای نگهبان، واقعیت آن است که این عبارت دقیق نبوده و همراه با تسامح به کار می‌رود چراکه

آیت الله کعبی در جلسه شرح فقهی:

اجرای همه پرسی تقنینی به نفع نظام اسلامی است

اشاره: اصول ۵۸، ۵۹ و ۶۰ قانون اساسی با تدریس استاد آیت الله عباس کعبی در جلسات شرح فقهی قانون اساسی در پژوهشکده شورای نگهبان بررسی شد.

در این جلسات که در ۳۰ آبان و پنجم و هفتم آذرماه و با حضور جمعی از پژوهشگران پژوهشکده شورای نگهبان برگزار گردید، آیت الله کعبی به تحلیل جنبه های فقهی، کلامی و حقوقی اصول ۵۸، ۵۹ و ۶۰ قانون اساسی پرداخت و به سئوالات پژوهشگران پاسخ داد.

از جمله محورهای طرح شده در این جلسات می توان به موضوعاتی همچون «ماهیت مجلس شورای اسلامی» و «جایگاه اقلیت های دینی در نظام اسلامی»، «فرایند همه پرسی تقنینی» و «مبانی همه پرسی تقنینی در شریعت اسلامی»، «اهمیت قوه مجریه» و «جایگاه و خصوصیات شخص مجری در هندسه نظام اسلامی» اشاره نمود. مشروح مطالب بیان شده در ادامه تقدیم می گردد.

مجلس شورای اسلامی نقطه پیوند امام و امت است

در جلسه شرح فقهی اصل ۵۸ قانون اساسی که ۳۰ آبان ماه در پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد، آیت‌الله کعبی گفت: قوه مقننه در نظام حکمرانی اسلامی جلوه‌ای از شأن افتاء امام مسلمین بوده و تلاشی برای ساختار سازی در این زمینه محسوب می‌گردد. این نکته به‌خوبی پرده از ضرورت نظارت ولی فقیه بر مصوبات مجلس شورای اسلامی بر می‌دارد؛ به همین جهت در نظام جمهوری اسلامی نهاد شورای نگهبان برای نظارت بر عملکرد این قوه پیش‌بینی گردیده و رأی مثبت این نهاد به‌منزله تأیید مقام رهبری بر عملکرد قوه مقننه تلقی می‌شود. ماهیت این تأیید، بر اساس نوع مصوبه مجلس شورای اسلامی متفاوت است؛ به این معنا که اگر ماهیت مصوبه صادرشده از این مجلس، تقنین شریعت یا تنبیه باشد؛ تأیید ولی فقیه از همسو بودن فتوای ایشان با مصوبه بیان شده پرده بر می‌دارد؛ اما چنانچه افعالی از سنخ امور حکومتی در ناحیه منطقه الفراغ مورد توجه مجلس شورای اسلامی واقع گردد؛ تأیید رهبری به‌منزله صدور حکم حکومتی از جانب ایشان خواهد بود.

آیت‌الله کعبی مجلس شورای اسلامی را نقطه پیوند امام و امت دانسته و تأکید نمود: از جمله مسائلی که در فقه سیاسی مورد مطالعه واقع شده است امکان تلقی پدیده نمایندگی

به‌مثابه یک قرائت جدید از امر بیعت می‌باشد. طبیعی است که این شیوه از تحلیل مسئله اشتباه بوده و پیش‌بینی جایگاه نمایندگی در نظام اسلامی یک نوع امت سازی و ساختار سازی سیاسی محسوب می‌شود. در این سازوکار، رابطه نمایندگان با مردم از جنس وکالت عام بوده و رابطه ایشان با ولی فقیه از جنس شورا و مشورت می‌باشد.

آیت‌الله کعبی نسبت به احکام ولی فقیه در امور مباح افزود: امر ولی فقیه در امور مباح ملزم است. این مسئله به اتکاء ولایت مطلقه فقیه به اثبات می‌رسد؛ توضیح بیشتر آنکه شارع مقدس کیفیت خاصی از تصرف را مباح قرار داده است؛ اما بر اساس ادله‌ای که به‌صورت مطلق به اطاعت از ولی امر تأکید می‌نمایند، شارع، این کیفیت از تصرف را الزامی قرار می‌دهد. البته قاعده اولی این است که امام، امر به مباحات نمی‌کند مگر اینکه در مباحات مصلحت یا مفسده‌ای وجود داشته باشد؛ به‌عنوان مثال حمل اسکناس به حکم اولی مباح است؛ اما اگر همه تراکنش‌ها با کارت‌بانکی باشد، مبلغ مالیات دقیق‌تر تعیین می‌شود؛ پول شویی مشخص می‌شود؛ اشراف دولت به نقدینگی و... حاصل می‌گردد. این موارد باعث می‌شود حاکم نسبت به این امر مباح، حکم الزامی صادر نماید.

همچنین ایشان نسبت به جایگاه اقلیت‌های دینی و مذهبی در نظام اسلامی تأکید کرده و

تشخیص مصلحت باید بر اساس معیار باشد نه ذوقی

سازوکار تشخیص مصلحت در نظام اسلامی موضوع دیگری بود که در این جلسه توسط آیت‌الله کعبی مورد تحلیل قرار گرفت. ایشان فرمودند: کار مجلس عموماً بر اساس مصالح و مفاسد بوده؛ و در دایره مباحث عامه می‌گنجد؛ به همین جهت تصمیم‌گیری در این حوزه از شئون ولی‌فقیه است؛ اما این فرایند در نظام جمهوری اسلامی در قالب یک ساختار اعمال می‌گردد؛ به این معنا که مجلس شورای اسلامی به واسطه تنفیذ ولی‌فقیه، مصالح و مفاسد را شناسایی نموده و شورای نگهبان عدم مغایرت مصوبات مجلس را با شریعت مقدس بررسی می‌کند. درنهایت با اصرار مجلس و مخالفت شورای نگهبان، مجمع تشخیص مصلحت نظام عهده‌دار تشخیص حکم ثانوی و حکم حکومتی از جانب ولی‌فقیه خواهد بود. ضرورتی ندارد تشخیص‌دهنده مصلحت، فقیه باشد؛ اما تشخیص مصلحت باید بر اساس معیار بوده و ذوقی نباشد؛ به همین جهت برای ضابطه‌مند کردن تشخیص مصلحت می‌توان از نظرات فقها نیز بهره برد.

آیت‌الله کعبی در قسمت دیگری از بیانات خود به جایگاه دولت و ملت و نقش نمایندگان در نظام اسلامی پرداختند. ایشان در سخنان خود تأکید کردند: دولت در مقابل مردم قرار ندارد؛ بلکه دولت به مجموعه‌ای اطلاق می‌شود که بر محور ارائه خدمات به مردم

فرمودند: قوه مقننه، دارای شأن حاکمیتی بوده و در نظام اسلامی اقلیت‌های دینی در امور حاکمیتی دخالت ندارند؛ این در حالی است که بر اساس قانون ذمه، حقوق اقلیت‌ها همچون حفظ جان و مال و امنیت، باید محترم شمرده شود. در حال حاضر اقلیت‌ها جزیه نمی‌دهند و اهل ذمه نیستند؛ بلکه معاهد می‌باشند. از جمله مسائل معاهده کنونی این است که تبعیض مثبتی از جانب نظام اسلامی و ولی‌فقیه به دلیل مصالحی پذیرفته شده است؛ به این صورت که اقلیت‌ها نیز در نظام اسلامی نماینده داشته باشند؛ اما فعالیت این طیف به دلیل اقلیت و وجود شورای نگهبان به نظام اسلامی آسیبی نمی‌رساند. در واقع این افراد به حکم ثانوی عضو مجلس شورای اسلامی هستند نه به حکم اولی.

نکته دیگری که در سخنان ایشان موردبررسی واقع گردید، اشکال مختلف تولی در نظام اسلامی بود. ایشان در این زمینه فرمودند: تولی یعنی تدابیر ولی برای اداره نظام. این تدابیر اشکال مختلفی دارد که عبارت‌اند از:

۱. ساختار سازی

۲. ترسیم سیاست‌های کلی

۳. نظارت از طریق نمایندگان ویژه

۴. ایجاد سازوکار مناسب برای مشورت و...

دست ولی‌فقیه نباید بسته باشد؛ اما بسطید ولی‌فقیه می‌تواند از طریق ساختار سازی و... حاصل شود.

فعالیت می‌نماید. از این بابت مجلس شورای اسلامی نقطه پیوند شبکه امامت و امت یا دولت و ملت است. این افراد نماینده مردم در حاکمیت هستند؛ و برای ارائه خدمت عمومی به مردم تلاش می‌کنند؛ به همین جهت نماینده جمهور محسوب می‌گردند؛ نه نماینده آحاد مردم.

اجرای همه‌پرسی تقنینی به نفع نظام اسلامی است

در جلسه شرح فقهی اصل ۵۹ قانون اساسی که پنجم آذرماه در پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد، آیت‌الله کعبی در رابطه با اقسام همه‌پرسی گفت: ما چند نوع همه‌پرسی داریم:

۱. همه‌پرسی اساسی

۲. همه‌پرسی بازنگری: در این مرحله باید توجه شود که در قانون اساسی اصولی وجود دارد که بازنگری در آن‌ها به معنای دگرگونی نظام اسلامی است؛ به همین جهت حتی اگر تصریح قانون اساسی در این زمینه وجود نداشت، بازنگری در این موارد امکان‌پذیر نبود.

۳. همه‌پرسی تقنینی: یعنی به‌جای اینکه وکلای مردم تصمیم بگیرند، خود مردم در یک موضوع اظهارنظر کنند. در موضوعاتی که رضایت‌مندی خود مردم اهمیت ویژه‌ای دارد از این روش استفاده می‌شود.

ایشان در رابطه با کیفیت اجرایی سازی همه‌پرسی تقنینی در نظام جمهوری اسلامی ایران تأکید کرد: بر اساس بند ۳ اصل ۱۱۰ قانون اساسی صدور فرمان همه‌پرسی با ولی فقیه است؛ چراکه متعلق ولایت، مصالح و مفاصد نوعیه هستند؛ لذا تشخیص اینکه همه‌پرسی به نفع مردم است یا سودی بر آن مترتب نیست، بر عهده ولی فقیه می‌باشد. بر اساس اصل ۵۹ قانون اساسی، باید دو سوّم نمایندگان، لایحه ارائه‌شده توسط دولت را تصویب نمایند. سپس شورای نگهبان باید احراز کند این همه‌پرسی مغایر شرع و قانون اساسی نبوده و در نهایت مجمع تشخیص مصلحت باید عدم مغایرت این همه‌پرسی با سیاست‌های کلی نظام را تأیید نماید. پس از طی شدن این فرایند، رهبری فرمان همه‌پرسی تقنینی را صادر می‌نماید.

ایشان در زمینه آثار و فواید همه‌پرسی تقنینی ادامه داد: اجرای همه‌پرسی تقنینی با در نظر گرفتن شرایط مختلف، به نفع نظام اسلامی است؛ اما در ۴۵ سال گذشته از این ظرفیت استفاده نشده است. از بستر همه‌پرسی تقنینی می‌توان برای اصدار حکم حکومتی، ایجاد تحوّل، نشاط و شادابی روحیه مردم جامعه و افزایش سطح رضایت‌مندی عمومی استفاده نمود. با این وجود به دلیل عدم استفاده از این ظرفیت، ذهنیت عمومی از تعبیر همه‌پرسی، به همه‌پرسی اصل نظام اسلامی منصرف می‌شود. همه‌پرسی تقنینی یک تجربه عقلایی است که در شرع مقدس نیز نهادینه شده است.

حضرت آیت‌الله کعبی در رابطه با مبانی دینی همه‌پرسی تقنینی فرمودند: از جمله مبانی همه‌پرسی تقنینی، تأکید به مشورت در ادله اسلامی است. رجوع به فلسفه مشورت این نکته را بیش از پیش تأیید می‌کند؛ توضیح بیشتر آنکه فلسفه مشورت عبارت است از: ۱. شخصیت دادن به فرد مشاور ۲. برخورداری از حمایت مشاور ۳. پذیرش مردمی در قبال پیامدهای منفی ناشی از اجرای تصمیم ۴. ممانعت از سرزنش و تضعیف نظام ۵. رشد سیاسی جامعه ۶. شناسایی استعدادها و موجود در جامعه ۷. گسترش فرهنگ مشورت در زندگی فردی و اجتماعی و مواردی از این دست. این نکات سبب شده است خداوند در قرآن کریم پیامبر خویش را به مشورت فرمان دهد.

ایشان در رابطه با مبنای دیگر همه‌پرسی تقنینی، به امر به معروف و نهی از منکر اشاره نموده و فرمودند: می‌توان برای نهادینه کردن یک معروف یا ممانعت از ارتکاب یک منکر، از ظرفیت تصمیم افراد جامعه استفاده نمود؛ به عنوان مثال اگر در دهه‌های گذشته نسبت به فضای فرهنگی جامعه توجه لازم مبذول گردیده و در شرایطی که مؤمنین اکثریت جامعه را تشکیل می‌دادند، در این موضوع همه‌پرسی تقنینی صورت می‌گرفت، اجرای قانون حجاب از پشتوانه رأی مردم بهره‌مند می‌گردید. امروزه صدها مسئله فرهنگی در کشور وجود دارد که به واسطه همه‌پرسی تقنینی می‌توان آن‌ها را تبلیغ و تقویت نموده و نسبت به آن‌ها هنجارسازی نمود.

آیت‌الله کعبی در ادامه جنبه‌های دیگری از همه‌پرسی تقنینی را مورد بررسی قرار داده و فرمودند: برخی از صورت‌های همه‌پرسی تقنینی می‌تواند مصداق جهاد فی سبیل الله باشد؛ مانند همه‌پرسی برای تصویب روز ملی مبارزه با استکبار جهانی. تصویب این مسئله یک مشت بر دهان دشمن است؛ چراکه این روز ملی تنها مصوب مجلس شورای اسلامی نبوده و در یک فرایند از رأی ملی حاصل شده است. ما در فرایند همه‌پرسی تقنینی به دنبال مشروعیت سازی نیستیم؛ بلکه به دنبال مقبولیت آفرینی هستیم. به دنبال به صحنه کشاندن مردم از طریق رأی ملی هستیم.

ایشان در ادامه مبانی دیگری را برای همه‌پرسی تقنینی مورد اشاره قرار داده و فرمودند: تعاون نسبت به برّ و تقوا می‌تواند مبنای دیگری برای همه‌پرسی تقنینی باشد. اگر موضوع همه‌پرسی، مصداق برّ و تقوا بوده و بسترهای لازم برای گسترش ایمان و تقوا را فراهم نماید، مشمول ادله موجود در این زمینه خواهد شد. همچنین این فرایند، مصداق خیرخواهی برای امام مسلمین می‌باشد. علاوه بر موارد بیان شده مبنای دیگری که بر این مسئله دلالت دارد مقوله بیعت است؛ به این صورت که در موضوعی که عنوان بیعت بر آن صدق می‌کند، همه‌پرسی صورت بگیرد. البته فرایند همه‌پرسی باید به نحوی طراحی شود که بستری برای تقویت کشور باشد نه تضعیف کشور. این مسئله به طراحی محتوایی نیاز دارد.

مجری قانون نباید به جا مانده از طاغوت، کینه توز، حریص و طماع باشد

آیت‌الله کعبی در جلسه شرح فقهی اصل شصتم قانون اساسی که هفتم آذرماه در پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد با تأکید بر لزوم تفکیک مقام تقنین از مقام اجراء گفت: گاهی طرح و برنامه مربوط به اجراء بوده و دارای ماهیت عملیاتی است. در چنین موقعیتی خلط دو مقام تقنین و اجراء سبب بروز مشکلات متعددی می‌گردد؛ به‌عنوان مثال مشخص نمودن روز تعطیل رسمی کشور از جمله مصادیق این مسئله محسوب می‌گردد. همچنین گاهی دولت در قالب آیین‌نامه‌ها به قانون‌گذاری پرداخته و مشکلاتی را ایجاد می‌نماید. به همین جهت به نظر می‌رسد تفکیک میان دو مقام تقنین و اجراء از اهمیت بسیار زیادی در اداره کشور برخوردار می‌باشد. در همین راستا باید این مسئله را مدنظر قرار داد که پس از ابلاغ قانون برای اجراء، حتی در مواردی که دولت در فرایند تقنین دخیل می‌باشد، با حاکمیت قانون در حقوق اداری مواجه هستیم. در کنار این نکته باید نظارت بر اجرای قانون صورت بگیرد.

ایشان نسبت به اهمیت مسئله اجراء فرمودند: گاهی ممکن است نقشه راه خیلی خوب باشد. ممکن است قوانین و مقررات عالی باشد. ممکن است طراحی یک نظریه

به کیفیت خیلی خوبی صورت گرفته باشد؛ اما چنانچه متولی بخش اجراء، اهلیت و صلاحیت لازم را نداشته باشد، نتیجه مطلوب، حاصل نخواهد شد؛ به‌عنوان مثال ممکن است طراحی نقشه یک ساختمان بسیار عالی باشد؛ اما فرد سازنده، توان اجرایی لازم را نداشته باشد؛ این مسئله سبب می‌شود خروجی قابل قبولی حاصل نگردد. این نکته نشان می‌دهد اجراء بسیار پر اهمیت است. ایشان در موضوع اهمیت جایگاه اجراء، نگرش مدیریتی موجود در این زمینه را مورد اشاره قرار داده و فرمودند: در موج اول مدیریت می‌گفتند: بگویید چه میزان سرمایه وجود دارد؟ تا در رابطه با چگونگی اجرای یک طرح، الگوی لازم ارائه گردد. در موج دوم می‌گفتند: بگویید چه برنامه‌ای وجود دارد؟ تا چهارچوب اجرایی مسئله به شما ارائه گردد؛ اما در موج سوم گفته‌اند: بگویید چه کسی متصدی اجرای این طرح می‌باشد؟ تا چگونگی عمل پیش‌بینی شود. در همین راستا بسیاری از آسیب‌های امروز ما مربوط به قوانین و مقررات نبوده و مربوط به مجریان است.

ایشان در رابطه با خصوصیات پر اهمیت مجریان در نظام اسلامی فرمودند: افراد که متصدی منصب اجرایی می‌شوند، باید دارای شرایط لازم باشند. توضیح بیشتر آنکه فرد مجری باید بالغ، عاقل، رشید، مؤمن، متعهد، متخصص، با تجربه، دارای قدرت تصمیم‌گیری و قدرت اجراء، مورد اعتماد، وفادار، خیرخواه،

مختلف شأن اجراء را ندارد.

ایشان در موضوع نظارت بر اجرای قانون اضافه کردند: بخشی از نظارت بر اجرای قانون بر عهده مجلس شورای اسلامی است. از این نظارت تحت عنوان نظارت سیاسی یاد می‌شود. بخش دیگر نظارت، نظارت قضائی است. این بخش از دو قسمت تشکیل می‌شود:

۱. نظارت بر شخص مجری: در این قسمت، این مسئله مورد بررسی قرار می‌گیرد که فرد از اختیارات خود سوء استفاده کرده است یا خیر؟

۲. نظارت بر دستگاه اجرایی: در این قسمت، این مسئله مورد بررسی قرار می‌گیرد که آیا دستگاه اجرایی اهداف مدنظر را محقق کرده است یا خیر؟

ایشان نسبت به جایگاه قوه مجریه در نظام اسلامی بیان کردند: قوه مجریه بازوی اجرایی ولی فقیه است. به همین جهت این قوه باید در برابر ولی فقیه پاسخگو باشد.

این نکته به تصریح قانون اساسی نیز رسیده است. اگر نسبت به این مسئله تخلفی صورت بگیرد، ضمان شرعی آن بر عهده شخص متخلف بوده و قابل رسیدگی خواهد بود؛ چراکه مشروعیت این قوه اساساً از جانب ولی فقیه می‌باشد. همچنین شایان ذکر است این پاسخگویی از جنس فقهی و حقوقی بوده و ماهیت آن، صرف موعظه نمی‌باشد.

هوشمند، عادل، دارای سعه صدر، اهل انصاف، اهل تدبیر، فاضل و دارای حافظه خوب باشد. در کنار موارد بیان شده، شخص مجری نباید به جا مانده از دوران طاغوت، کینه توز، حریص و طمع باشد؛ تا بتواند بیت المال را به نحو احسن حفظ نماید. همچنین شخص مجری باید به نقشه راه نظام اسلامی مؤمن باشد؛ به این معنا که اسلام را به عنوان بهترین برنامه زندگی قبول داشته باشد. علاوه بر موارد بیان شده ویژگی‌های متعدد دیگری برای متصدی منصب اجراء وجود دارد که از ذکر آن‌ها صرف نظر می‌کنیم.

آیت‌الله کعبی با اشاره به شئون مختلف ولی فقیه فرمودند: ولی فقیه دارای سه شأن اساسی می‌باشد: ۱. شأن افتاء: تجلی این شأن در قوه مقتنه می‌باشد. ۲. شأن قضاء: تجلی این شأن در قوه قضائیه می‌باشد. ۳. شأن اجراء: این شأن از دو بخش تشکیل شده است: الف) بخش نظامی: این بخش به دلیل اهمیت خاص آن مستقیماً به ولی فقیه اعطاء شده است. ب) بخش کشوری: این بخش به منتخب مردم که رئیس جمهور می‌باشد اعطاء شده است. در فقه بحث شده است که حدود شأن اجرایی ولی فقیه به چه اندازه است؟ آیا ولی فقیه در همه عرصه‌ها دارای ولایت می‌باشد؟ یا ولایت وی محدود به امور حسبه است؟ بر اساس نظر کسانی که به قدر متیقن اکتفا کرده و حدود ولایت فقیه را در همه عرصه‌ها نپذیرفته‌اند، غیر فقیه به طریق اولی صلاحیت لازم برای تصدی ابعاد

The screenshot shows a Skyroom online session interface. On the left, there's a graphic with a book and chairs, and a speech bubble saying 'به همراه اعطای گواهی نشست' (With issuance of attendance certificate). Below it, the session details are listed: 'شنبه' (Sunday), '۱۴۰۳ آذرماه' (December 2023), 'ساعت ۱۵:۳۰ تا ۱۷' (15:30 to 17:00), and the URL 'https://www.skyroom.online/ch/shora-rc.ir/law'. On the right, the main content area has a header with the Skyroom logo and the title 'کرسی های ترویجی' (Promotional Seats). Below the title, it says 'موضوع کرسی' (Topic of the seat) and 'جایگاه «اصول عملیه و مشروعیت فقهاتی» در حکمرانی و آموزه‌های حقوق عمومی' (The place of 'Principles of Practice and Jurisprudential Legitimacy' in Governance and Public Law Principles). At the bottom, there are four circular portraits of the speakers: 'دکتر سید محمدحسن قاضی خرق' (Dr. Seyed Mohammad Hossein Qazi Kharq), 'دکتر سید سجاد ایزدهی' (Dr. Seyed Sajad Aizadeh), 'دکتر عبدالله بهارلویی' (Dr. Abdullah Beharloo), and 'میررضا چهارآه بهارآبادی' (Mirreza Chahar Ah Beharabad). Below the portraits are three buttons: 'دبیر' (Secretary), 'ناقدان' (Critics), and 'ارائه دهنده' (Presenter).

بررسی جایگاه اصول عملیه و مشروعیت فقهاتی در حکمرانی و آموزه‌های حقوق عمومی:

اصول عملیه در حکمرانی: مرز میان کارآمدی و محدودیت

اشاره: کرسی ترویجی «جایگاه اصول عملیه و مشروعیت فقهاتی در حکمرانی و آموزه‌های حقوق عمومی»، عصر یکشنبه ۲۴ آذرماه ۱۴۰۳، با ارائه حجت الاسلام دکتر سید محسن قائمی خرق (عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی) و حضور اساتید ناقد، حجت الاسلام دکتر عبدالله بهارلویی (عضو هیئت علمی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری) و حجت الاسلام دکتر سیدسجاد ایزدهی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی) به میزبانی پژوهشکده شورای نگهبان و به صورت مجازی برگزار شد.

بر محدودیت و قاصر بودن کاربرد اصول عملیه در سطح حکمرانی برخلاف فقه فردی، حقوق خصوصی و حقوق کیفری استدلال آورد. وی در عین حال کاربست اصول عملیه در حوزه مزبور را به عنوان «رویکرد» مردود ندانست و

در ابتدای این نشست، پس از ارائه چهارچوب کلی بحث توسط دبیر جلسه، دکتر قائمی به بررسی مسئله «امکان یا امتناع استناد به اصول عملیه و نیز شیوه استناد به این اصول در حکمرانی» پرداخت و مستند به برخی ادله،

کيلدواژه «فقه حكومتی» را از واژگان مهم اين موضوع برشمرد كه فقدانش، انعكاس ناقص محتوای ارزنده موضوع بحث را در پی داشته است. ایشان در ادامه ضمن تأکید بر لزوم بررسی این قبیل موضوعات بنیادین توسط اهالی علم و پژوهش و هم‌راستایی رویکرد خود با کلیت بحث، خاطرنشان كرد كه باید به این موضوع حتی فراتر از آنچه كه اکنون است نگریست. وی ضمن برشمردن برخی مصادیق و آثار موضوع اصول عملیه در ساحت حكمرانی، مبتنی بر عدم ورود عملی حكومت به موضع شك، اصول عملیه را كمتر از آنچه كه احتمال می‌رود، در امر عمومی متصور دانست. شایان ذكر است كه مقاله‌ای با عنوان «اصول فقه حكومتی، به‌مثابه منطق استنباط فقه حكومتی» در دوره تابستان ۱۴۰۳ فصلنامه علمی - پژوهشی علوم سیاسی توسط ایشان و آقای مصطفی رضایی به انتشار رسیده است.

در پایان این نشست، دكتر قائمی ضمن ارائه توضیحاتی ناظر به سخنان اساتید داور، به چند پرسش حاضرین پاسخ دادند.

لازم به ذكر است كه مقاله «جایگاه اصول عملیه و مشروعیت فقه‌اhtی در حكمرانی و آموزه‌های حقوق عمومی» اثر آقایان محمدعلی ضیائی (دانشجوی دكتری تخصصی مطالعات زنان دانشگاه ادیان و مذاهب) و سیدمحسن قائمی خرق (استاد حوزه علمیه قم)، در دوره بهار ۱۴۰۲ فصلنامه دانش حقوق عمومی به انتشار رسیده است.

تأکید كرد كه باور به کارآیی یکسان اصول عملیه در دو ساحت فردی و عمومی مورد نقد است؛ چراكه زمینه‌ها و پیش‌شرط‌های اجرای این اصول در حوزه عمومی یا مفقود است و یا به‌ندرت تحقق می‌یابد.

دكتر بهارلویی به‌عنوان ناقد نخست، در ابتدای سخنان خود ضمن تأیید مدعای اصلی به‌نحو موجب‌ه جزئی، پذیرش آن به‌نحو موجب‌ه کلیه را دشوار دانست و تصریح كرد كه اساساً برخی از اصول عملیه دارای جایگاه حكومتی بوده و مجرای عمده آن‌ها امر عمومی است. وی ضمن قابل نقد دانستن تکیه موردی به ظنون غیر معتبره، اتكا به امور تبدی در حوزه حكمرانی را در برخی موارد کارساز و راهگشا عنوان كرد و بیان داشت كه این اصول نقش مهمی در جلوگیری از هرج و مرج دارند و نمی‌توان این فایده مهم را نادیده گرفت. دكتر بهارلویی در ادامه استناد به ناهمخوانی پویایی حقوق عمومی و ایستایی اصول عملیه را قابل تأمل قلمداد كرد و اظهار داشت كه ویژگی پویایی و تغییرپذیری در موضوعات فردی و غیرعمومی نیز همواره جریان دارد. ایشان در پایان، کنار نهادن کلی اصول عملیه از عرصه حكمرانی پس از مراجعه به سایر دلایل را قابل نقد و نتیجه این باور را، به بن‌بست رسیدن در بسیاری از عرصه‌های نظری و عملی دانست. دكتر ایزدهی دیگر ناقد این كرسی، نخست عنوان بحث را دارای قابلیت ارتقا و عنوان «مشروعیت فقه‌اhtی» را نارسا دانست. وی

حجت الاسلام مهدی فرمانیان در بیست و هشتمین نشست «حکمرانی از نظر تا عمل»:

اسلام سنتی هیچ گاه سکولار نیست؛ چون در پی تحقق دین در زندگی روزمره مردم است

تهیه و تنظیم:
مهدی خطیب دماوندی

اشاره: : بیست و هشتمین جلسه از سلسه نشست‌های تخصصی «حکمرانی از نظر تا عمل» با رویکرد ارزیابی و آسیب‌شناسی نظام حکمرانی ایران در دو حوزه «نظری» و «کارکردی»، با موضوع «بررسی جریان‌ها و گروه‌های اسلامی از منظر فکری و سیاسی در جهان اسلام و نسبت اعمال حکمرانی جمهوری اسلامی با آن‌ها» در روز یکشنبه مورخ ۱۴۰۳/۹/۱۱ در محل سالن جلسات پژوهشکده شورای نگهبان با حضور پژوهشگران این پژوهشکده برگزار شد.

و اجتماع کاری به آموزه‌های دینی ندارد اما اسلام سنتی در پی تحقق دین در زندگی روزمره مردم است. مثلاً اسلام سنتی هیچ‌گاه دوست ندارد که مردم ربا کنند یا بی‌حجاب باشند؛ در حالیکه در اسلام سکولار اصلاً چنین مداخله‌ای از دین وجود ندارد.

۲- جریان اسلام سلفی:

طرفداران و قائلان این جریان به دنبال ایجاد تمدن اسلامی با رویکرد نگاه به گذشته (سلف) یا احیای تمدن اموی (سه قرن اول) هستند. از منظر طرفداران این دیدگاه، خود دین اشکالی ندارد بلکه اشکال اصلی ناظر به تفاسیر علما از دین است اما نه از این جهت که منطبق با زمان و مکان و مقتضیات روز نیست، بلکه به خاطر اینکه از سلف دور شده است. همچنین قائلان این جریان ورود فلسفه و عرفان را نوعی انحراف در جریان اسلام می‌دانند.

۳- جریان اسلام سکولار:

طرفداران و قائلان این جریان دنباله‌رو و پیرو تمدن غرب هستند؛ مثلاً افرادی نظیر مصطفی ملکیان، مجتهد شبستری، عبدالکریم سروش یا محمد بن سلمان از جمله طرفداران این جریان هستند. براساس مبانی فکری طرفداران این دیدگاه، تمدن غربی با کنار گذاشتن دین از حوزه سیاست، اقتصاد، فرهنگ و اجتماع به موفقیت‌های چشم‌گیری دست پیدا کرد. بنابراین دین یک امر شخصی است و در امر حکمرانی یا تمدن‌سازی جایی ندارد.

در این نشست حجت‌الاسلام والمسلمین مهدی فرمانیان، عضو محترم هیأت علمی دانشگاه ادیان و مذاهب، ابتدا جریان‌های فکری و سیاسی جهان اسلام به پنج دسته کلی تقسیم نمودند و سپس به‌صورت موردی، اشخاص و گروه‌ها و جریان‌های موجود در کشورهای اسلامی را در این پنج دسته کلی جای دادند.

جریان‌های کلی موجود در جهان اسلام از منظر «فکری و اعتقادی» عبارتند از:

۱- جریان اسلام سنتی:

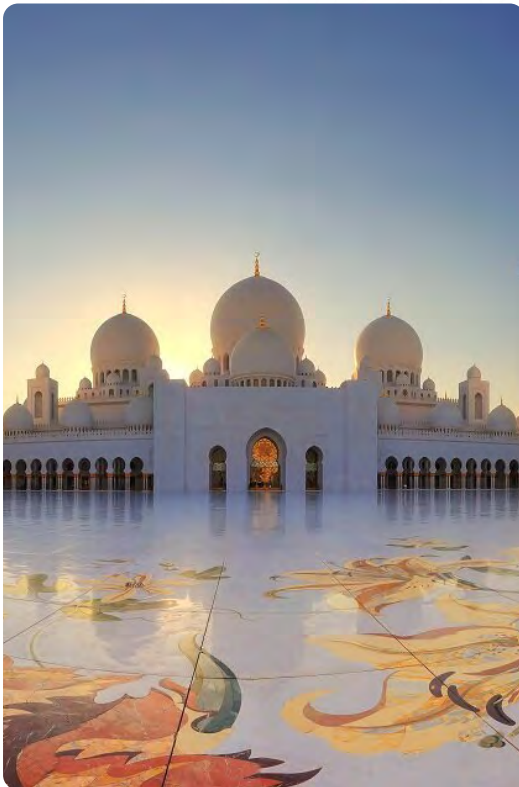
طرفداران و قائلان این جریان معتقدند که نه دین، نه تفاسیر ارائه‌شده از دین و نه حکومت‌ها مشکلی دارند، بلکه اشکال اصلی عدم توجه مردم به اسلام و فتاوی علمای اصلی در جهت اجرای احکام دین است. مشکل از جایی شروع شد که مردم به دنبال فرهنگ و تمدن غربی رفتند و نسبت به اسلام و فتاوی علمای بی‌توجهی کردند. از این‌رو، تحت استعمار استکبار قرار گرفتند. اسلام سنتی، اسلام اکثر حوزه‌های علمیه سنی و شیعی است. نماد اسلام سنتی در جهان تشیع حوزه علمیه نجف و نماد اسلام سنتی در جهان اهل تسنن دانشگاه الازهر و دانشگاه الزیتونه تونس است. نکته بسیار مهم آن است که اسلام سنتی هیچ‌گاه سکولار نیست؛ یعنی این فهم نادرستی است که در برخی از جریان‌های فکری شکل گرفته است. چراکه اسلام سکولار اساساً در مقوله فرهنگ

۴- جریان اسلام روشن فکر دینی (مذهبی):

طرفداران و قائلان این جریان به دنبال ایجاد تمدنی جدید با تلفیقی از تمدن غربی (مدرنیته) و تمدن اسلامی هستند. از منظر این افراد، اساساً خود دین مشکلی ندارد بلکه ایراد اصلی ناظر به تفاسیر ارائه شده از دین و بعضاً عدم انطباق آن با مقتضیات روز است. به عبارتی، طرفداران این دیدگاه معتقدند که ضمن حفظ مبانی اسلام، باید نقاط مثبت تمدن غربی را هم شناسایی و از آن استفاده کنیم و با درنظر داشتن این نقاط مثبت و مبانی اصیل تمدن اسلامی، تمدن جدیدی ایجاد نماییم. از جمله قائلان به این دیدگاه می‌توان به آقای مهندس بازرگان و دکتر شریعتی در ایران و آقای حسن حنفی در جهان عرب اشاره کرد.

۵- جریان اسلام سیاسی:

طرفداران و قائلان این جریان به دنبال ایجاد تمدن اصیل اسلامی با نگاهی رو به آینده هستند. از منظر پیروان این جریان، نه دین اشکال دارد و نه تفسیر علما از دین، بلکه مشکل از حاکمیت‌ها و حکومت‌های مستبد طاغوتی بی‌توجه به مبانی دینی است؛ لذا با روی کار آمدن حکومت متدینان باورمند به علم و فرهنگ، مشکل اصلی حل خواهد شد. پیروان این جریان به دنبال ایجاد امت واحد با تمدن اصیل اسلامی هستند که از رهگذر وحدت سیاسی میان گروه‌های اسلامی می‌گذرد.

سومین جلسه «الگوی حکمرانی مبتنی بر نظریه ولایت فقیه» برگزار شد؛

ولایت مطلقه فقیه: نظریه نصب و ترسیم هندسه قدرت در حکمرانی اسلامی

سومین جلسه از سلسله جلسات «الگوی حکمرانی مبتنی بر نظریه ولایت فقیه» با تدریس حجت الاسلام و المسلمین سعدی، روز چهارشنبه مورخ ۱۴۰۳/۰۸/۳۰ با حضور جمعی از پژوهشگران پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد.

جمهوری اسلامی» است که در مراحل کسب قدرت، کاربست قدرت و نهادسازی مبتنی بر قدرت، پایش و کنترل قدرت پیگیری خواهد شد. رؤوس مطالب ایشان در این جلسه به استحضار مخاطبین محترم می‌رسد؛

در این جلسه، حجت الاسلام و المسلمین سعدی با اشاره به خلاصه مطالب جلسات پیشین، بر این نکته تأکید کرد که قصد ایشان از ارائه مطالب در این جلسات، «طراحی ساختار قدرت در قانون اساسی

۱) ابتناء جلسات بر روش‌شناسی فقهی

حجت الاسلام و المسلمین سعدی در ابتدای مباحث، این نکته را خاطر نشان نمودند که روش‌شناسی ارائه‌ی مباحث در این جلسات، دائر مدار فقه و مباحث فقهی خواهد بود. به عبارت دیگر، مثلاً زمانی که نظریات مطرح در حوزه‌ی مشروعیت حاکم اسلامی را مورد تبیین و تحلیل قرار می‌گیرند، ادله و استدلال‌های فقهی مطرح خواهند شد نه مباحث کلامی یا فلسفی و مانند اینها. البته ممکن است این اشکال صورت پذیرد که فقه توان ایجاد ساختارهای کلان و نظامات مختلف را ندارد و از این‌رو اساساً ابتناء تحلیل هندسه‌ی قدرت بر فقه، امری موهوم و باطل است. حجت الاسلام و المسلمین سعدی بیان نمود که پاسخ تفصیلی این مورد را در جای خود خواهند داد اما به‌اختصار این را بیان داشت که در نظر ایشان فقه، نه‌تنها پیرو و منفعل نیست بلکه پیش‌رو، فعال و در صحنه‌ی تدبیر امور اجتماعی است.

۲) نظریه‌های فقهی مستبطن و دربردارنده‌ی نظریات کلامی

حجت الاسلام و المسلمین سعدی در ادامه‌ی مباحث خود مبنی بر اینکه بایستی طراحی نظام قدرت و هندسه‌ی آن مبتنی بر فقه و روش‌شناسی فقهی صورت پذیرد، بیان داشتند که نظریات فقهی در درون خود اندیشه‌های انسان‌شناسانه، معرفت‌شناسانه و هستی‌شناسانه مختص به خود را دارا هستند.

ایشان نمونه‌ای را در خصوص آیه‌ی شریفه ۲۷۵ سوره مبارکه بقره «وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا» بیان داشتند و این‌گونه عنوان نمودند که اگر کسی از اساس به انسان و ساحت‌های حیات وی یک‌بُعدی و این‌دنیایی نگاه کرد، به حرمت ربا معتقد نخواهد بود و آن را یک عمل عقلایی و بشری در جهت «هزینه - فرصت پول» خواهد دانست و حال آنکه حکم مزبور با اشاره‌ی به حرمت ربا در اصل این گزاره‌ی انسان‌شناسانه و هستی‌شناسانه را ارائه می‌دهد که زندگی بشر در این دنیا خلاصه نشده و دار آخرت در پی آن خواهد آمد و اساس عبودیت بشر در مقابل الله جلّ جلاله در خصوص پرهیز از ربا بر این گزاره معرفتی (کلامی) استوار است.

۳) ورود به نظریه‌ی نصب از نظریات مشروعیت ولایت فقیه

حجت الاسلام و المسلمین سعدی ضمن اشاره به آنکه دو نظریه‌ی مشهور در آموزه‌های فقهی شیعه در خصوص مشروعیت ولایت فقیه وجود دارد؛ «نظریه‌ی نصب» و «نظریه‌ی نخب» به این مهم اشاره داشتند که «مشروعیت دوپایه» نیز در این زمره‌ی قابل دسته‌بندی است و قرار است ابتدا از نظریه‌ی نصب شروع نمایم. ایشان در ابتدای طرح این نظریه، به معنا و مفهوم نصب اشاره نمودند و اینگونه بیان داشتند که ما در آیات و روایات، کلمه‌ی نصب را شاهد نیستیم و به جای آن کلمه‌ی «جعل» و مشتقات آن را شاهدیم. در آیه‌ی شریفه ۲۶

حقوق مردم و نسبت آن‌ها با حاکم نداشته است! در حالی که هر دو محور در نظریه نصب مورد توجه است.

۵) قلمروهای ولایت فقیه بر اساس نظریه نصب

حجت الاسلام و المسلمین سعدی به عنوان بحث انتهایی جلسه افزود: ما بر اساس نظریه نصب، سه فرضیه را می‌توانیم در ترسیم قلمرو اختیارات ولی فقیه بیان نمائیم. قلمرو نخست، آن است که بنابر اطلاق ادله به اطلاق قلمرو ولایت فقیه معتقد باشیم. قلمرو دوم آن است که ولایت فقیه را عامه تفسیر نمائیم و قلمرو سوم، مقیده است. البته ایشان بیان نمودند که در جلسات آینده با تبیین ادله ولایت فقیه به هر سه رویکرد و فرضیه ورود نموده و هر یک را مورد تحلیل و بررسی قرار خواهند داد. ایشان در انتهای جلسه نیز به پرسش‌های مطرح شده از سوی پژوهشگران پرداختند.

سوره مبارکه صاد است که خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید: «يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ» یا در روایاتی که بسیار در باب ولایت فقیه مورد استناد قرار می‌گیرند؛ مانند صحیحه ابی خدیجه یا مقبوله عمر بن حنظله که در آن‌ها نیز معصوم علیه السلام فرموده است: «جعلته...»

۴) تبیین جهات و زوایای نظریه نصب

حجت الاسلام و المسلمین سعدی ادامه داد: بایستی در خصوص در تبیین نظریه نصب به این دو محور توجه داشته باشیم که محور اول «رابطه خداوند با حاکم» است که در پرتو کلام «جعلناک» و مانند اینها معنی می‌دهد و محور دیگر، «رابطه حاکم با مردم» است که بایستی هر دو محور مورد توجه قرار گیرند. ایشان بیان داشتند که اتفاقاً عدم توجه به محور دوم موجب شکل‌گیری این شبهه خواهد شد که نظریه نصب هیچ توجهی به

قائم مقام پژوهشکده شورای نگهبان در آیین رونمایی پرسمان اساسی:

ترویج قانون اساسی برای کودکان و نوجوانان در دستور کار پژوهشکده شورای نگهبان است

اشاره: آیین رونمایی از مجموعه صد قسمتی برنامه‌های پرسمان اساسی در ساختار پادپخش (پادکست) صبح روز دوشنبه ۱۲ آذر ۱۴۰۳ به مناسبت روز بزرگداشت قانون اساسی در سالن همایش‌های معاونت صدای سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی برگزار شد.

در این مراسم که دکتر هادی طحان‌نظیف عضو حقوقدان و سخنگوی شورای نگهبان، مهندس علی بخشی‌زاده معاون صدای سازمان صدا و سیما، دکتر علی فتاحی زفرقندی قائم‌مقام پژوهشکده شورای نگهبان و مهندس مهدی شاملو مدیر ایران صدا حضور داشتند، از این مجموعه صوتی که با همکاری پژوهشکده شورای نگهبان و سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران تهیه شده است، رونمایی شد. در این مجموعه صوتی با دکتر فتاحی زفرقندی (قائم مقام پژوهشکده شورای نگهبان) به عنوان کارشناس درباره مباحث اولیه و مبنایی قانون اساسی که قابل استفاده برای عموم مردم به ویژه جوانان و دانشجویان است، گفتگو شده است.

که جای شکر و سپاس در پیشگاه خداوند متعال را دارد.

دکتر فتاحی در ادامه عدم تبیین فراگیر محتوای قانون اساسی و دستاوردهای آن را از ایرادهای موجود در کشور دانست و افزود: یک نمونه کار تطبیقی پژوهشکده شورای نگهبان، نشان می‌دهد در خیلی از کشورهایی که در تصویب قانون اساسی‌شان اتفاق بزرگی هم رخ نداده و مثلاً کپی‌برداری از قوانین اساسی دیگر کشورهاست و یا تبیین یک نظریه بر اساس دیدگاه مادی است، سالروز تصویب قانون اساسی روز جشن ملی است و یا این که آموزش قانون اساسی در مدارس آن‌ها یک روبه تلقی می‌شود و افراد بعد از به پایان رساندن دوره دبیرستان با محتوای قانون اساسی کاملاً آشنا هستند. وی در خاتمه با اشاره به اینکه پژوهشکده شورای نگهبان در کنار وظایف اصلی خود، ترویج قانون اساسی برای عموم مردم، کودکان و نوجوانان و در عرصه بین‌الملل را در دستور کار قرار داده است، ابراز امیدواری کرد که همکاری‌های معاونت صدای رسانه ملی با پژوهشکده شورای نگهبان افزایش یابد و شاهد ترویج قانون اساسی در رسانه‌ها باشیم.

در ابتدای این مراسم مهندس شاملو، مدیر رادیو اینترنتی ایرانصدا با اشاره به اینکه سال گذشته در سالروز تصویب قانون اساسی از دو کتاب فاخر صوتی «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» و «محشای قانون اساسی» رونمایی شد و امسال از مجموعه صوتی «پرسمان اساسی» رونمایی می‌شود افزود: چنین تولیداتی باعث می‌شود مخاطبان آشنایی بیشتر و دقیق‌تری با محتوای قانون اساسی و نیز ساختارهای قانونی نظام جمهوری اسلامی ایران پیدا کنند و به بسیاری از سؤالات موجود در افکار عمومی پاسخ داده می‌شود.

مدیر رادیو اینترنتی ایرانصدا افزود انتشار مجموعه صوتی «پرسمان اساسی» از امروز آغاز می‌شود و البته تولید این مجموعه با حضور اعضای شورای نگهبان و کارشناسان خبره این حوزه در قالب گفت‌وگوهای صریح، شفاف و صادقانه ادامه خواهد داشت و بخش‌های دیگر این مجموعه نیز به مخاطبان ارائه خواهد شد.

در ادامه این مراسم قائم مقام پژوهشکده شورای نگهبان در این مراسم ضمن تشکر از مجموعه ایران صدا به دلیل همکاری در تولید آثار فاخر در حوزه ترویج قانون اساسی گفت: در ابتدای صحبت‌م یاد و خاطره کسانی که در فرایند تصویب قانون اساسی زحمت کشیدند را گرامی می‌دارم، چرا که حاصل زحمات این بزرگان باعث شده است که ما امروز این متن را به عنوان اولین نسخه از نحوه طراحی نظریه مردم‌سالاری دینی بر اساس شریعت اسلام و آموزه‌های فقه شیعه در اختیار داشته باشیم

تاکید بر تبیین و ترویج قانون اساسی

سخنران بعدی این مراسم دکتر طحان‌نظیف، عضو حقوقدان و سخنگوی شورای نگهبان بود که قانون اساسی را سند انسجام ملی برشمرد و افزود: همه وظیفه داریم به ترویج و تبیین این قانون بپردازیم.

وی اضافه کرد: قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران در ۴۵ سال گذشته آزمون خود را پس داده است. این قانون در عادی‌ترین شرایط حاکم بوده و در سخت‌ترین شرایط نیز امور را سامان بخشیده است. کشور با وجود قانون اساسی هیچگاه با بن‌بست مواجه نبوده است. این عضو حقوقدان شورای نگهبان با بیان اینکه قانون اساسی عالی‌ترین سند حقوقی و میثاق ملی است، گفت: در هر کجا و در هر زمانی که به این قانون توجه کافی نشده است، با آسیب مواجه شده‌ایم.

وی این نکته را هم بیان کرد که قانون اساسی، بیانگر سوابق تاریخ هر کشوری هم است. به عنوان نمونه در این قانون نسبت به انعقاد قراردادهای خارجی حساسیت وجود دارد؛ چرا که مردم ایران در گذشته از سوی قراردادهای امتیازهایی که به بیگانگان داده شد، آسیب‌های بسیاری متحمل شدند. از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون چند بار در خصوص اصول ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی که در همین رابطه است، درخواست تفسیر شده است.

سخنگوی شورای نگهبان همچنین قانون اساسی را دربرگیرنده مهمترین شاخص‌های حکمرانی، مبنای‌ترین ضوابط حکومت‌داری و صلاحیت نهادها و دستگاه‌ها دانست و عنوان کرد: فصل «حقوق ملت» از وجوه قابل افتخار قانون اساسی است.

دکتر طحان‌نظیف در پایان صحبت‌هایش ضمن قدردانی از تلاش‌های صورت گرفته توسط معاونت صدای رسانه ملی و مجموعه ایران صدا برای ترویج و تبیین قانون اساسی، اظهار داشت: هنوز کار زیادی برای ترویج و تبیین قانون اساسی انجام نشده است. صدا و سیما نقش مهم و موثری در این رابطه دارد و امیدواریم همه در جهت تبیین و ترویج این قانون تلاش کنیم.

در ادامه این مراسم مهندس بخشی‌زاده، معاون صدای رسانه ملی با اشاره به اینکه امروز هفدهمین سالگرد شهادت شهدای رسانه است، یاد و خاطره این شهیدان را گرامی داشت و افزود: در جمهوری اسلامی ایران اقدامات بسیار زیادی در جهت حفظ سرمایه اجتماعی انجام شده است اما به دلیل اینکه این اقدامات پیوست رسانه‌ای نداشته است در محاق رفته است، به عنوان نمونه اشاره می‌کنم به اینکه در در روزهایی که حادثه هفتم تیر رخ داد مطلبی در رسانه‌ها منتشر شد مبنی بر اینکه مقدار جاده آسفالت و شوسه‌ای که در دوران یک ساله وزارت شهید کلاتری در کشور کشیده شده بود برابر بود با کل عملکرد رژیم منحوس پهلوی در پنجاه سال حکومتش در

است و پژوهشکده شورای نگهبان باید سند رسانه‌ای برای تبلیغ قانون اساسی تدوین کند. مهندس بخشی‌زاده در پایان با اشاره به اینکه رسانه ملی ترویج مبنای و محتوای قانون اساسی را وظیفه خود می‌داند افزود: اقداماتی که با همکاری مجموعه ایران صدا و پژوهشکده شورای نگهبان برای معرفی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران صورت گرفته است اقدام بسیار مبارکی است اما نقطه مطلوب نیست و نقطه شروع است و باید با تداوم این اقدامات به نقطه مطلوب نزدیک شویم.

حوزه راهسازی و این البته بخش کوچکی از دستاوردهای نظام جمهوری اسلامی است و در سایر بخش‌ها هم به همین شکل است، اما ما در جنگ نابرابر ترکیبی نامتقارنی هستیم که همیشه نورافکن دشمن به سمت نقاط ضعف ماست و بعد بزرگ جلوه دادن آن‌ها و نیز ندیدن حقیقت‌ها.

معاون صدای رسانه ملی در ادامه قانون اساسی را چراغ راهی برای برخورد با مسائل ملی و بین‌المللی کشور دانست و افزود در قانون اساسی برای تمام نظام مسائل ما راهکار ارائه شده است، ولی چون پیوست رسانه‌ای نداشته است بسیاری از ظرفیت‌های آن ناشناخته مانده

در چهارمین نشست «خانه ملی گفت‌وگوی حقوق اساسی» تبیین شد؛

حمایت از مستضعفان؛ تکلیف شرعی و ملی در قانون اساسی ایران

چهارمین نشست از سلسله نشست‌های علمی «خانه ملی گفت‌وگوی حقوق اساسی» با موضوع «حمایت از مستضعفان جهان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، با حضور دکتر محمدرضا اصغری شورستانی، عضو هیأت علمی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، حجت‌الاسلام والمسلمین محسن قنبریان، استاد حوزه و دانشگاه، دکتر مهدی خانعلی‌زاده، کارشناس و تحلیل‌گر روابط بین‌الملل و دکتر محمدهادی ذاکر حسین، عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران عصر سه‌شنبه ۶ آذرماه در پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد.

در این نشست دکتر محمدرضا اصغری شورستانی، عضو هیأت علمی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری که درخصوص «الزامات حقوقی حمایت از مستضعفان جهان مبتنی بر

اصغری شورستانی: اصول مربوط به حمایت از مستضعفان جهان در مجلس بررسی نهایی قانون اساسی با اتفاق آرا تصویب شدند

حجت الاسلام قنبریان: حمایت از فلسطین در جهان تشیع از ابتدا با تکیه بر مبانی اسلامی شکل گرفته است

حجت الاسلام والمسلمین محسن قنبریان، استاد حوزه و دانشگاه که درخصوص «تکالیف شرعی و قانونی جمهوری اسلامی ایران در زمینه مقاومت» توضیحاتی ارائه داد، خاطرنشان کرد: در متن قانون اساسی و مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی، ما هم رد پای حمایت نظامی و هم حمایت سیاسی را داریم که این مهم بسیار قابل توجه است؛ البته که امروز دشمن مستقیم به ما تعدی کرده و بحث از این سطوح فراتر رفته و ما در مقام دفاع از خود نیز هستیم.

وی ادامه داد: مرحوم سید جعفر کاشف الغطا که از مفاخر فقه شیعه هستند، در جلد ۴ از کتاب کشف الغطا در صفحات ۲۸۸ و ۲۸۹ اقسامی را برای جهاد دفاعی مطرح می کنند.

قانون اساسی» به سخنرانی پرداخت، با اشاره به اصول تصریحی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برای حمایت از مبارزات مستضعفان جهان گفت: اصول ۱۵۲ و ۱۵۴ قانون اساسی که تصریحاً به مسئله مقاومت اشاره دارند، با اتفاق آرا اعضای مجلس بررسی نهایی قانون اساسی تصویب شدند و شهید بهشتی نیز پس از تصویب این اصول، بر همراهی و اتفاق نظر همه‌ی اعضای این مجلس نسبت به این مهم اشاره کردند.

وی افزود: مسئله حمایت از مستضعفان جهان در قانون اساسی، محصور به مسلمانان نیست که این امر را صرفاً در قالب امت واحده اسلامی تحلیل کنیم، بلکه مبارزات عموم مستضعفان جهان اعم از مسلمان و غیر مسلمانان نسبت به مستکبران را در بر می گیرد. علاوه بر این دو اصل و همچنین بند ۱۶ اصل سه، در مقدمه قانون اساسی نیز بدین امر ذیل دو بخش شیوه حکومت در اسلام و ارتش مکتبی اشاره شده است.

جهانی مانند سایر بلوک‌های جهانی برای مسلمانان تشکیل می‌شود.

وی تأکید کرد: سید ابوالحسن اصفهانی نیز به دولت ایران در آن زمان تلگرافی زدند و تأکید کردند که در مجامع بین‌المللی از فلسطین حمایت صورت گیرد. در حزب جهانی مستضعفین که مدنظر امام خمینی (ره) و اعضای مجلس بررسی نهایی بوده، حمایت مستضعفین عالم در کشورهای مختلف از یکدیگر صورت می‌گیرد.

البته این به معنای دخالت در امور داخلی یکدیگر نیست و جمهوری اسلامی نیز بدون اجازه دولت‌ها در امور هیچ کشوری ورود ندارد. با این مبنا، هیچ یک از هسته‌های مقاومت به نیابت از دیگری نمی‌جنگند، بلکه در دفاع از خودشان تشکیل می‌شوند و مقاومت می‌کنند و جمهوری اسلامی نیز مطابق وظایف خود از آن‌ها دفاع می‌کند. حجت‌الاسلام قنبریان ادامه داد: در زمینه فلسطین نیز تلاش ما ایجاد دولت فلسطینی است.

ایده جمهوری اسلامی در مورد فلسطین مطابق فرمایش رهبر معظم انقلاب، مردم‌پایه است و تحقق آن نیز با مردم‌سالاری ممکن است که ایشان آن را با عنوان همه‌پرسی برای تشکیل دولت فلسطینی مطرح می‌کنند؛ مسلم است که رژیم صهیونیستی این را نمی‌پذیرد و کار هسته‌های مقاومت نیز وادار کردن اسرائیل به این امر است.

در این جا ایشان بازپس‌گیری سرزمین‌های اسلامی در اشغال کفار را افضل اقسام جهاد می‌دانند و می‌گویند شهید در این راه به منزله شهدای کربلا است. مانند این تعبیر را ایشان در رساله جهادیه درخصوص جنگ‌های ایران و روس که کشور ما در اشغال بوده بیان کردند ولی این حکم مختص به قلمروی سرزمینی نیست و همه سرزمین‌های اسلامی را در بر می‌گیرد.

حجت‌الاسلام قنبریان تصریح کرد: مقابله با اسرائیل در جهان تشیع از ابتدا با مبانی اسلامی شکل گرفته و ادامه پیدا کرده است. مرحوم محمدحسین کاشف‌الغطا عالمان نجف را در زیر قبه امیرالمؤمنین سلام‌الله‌علیه جمع کردند و با نگاه امت واحده به دنبال فتوای جهاد علیه اسرائیل بودند. ایشان در این مجلس فرمودند که جهاد در فلسطین امروز بر هر انسانی واجب شده است. این درحالی است که عمده جریان مقاومت در بین اهل سنت با مبانی ناسیونالیستی آغاز شد و بعد به شکل چپ‌گرایانه ادامه پیدا کرد و در ادامه به سمت مبانی اسلامی رفت.

استاد حوزه و دانشگاه خاطرنشان کرد: در مجلس بررسی نهایی قانون اساسی صرفاً فقها در خصوص حمایت از مقاومت بیانات حمایتی نداشتیم و سایر اعضا حتی با تأکید بیشتری این مطالب را بیان کردند. شهید بهشتی تأکید داشتند که حمایت از مستضعفان جهان و تشکیل امت واحده به معنای دخالت در امور سایر کشورها نیست، بلکه یک بلوک

این نظم از پایان جنگ جهانی اول تاکنون از سوی غرب پیگیری شده است. طوفان الاقصی نیز در دوره جدید که تلاش‌ها برای ایجاد این نظم دوباره جدیت یافته بود، مجدد این برنامه را با اختلال روبه‌رو کرد.

تحلیل‌گر مسائل بین‌المللی اظهار کرد: تقلیل ماجرای اسرائیل به یک رژیم آپارتاید اشتباه است. حرکت اسرائیل برای تأمین خواست آمریکا برای تغییر نظم منطقه است و به همین خاطر مقامات این کشور می‌گویند که ما اگر اسرائیل نداشتیم هم باید یکی در منطقه ایجاد می‌کردیم.

خانعلی‌زاده با تأکید بر اینکه پیگیری آرمان فلسطین اقتصاد ایران را هم رونق می‌دهد، اظهار کرد: دالان تجاری که از سوی هند به سمت سرزمین‌های اشغالی و کانال سوئز و بعد اروپا می‌رفت، بعد طوفان الاقصی تقریباً مطرود شد. ۹۳ درصد تجارت این دالان از بین رفته و در نتیجه ۲۷ درصد از تجارت اسرائیل از بین رفته و از این میزان، ۴ درصد به سمت ایران آمده است. با این تفصیل، پیگیری آرمان فلسطین اقتصاد ایران را هم افزایش می‌دهد.

وی خاطرنشان کرد: مسئله فلسطین برای امنیت ملی ایران الزامی است؛ اساساً اسرائیل برای ایران مشکل‌ساز است. آوردن مسئله فلسطین در قانون اساسی برای تأمین منافع ملی ایران بوده و نه یک امر شکلی. ایران از پایان صفویه آرزو داشته که یک بازیگر

خانعلی‌زاده: هنر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ممزوج کردن تکالیف شرعی و قانونی حمایت از مقاومت با تأمین منافع ملی ایران است

دکتر مهدی خانعلی‌زاده، کارشناس و تحلیل‌گر روابط بین‌الملل که در زمینه «تأمین منافع و امنیت ملی ایران از طریق محور مقاومت» در این نشست ایراد سخن کرد، گفت: عقلانیت انقلاب اسلامی در سیاست خارجی موجب شده آرمان مقاومت و تکالیف شرعی و قانونی ما در این خصوص، امروز تأمین‌کننده منافع ملی ما نیز باشد. ممزوج کردن این دو مقوله، هنر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است.

وی افزود: اساساً ماجرای ما صرفاً در خصوص ایران و رژیم صهیونیستی نیست؛ با این توضیح که اصل ماجرا تشکیل نظم امنیتی در غرب آسیا برای تأمین منافع غرب است و علت تامه عدم تحقق این امر تاکنون، شبکه مقاومت است.

منطقه‌ای باشد و امروز فعالیت منطقه‌ای ایران اجرایی شده و به رسمیت شناخته شده است.

ذاکر حسین: باید هم‌پای جنگ نظامی، جنگ حقوقی علیه رژیم جنایتکار صهیونیستی را دنبال کنیم

دکتر محمدهادی ذاکر حسین، عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران که در این نشست با موضوع «مشروعیت محور مقاومت از منظر حقوق بین‌الملل» به سخنرانی پرداخت، درخصوص ظرفیت‌های مغفول مانده حمایت از مقاومت در حقوق بین‌الملل خاطرنشان کرد: ما متأسفانه از ظرفیت‌های بین‌المللی حقوقی برای حمایت از فلسطین و ثبت محکومیت رژیم استفاده مطلوبی نمی‌کنیم و همپای حمایت نظامی، حمایت حقوقی و دیپلماتیک از مقاومت رشد نکرده است.

وی افزود: ما جنگ نظامی با استکبار داریم ولی در پیوست آن جنگ حقوقی با آن‌ها نداریم. این درحالی است که در قوانین وضع شده در این خصوص، بر لزوم حمایت دیپلماتیک و حقوقی از مقاومت تصریح شده و اگر ما این مسئله را جدی نگیریم، فرصت‌سوزی کرده‌ایم. امروز نظام بین‌الملل به سمت حمایت از قربانیان جنایت جنگی و نسل‌کشی و تنبیه مرتکبین این جنایات رفته است تا از وقوع این جرائم پیشگیری شود. عضو هیأت علمی دانشگاه تهران ادامه داد: این‌ها فقط در حوزه دکترین نامانده و

جامعه جهانی برای دولت‌ها در این حوزه‌ها مسئولیت‌هایی قائل شده است. متأسفانه ما از این ظرفیت‌های بین‌المللی به خوبی استفاده نکرده‌ایم؛ درحالی که برخی کشورهای گمنام با استفاده از این ظرفیت‌ها در سطوح ملی و بین‌المللی در مراجعی مانند دیوان کیفری بین‌المللی، آراییی در محکومیت‌های رژیم صهیونیستی گرفته‌اند.

ذاکر حسین با اشاره به رأی اخیر دیوان کیفری بین‌المللی در بازداشت سران جنایتکار رژیم صهیونیستی گفت: این رأی شاید در حال حاضر عملی نشود و ما آن‌ها را پشت میله‌های زندان نبینیم، ولی این آرا حقیقت را ثبت می‌کند. از هفته گذشته ما نه با نخست وزیر اسرائیل، بلکه با یک جنایتکار جنگی تحت تعقیب روبرو هستیم. ثبت این حقایق جلوی روایت‌سازی دشمن را هم می‌گیرد و اذهان عمومی جهان را متوجه جنایات آن‌ها می‌کند. گفتنی است، در انتهای این نشست که بیش از ۲ ساعت به طول انجامید، حضار سؤالات خود را مطرح کرده و اساتید به ارائه پاسخ پرداختند.

دکتر طاهر حبیب زاده در چهارمین نشست هوش مصنوعی و حقوق اساسی:

شناسایی شخصیت حقوقی برای هوش مصنوعی تابع شناسایی مالکیت آن است

چهارمین نشست از سلسله نشست‌های هوش مصنوعی و حقوق اساسی با موضوع هوش مصنوعی از منظر شخصیت حقوقی در تاریخ ۱۴۰۳/۰۹/۰۵ در پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد. در این نشست به امکان‌سنجی اعطای شخصیت حقوقی به هوش مصنوعی و همچنین شناسایی مسئولیت آن پرداخته شد.

عضو هیئت‌علمی دانشگاه امام صادق (ع) و دانش‌آموخته دکتری حقوق فناوری اطلاعات به ایراد سخن پرداخت. حبیب‌زاده در ابتدا به یکی از مشکلات نظام سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری در ایران اشاره کرد، اینکه در مواجهه با پدیده‌های نوظهور عمدتاً یا کم‌توجهی نسبت به آن صورت می‌گیرد یا اینکه مواجهه‌ای غیر حرفه‌ای در قبال

چهارمین نشست از سلسله نشست‌های هوش مصنوعی و حقوق اساسی با موضوع هوش مصنوعی از منظر شخصیت حقوقی در پژوهشکده شورای نگهبان برگزار شد. در این نشست که به امکان‌سنجی اعطای شخصیت حقوقی به هوش مصنوعی و همچنین شناسایی مسئولیت آن پرداخته شد دکتر طاهر حبیب‌زاده،

آن اتفاق می‌افتد. در سال‌های اخیر بسیاری از فناوری‌های نوظهور همچون رمزارزها محل بحث بسیاری از مجامع علمی بوده است؛ اما متأسفانه مواجهه نظام قانون‌گذاری در این زمینه چندان قابل توجه نیست.

وی در ادامه به ذکر مفاهیم مشابه هوش مانند ذهن، عقل، فکر، درک، قلب، جان و نفس پرداخته و به وجوه ممیز آن‌ها با مقوله هوش مصنوعی و چرایی استفاده از واژه «هوش» در ترکیب «هوش مصنوعی» پرداخت. یکی از مهم‌ترین این مفاهیم مشابه، فکر است. در فکر عنصر خیال وجود دارد، برخلاف هوش که تنها عهده‌دار امور محاسباتی است.

آلن تورینگ نیز در مقاله معروف خود بر همین عنصر حسابداری در مفهوم هوش تأکید می‌کند. با این تعریف که فکر پردازش ذهنی توأم با تخیل است می‌توان گفت که هوش مصنوعی فاقد فکر است. در این زمینه اشاره به تعریف ماده ۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری که اختراع را محصول فکر انسانی می‌پندارد جالب توجه است. همچنین مفهوم مشابه دیگر عقل است. عقل عمدتاً ناظر به عمق پردازش است، برخلاف هوش که ناظر به سرعت پردازش است.

عضو هیئت‌علمی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام در ادامه به رویکرد اتحادیه اروپا راجع به شخصیت حقوقی هوش مصنوعی پرداخت و گفت: اینکه اتحادیه اروپا برای نخستین‌بار در سال ۲۰۱۷ سخن از شخصیت

الکترونیکی - به عنوان سومین نوع از شخصیت در عرض شخصیت حقیقی و حقوقی - وضع کرد اما اعتراضات و اظهارنظر اندیشمندان حوزه‌های فلسفه، اخلاق، حقوق و حوزه‌های فنی موجب شد در آخرین سند وضع شده از سوی این اتحادیه در سال ۲۰۲۳، از رویکرد سابق عدول شود. مباحث مربوط به شخصیت هوش مصنوعی نتایج حقوقی از جمله امکان انتساب مسئولیت و مالکیت را به دنبال خواهد داشت.

وی همچنین به اشکال مختلف شخصیت حقوقی همچون شخص حقوقی نص‌محور، شخص حقوقی عملی و شخص حقوقی ناقص اشاره کرده و افزود: نظام حقوقی ایران تنها شخص حقیقی و شخص حقوقی نص‌محور را به رسمیت می‌شناسد.

منظور از شخص حقوقی نص‌محور این است که مصادیق شخصیت حقوقی در نصوص قانونی آمده است و به این ترتیب نبوده که معیارهایی برای شناسایی شخصیت حقوقی ارائه شود و در آینده با سنجش مصادیق با این معیارها، شخصیت حقوقی آن احراز شود.

حبیب‌زاده در ادامه به یکی از نظریات زیربنای انتساب مسئولیت اشاره کرد و ادامه داد: این نظریه مبتنی بر امکان کنترل است، به این معنا که در صورت وجود کنترل سازنده هوش مصنوعی بر کنش‌ها و خروجی‌های این سامانه، امکان انتساب مسئولیت به سازنده وجود دارد. همان‌طور که در مورد حیوانات

متعلق به افراد صدق کرده و براساس آن در صورتی که امکان کنترل صاحب حیوان وجود داشته باشد، امکان انتساب مسئولیت به صاحب در فرض ایراد خسارت یا مانند آن وجود دارد. همچنین چنان که در مورد مسئولیت سکوهاى فضای مجازی نیز صدق کرده، امکان نظارت سکو بر محتواهای منتشر شده یا مناسبات برقرارشده در آن و جلوگیری از سوء جریانات وجود دارد و به همین اعتبار امکان انتساب مسئولیت نسبت به صاحبان سکوی یادشده نیز وجود دارد.

در مورد هوش مصنوعی نیز هر قدر دامنه نظارت و کنترل سازنده بر آن محدود است؛ اما سازنده می‌تواند با تدابیری اتخاذ شده در طراحی الگوریتم سامانه هوش مصنوعی یا اقدامات پسینی از بروز سوء جریانات جلوگیری کند.

این صاحب‌نظر حوزه حقوق فناوری اطلاعات با طرح دو فرض، ابداع هوش مصنوعی توسط انسان و تولیدات هوش مصنوعی تفکیک کرده و بر لزوم بررسی حقوقی دولا به مالکیت هوش مصنوعی و مالکیت تولیدات هوش مصنوعی تأکید کرد. از نگاه وی ناگفته پیداست که اگر برای هوش مصنوعی شخصیتی شناسایی نشود، مالکیت آن نیز بلاموضوع است و بنابراین پاسخ به مسئله مالکیت تابع مسئله شخصیت هوش مصنوعی است.

امضای معاهدات در قانون اساسی: نقش رئیس جمهور و مجلس در چارچوب اصل ۱۲۵

اشاره: جلسات شرح مبسوط قانون اساسی از جمله رخدادهای علمی پژوهشکده شورای نگهبان است که در آن پژوهشگران این پژوهشکده ضمن بررسی ابعاد مختلف اصول قانون اساسی، به واکاوی کلیه ظرفیت‌های نهفته در این اصول که می‌تواند باعث اثربخشی، رفع ابهام و ارتقاء نظام حقوق عمومی کشور شود می‌پردازند. تاکنون بیش از ۷۰ اصل قانون اساسی در این سلسله جلسات بررسی شده است که پس از اتمام این فرآیند، در قالب کتاب «شرح قانون اساسی» توسط پژوهشکده شورای نگهبان منتشر می‌شود و در اختیار جامعه حقوقی کشور قرار می‌گیرد.

که نمود آن را در معاهدات قبل از قانون اساسی مشروطیت و پس از آن می‌توان مشاهده کرد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز به تبع قانون اساسی مشروطیت نقش اساسی به مجلس شورای اسلامی به منظور تصویب معاهدات داده است.

وی در ادامه به جایگاه امضای اصل ۱۲۵ قانون اساسی در میان مراحل انعقاد معاهدات پرداخت و بیان کرد: امضای اصل ۱۲۵ یکی از مراحل تصویب معاهده است و با امضای ابتدایی معاهدات متفاوت است. به این معنا که تصویب معاهدات در نظام حقوقی ایران از دو جزء تصویب مجلس و امضای رئیس جمهور تشکیل شده است و این امضا جز مراحل تصویب معاهده است. همچنین این امضا صرفاً در معاهدات رسمی موضوعیت دارد و در معاهدات ساده صرفاً مقام اجرایی آن را امضا می‌کند چرا که در معاهدات ساده تصویب

در این جلسه ابوالفضل خاکزاد بجستانی، دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه تهران نتایج پژوهش صورت گرفته درباره اصل ۱۲۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که به موضوع امضای معاهدات و پیمان‌های مربوط به اتحادیه‌های بین‌المللی اختصاص دارد در سه بخش چارچوب نظری، تبیین امضای معاهدات در نظام حقوقی ایران و امضای معاهدات در سایر نظام‌های حقوقی ارائه کرد.

خاکزاد بجستانی ابتدا به مباحث نظری از قبیل مفهوم‌شناسی و سیر تاریخی امضای معاهدات و زمینه‌های تاریخی مداخله مجالس قانون‌گذاری در ایران و جامعه بین‌المللی پرداخت. او در این جلسه بیان کرد که در ابتدا صلاحیت انعقاد معاهدات در انحصار پادشاه یا نماینده او بود و به دنبال جنبش قانون اساسی، مجالس قانون‌گذاری به عنوان نمایندگان مردم در این امر نقش‌آفرینی کردند

وجود منابع متعدد، ارجاعات پرتکرار، استفاده از پرونده‌های مختلف و اشاره به کنوانسیون‌های بین‌المللی از جمله نقاط قوت این پژوهش بود که حاضران به آن اشاره کردند. ایرادات شکلی در حوزه ارجاعات، سیر منطقی و ابهام در مبنای حقوقی امضای معاهدات از جمله نواقص مطرح شده بود که به نظر حاضران در جلسه، برطرف کردن آن‌ها بر قوت مطالب ارائه شده می‌افزاید.

در خاتمه جلسه دکتر کدخدایی عضو حقوق دان و رئیس پژوهشکده به جمع‌بندی مطالب ارائه شده پرداخت و ضمن بیان کلیاتی در مورد معاهدات و اهمیت آن اذعان کرد: موضوع انعقاد و تصویب معاهدات امری است که حقوق بین‌الملل به حقوق داخلی کشورها احاله داده است و هر کشور در شیوه تصویب مختار است. در نظام جمهوری اسلامی ایران، این امر به وسیله تصویب مجلس طبق اصل ۷۷ و امضای رئیس جمهور طبق اصل ۱۲۵ صورت می‌گیرد. به این معنا که شیوه تصویب امری شکلی بوده و در اختیار نظام داخلی کشورها است. وی در ادامه خاطرنشان کرد: بنابر اصل ۱۲۵ قانون اساسی و رویه حاکم، رئیس جمهور هیچ الزامی برای امضا ندارد و می‌تواند از امضا استنکاف کند.

موضوع اصل ۷۷ قانون اساسی وجود ندارد تا به تبع آن امضای اصل ۱۲۵ موضوعیت پیدا کند. وی در ادامه خاطرنشان کرد: امضای الحاق به سازمان‌های بین‌المللی تفاوتی با سایر معاهدات ندارد و در تمام این موارد نماینده به صورت موردی می‌تواند جانشین رئیس جمهور شود.

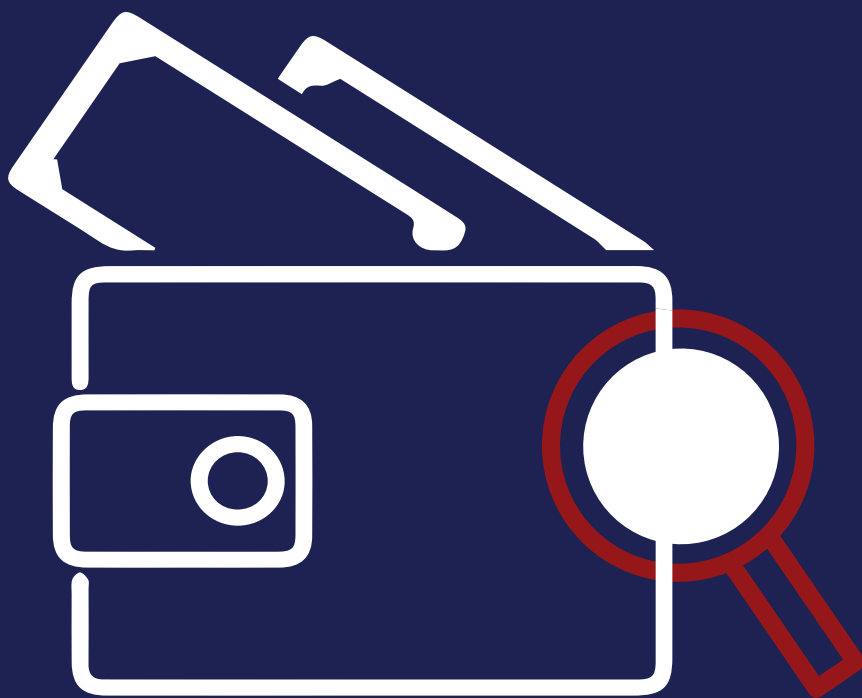
خاکزاد بجستانی در مقام مقایسه اصل ۱۲۵ و ۱۲۳ قانون اساسی افزود: در این باره اختلافات زیاد بین موافقین و مخالفین الزام رئیس جمهور به امضا وجود دارد و هر کدام استدلال خود را ارائه می‌دهند اما با توجه به تولیت قوه مجریه در انعقاد معاهدات، روح حاکم بر مذاکرات مجلس خبرگان قانون اساسی به عنوان کارهای مقدماتی قانون اساسی و روح حاکم بر منطق قانون اساسی، رئیس جمهور الزامی به امضای معاهدات ندارد و می‌تواند از این امر خودداری کند.

خاکزاد بجستانی در پایان به بحث امضای معاهدات در سایر نظام‌های حقوقی پرداخت و مطالبی در مورد نظام‌های حقوقی ایالات متحده آمریکا، فرانسه، انگلیس، عربستان و مصر بیان کرد. وی در پاسخ به سؤالی مبنی بر چرایی مطالعه در مورد این کشورها بیان کرد: دلیل مطالعه در مورد این کشورها سیستم ریاستی ایالات متحده آمریکا، سیستم نیمه پارلمانی فرانسه، سیستم پارلمانی انگلیس، سیستم پادشاهی عربستان و سیستم نیمه ریاستی مصر است. به عبارت دیگر این کشورها تقریباً دربردارنده تمام سیستم‌های حقوقی هستند و دو کشور اسلامی نیز در این بین هستند.

در ادامه سایر کارشناسان و پژوهشگران حاضر در جلسه درباره این پژوهش اظهارنظر کردند.

پرونده ویژه؛

بودجه ۱۴۰۴ زیر ذره بین:
بررسی تخصصی در پژوهشکده شورای نگهبان

گزارش ۷۰ صفحه‌ای پژوهشکده شورای نگهبان؛ نگاهی جامع به کلیات بودجه ۱۴۰۴

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، گزارش‌های تفریغ بودجه سال‌های گذشته که به‌صورت محرمانه از سوی دیوان محاسبات کشور برای پژوهشکده ارسال می‌شود و نیز گزارش‌های تحلیلی کارشناسان مستقلی که به نحوی اقدام به انتشار نظرات تخصصی خود ناظر بر کلیات بودجه ۱۴۰۴ کرده‌اند، تقریباً به طور کامل جهت تهیه این گزارش مورد توجه و استفاده قرار گرفته است.

گفتنی است گزارش کارشناسی پژوهشکده در خصوص احکام ماده‌واحد، تبصره‌ها و نیز جداول مرحله دوم مستقلاً تقدیم حضور اعضای محترم شورای نگهبان می‌شود.

با بررسی مسائل کلان حاکم بر بودجه ۱۴۰۴، گزارشی ۷۰ صفحه‌ای از کلیات بودجه برای ارائه به اعضای شورای نگهبان آماده گردید. در این گزارش علاوه بر بررسی موضوعی و حقوقی احکام و تبصره‌های بودجه طبق سنوات گذشته، گزارشی جامع و کلان ناظر بر کلیات لایحه، نسبت لایحه با شاخص‌های کلان اقتصادی، وضعیت کلی منابع و مصارف و نیز آثار اقتصادی لایحه بر زندگی مردم تهیه شده است تا اعضای شورای نگهبان، پیش از ورود به بررسی جزئیات احکام و تبصره‌ها، نگاهی جامع و از بالا نسبت به کلیت لایحه و آثار و تبعات اقتصادی آن پیدا کنند.

در همین راستا جلسات متعددی نیز با اساتید دانشگاه، کارشناسان مختلف و دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط برگزار گردید تا اشراف لازم و کافی برای کارشناسان پژوهشکده فراهم شود.

همچنین اسناد و گزارش‌های تحلیلی، پژوهشی و کارشناسی مختلفی که در خصوص بودجه ۱۴۰۴ توسط نهادهای تخصصی تهیه و بعضاً منتشر شده است، مورد مطالعه قرار گرفت. اسناد پشتیبان لایحه بودجه ۱۴۰۴ کل کشور منتشره توسط سازمان برنامه و بودجه، گزارش‌های کارشناسی

پژوهشکده شورای نگهبان؛ کانون بررسی تخصصی لایحه بودجه ۱۴۰۴

اشاره: با فرارسیدن فصل بررسی و تصویب بودجه، پژوهشکده شورای نگهبان نیز بررسی ابعاد مختلف «لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور» را در جلسات مشورتی و تخصصی متعددی با حضور کارشناسان و دستگاه‌های مختلف آغاز کرده است.

در تاریخ ۱۰ آذرماه جلسه‌ای با حضور دکتر سیدعباس پرهیزکاری، مدیرکل دفتر بودجه مرکز پژوهش‌های مجلس نیز نکات فنی مختلف مربوط به بودجه سال آینده مورد بحث و بررسی قرار گرفت. همچنین دکتر حبیب‌الله ظفریان، مدیرکل دفتر مطالعات انرژی، صنعت و معدن مرکز پژوهش‌های مجلس نیز در تاریخ ۱۸ آذرماه با حضور در پژوهشکده، به‌طور خاص بر مباحث مربوط به نفت و انرژی در لایحه بودجه ۱۴۰۴ متمرکز شده و نکات لازم در این حوزه را به پژوهشگران پژوهشکده منتقل کردند.

مدیران مرکز مدیریت بدهی وزارت اقتصاد نیز در تاریخ ۱۳ آذرماه با حضور در پژوهشکده شورای نگهبان به تبیین ابعاد مختلف بدهی‌های دولت به دستگاه‌های مختلف، بدهی‌های دستگاه‌ها به دولت، وضعیت انتشار اوراق بدهی و مفاهیم جدید به کار رفته در بودجه امسال مانند اوراق ضمان پرداختند. در این جلسه آقای دکتر آزاد، رئیس مرکز مدیریت بدهی‌های دولت و خانم فاطمی، آقای مرادی و آقای خاتمی معاونین مرکز حضور داشتند.

در این جلسات کارشناسان و مسئولانی از سازمان برنامه و بودجه، بانک مرکزی، سازمان امور مالیاتی، سازمان بورس و اوراق بهادار، شرکت بورس کالای ایران، وزارت امور اقتصادی و دارایی، صندوق بازنشستگی کشوری، دیوان محاسبات کشور، وزارت نفت، کمیسیون انرژی مجلس شورای اسلامی، کمیسیون تلفیق مجلس شورای اسلامی، کمیسیون اقتصادی دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز ارزیابی و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی نظام و بنیاد شهید و امور ایثارگران و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، حضور یافتند و به ارائه نظرات و دیدگاه‌های خود در خصوص موضوعات و بندهای مرتبط در لایحه بودجه ۱۴۰۴ کل کشور پرداختند که شرح آن در ادامه می‌آید.

در جلسات مشورتی ۳ آذرماه با دکتر مهدی رعنائی معاون حقوقی و فنی سازمان امور مالیاتی کشور بخش‌های مربوط به مالیات در بودجه سال آتی بررسی شده و نکات این سازمان برای استفاده در گزارش بودجه دریافت گردید.

صندوق بازنشستگی کشوری در تاریخ ۱۳ آذرماه برگزار گردید و نکات این صندوق مورد توجه کارشناسان پژوهشکده قرار گرفت.

جلسه دیگری نیز در تاریخ ۲۴ آذرماه با حضور دکتر محمدحسین رحمتی، سرپرست معاونت هماهنگی برنامه، بودجه و نظارت سازمان برنامه و بودجه برگزار شد که طی آن، مسائل متعدد و مختلفی در لایحه بودجه بررسی شد و نکات این سازمان مطرح شد.

علاوه بر جلسه مذکور، جلسه دیگری نیز در تاریخ ۱۷ آذر با حضور آقای دکتر کریمی، مدیر مرکز تأمین مالی وزارت اقتصاد برگزار گردید که در آن مسئله انتشار اوراق، بهادارسازی بدهی‌ها، تورم، نقدینگی و هدایت نقدینگی مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

به علت وجود حکمی مهم درباره ادغام صندوق‌های بازنشستگی در بودجه سال آینده، جلسه‌ای با دعوت از آقایان جواد مصطفی‌لو و علی ردادی به عنوان اعضای هیات مدیره

در نشست «بررسی آثار و پیامدهای لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور بر اقتصاد ایران» مطرح شد:

حذف سود بانک مرکزی مغایر با قانون است درآمدهای مالیاتی در لایحه بودجه حتی به میزان تورم هم رشد نکرده است

اشاره: پژوهشکده شورای نگهبان، شنبه دهم آذرماه ۱۴۰۳، میزبان نشستی با موضوع «لایحه بودجه ۱۴۰۴ و پی‌ریزی اقتصادی صحیح و عادلانه: آثار و پیامدهای لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور بر اقتصاد ایران» بود. در این نشست دکتر محمدحسین رحمتی، سرپرست معاونت هماهنگی برنامه، بودجه و نظارت سازمان برنامه و بودجه کشور، دکتر محمدحسین حسین‌زاده بحرینی، عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد و نماینده سابق مجلس شورای اسلامی، و دکتر محسن زنگنه، نایب رئیس کمیسیون تلفیق مجلس شورای اسلامی، به بحث و تبادل نظر پیرامون موضوعات مختلف لایحه بودجه ۱۴۰۴ پرداختند.

تنظیم یک قانون دائمی و جامع برای تحقق عدالت در پرداخت حقوق کارکنان دولت لازم است

دکتر رحمتی در مورد تورم، با تأکید بر اینکه مسئولیت اصلی کنترل تورم با بانک مرکزی است، به نقش کسری بودجه دولت در افزایش تورم در بلند مدت اشاره کرد.

وی همچنین افزود در لایحه بودجه ۱۴۰۴ سعی شده است که منابع درآمدی واقعی و قابل اتکا باشند و افزایش قیمت‌ها به گونه‌ای صورت گیرد که موجب نوسان شدید در بازارها نشود.

دکتر رحمتی توضیح داد که در لایحه بودجه سعی شده از همه ابزارهای تأمین مالی از ابتدای سال استفاده شود و بخشی از این ابزارها به انتهای سال موکول نشود. وی همچنین اشاره کرد که موضوع بهره‌برداری از سود بانک

مرکزی که مورد اختلاف سیاستگذار پولی و سیاستگذار مالی بود، در کمیسیون تلفیق حذف شده است. سرپرست معاونت هماهنگی برنامه، بودجه و نظارت سازمان برنامه و بودجه کشور با اشاره به موضوع هدفمندی یارانه‌ها گفت: با توجه به اتمام دوره حاکمیت برنامه ششم توسعه، منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها باید به طور جداگانه و مشخص در بودجه عمومی درج شوند.

وی افزود: دولت در لایحه بودجه ۱۴۰۴ این کار را انجام داده و منابع و مصارف هدفمندی به صورت نشان‌دار در جداول بودجه عمومی آمده‌اند.

دکتر رحمتی با تأکید بر اینکه در لایحه بودجه برای واردات خودرو دو میلیارد دلار در نظر گرفته شده است، افزود: با اصلاحات انجام شده در کمیسیون تلفیق مجلس، تقاضای واردات خودرو به سه میلیارد دلار افزایش یافته است.

این قانون، سود بانک مرکزی باید صرف اندوخته قانونی و افزایش سرمایه بانک‌های دولتی شود. وی با بیان اینکه حذف سود بانک مرکزی به معنای کاهش درآمد دولت نیست، بلکه درآمد غیرقانونی را از بودجه حذف می‌کند، افزود توقع نقض قانون بانک مرکزی توسط دولت در اولین لایحه بودجه بعد از ابلاغ این قانون، وجود نداشت.

این نماینده سابق مجلس شورای اسلامی با اشاره به ماده ۱۰ قانون برنامه هفتم توسعه که به ناترازی نظام بانکی می‌پردازد، گفت این قانون، دولت را مکلف کرده است که برای استفاده از منابع شبکه بانکی، اوراق مالی اسلامی صادر کند. وی در انتقاد از لایحه دولت که اصطلاح "اوراق ضمان" را به جای "اوراق مالی اسلامی" به کار برده و سازوکار بازپرداخت بدهی دولت در سررسید را به گونه‌ای پیش‌بینی کرده که عملاً هیچ تفاوتی با وضعیت فعلی ندارد، افزود: خوشبختانه کمیسیون تلفیق مجلس، این بخش از لایحه را اصلاح کرده است.

وی با بیان اینکه تأمین ارز برای واردات خودرو، با توجه به افزایش صادرات و وجود ارزهای آزاد امکان‌پذیر است، از رویکرد دولت در خصوص حراج مجوزهای واردات خودرو استقبال کرد و این اقدام را راهی برای حذف رانت و افزایش درآمد دولت دانست.

سرپرست معاونت هماهنگی برنامه، بودجه و نظارت سازمان برنامه و بودجه کشور با اشاره به افزایش نامتوازن حقوق کارکنان دولت، بر لزوم تنظیم یک قانون دائمی و جامع برای نظام پرداخت تأکید کرد تا عدالت در پرداخت حقوق به طور کامل محقق شود. وی گفت: با اجرای قانون ترمیم حقوق بر اساس تفسیر دیوان عدالت اداری، اصل بی‌عدالتی در حقوق رخ می‌دهد.

حذف سود بانک مرکزی مغایر با قانون است

دکتر حسین‌زاده بحرینی عضو هیئت علمی گروه اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد و نماینده سابق مجلس شورای اسلامی، در ابتدای سخنان خود به قانون بانک مرکزی به عنوان یک قانون مادر اشاره کرد و گفت هرگونه تغییر در این قانون، نیازمند ذکر شناسه تخصصی است. دکتر حسین‌زاده بحرینی با انتقاد از حذف سود بانک مرکزی در کمیسیون تلفیق، این اقدام را مغایر با قانون بانک مرکزی دانست و گفت طبق

وی ادامه داد: دولت‌ها هزینه‌زا هستند و برای درآمدزایی به خودشان زحمت نمی‌دهند. درآمدهای مالیاتی در لایحه بودجه حتی به میزان تورم هم رشد نکرده است. دکتر زنگنه با تأکید بر لزوم اصلاح قانون حقوق و دستمزد گفت: راه حل اساسی برای برقراری عدالت در پرداخت‌ها، اصلاح قانون مدیریت خدمات کشوری است.

وی افزود: سیستم حسابداری فعلی به گونه‌ای است که افزایش حقوق به طور خودکار و بر اساس ضریبی که سازمان امور استخدامی تعیین می‌کند، صورت می‌گیرد و مجلس به تنهایی فقط می‌تواند درصد افزایش این ضریب را تعیین کند. بنابراین برقراری عدالت در حقوق و دستمزد، نیازمند اصلاح قوانین دائمی است و از قوانین بودجه چنین چیزی برنمی‌آید.

دکتر بحرینی در ادامه به مخالفت با حضور دولت در بازار بین بانکی پرداخت و آن را "خطای استراتژیک" خواند. وی گفت نگرانی اصلی از حضور دولت در بازار بین بانکی این است که دولت در آینده بدهی خود را از این طریق تأمین کند که این امر، کانال جدیدی برای استفاده دولت از منابع بانکی ایجاد می‌کند.

درآمدهای مالیاتی در لایحه بودجه حتی به میزان تورم هم رشد نکرده است

دکتر محسن زنگنه، نایب رئیس کمیسیون تلفیق مجلس شورای اسلامی با اشاره به شفاف‌سازی تراز عملیاتی بودجه توسط دولت، گفت این اقدام باعث آشکار شدن کسری بودجه واقعی شده است. وی با بیان اینکه ۱۸۰۰ هزار میلیارد تومان کسری بودجه از طریق فروش نفت و چاپ اوراق تأمین می‌شود، افزود: این کسری بودجه باعث تورم و برداشت از ذخایر بانک مرکزی می‌شود.

نایب رئیس کمیسیون تلفیق مجلس شورای اسلامی با انتقاد از تنبلی دولت در درآمدزایی گفت: انتظار می‌رفت دولت در حوزه درآمدهای نفتی و مولدسازی دارایی‌ها، اقدامات جدی‌تری انجام دهد.

در نشست اصلاح ساختار بودجه عنوان شد:

اصول علمی برای بودجه‌ریزی وجود ندارد درآمدهای پایدار بودجه نباید به فروش اموال، استقراض یا واگذاری اموال دولتی متکی باشد

اشاره: پژوهشکده شورای نگهبان، دوشنبه دوازدهم آذرماه ۱۴۰۳، میزبان نشست با موضوع «ظرفیت‌های شورای نگهبان و هیأت عالی نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام در اصلاح ساختار بودجه با نگاهی بر لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ کل کشور» بود. در این نشست دکتر ولی رستمی، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران، دکتر محمدرضا پورابراهیمی، رئیس کمیسیون اقتصادی دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، دکتر محسن دهنوی، رئیس مرکز ارزیابی و نظارت راهبردی اجرای سیاست‌های کلی نظام و آقای محسن ابوالحسنی، معاون پژوهش‌های کاربردی پژوهشکده شورای نگهبان به بحث و تبادل نظر پیرامون اصلاح ساختار بودجه پرداختند.

درآمدهای پایدار بودجه نباید به فروش اموال، استقراض یا واگذاری اموال دولتی متکی باشد

دکتر محمدرضا پورابراهیمی، رئیس کمیسیون اقتصادی دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام و نماینده سابق مجلس شورای اسلامی دو زاویه متمایز برای بررسی مسئله اصلاح ساختار بودجه مطرح کرد. زاویه اول، معطوف به مباحث حقوقی، قوانین و آیین‌نامه‌ها و زاویه دوم، متمرکز بر رویکردهای مربوط به محتوای بودجه است.

وی با تمرکز بر مباحث اقتصادی ساختار بودجه و با تأکید بر اینکه ناترازی بودجه، اصلی‌ترین معضل بودجه ایران است، پیشی

اصول علمی برای بودجه‌ریزی وجود ندارد

دکتر رستمی، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران و مدرس حقوق مالیه عمومی، نظام بودجه‌ریزی ایران را معیوب خواند و به مشکلات مزمنی چون کسری بودجه اشاره کرد.

وی تأکید کرد که در ایران، اصول علمی برای بودجه‌ریزی وجود ندارد و روش‌ها و شیوه‌های فنی در پیش‌بینی درآمدها و هزینه‌ها مشخص نیست.

دکتر رستمی با اشاره به اینکه شفافیت، کارایی و کارآمدی از اصول مهم بودجه‌ریزی هستند، بیان کرد که در عمل، این اصول در نظام بودجه‌ریزی ایران رعایت نمی‌شوند.

دکتر پورابراهیمی با تأکید بر ضرورت ساماندهی شرکت‌های دولتی و بانک‌ها و تعیین تکلیف شرکت‌های زیان‌ده دولتی، این بخش را یکی از موانع اصلاح ساختار بودجه دانست.

به گفته وی، بخش قابل توجهی از شرکت‌های دولتی زیان‌ده هستند و باید از طریق ادغام یا انحلال تعیین تکلیف شوند تا بار مالی آن‌ها از دوش دولت برداشته شود.

بودجه ابزار تحقق سیاست‌های کلی نظام است

دکتر محسن دهنوی، رئیس مرکز ارزیابی و نظارت راهبردی اجرای سیاست‌های کلی نظام و نماینده سابق مجلس شورای اسلامی نیز در این نشست اصلاح ساختار بودجه را به معنای ایجاد سازوکار برای اجرایی شدن سیاست‌های کلی تعریف کرد.

به عبارت دیگر، وی معتقد است که بودجه باید به گونه‌ای تنظیم شود که سیاست‌های کلی کشور در آن تحقق یابد.

وی بودجه را ابزاری برای تحقق سیاست‌های کلی در نظر گرفت و بر ضرورت انطباق بودجه با اسناد بالادستی و سیاست‌های کلی تأکید کرد. به گفته دکتر دهنوی، اگر بودجه با سیاست‌های کلی کشور هماهنگ نباشد، در عمل به تحقق این سیاست‌ها کمکی نخواهد کرد.

گرفتن هزینه‌ها از درآمدهای دولت را به عنوان عامل اصلی این ناترازی معرفی کرد. به گفته دکتر پورابراهیمی، این عدم توازن میان منابع و مصارف، باعث ایجاد کسری بودجه و بروز مشکلات اقتصادی متعدد می‌شود.

دکتر پورابراهیمی موضوع درآمدهای پایدار را یکی از ارکان اصلی برای رسیدن به بودجه متوازن برشمرد. وی تأکید کرد که درآمدهای پایدار باید از فعالیت‌های اقتصادی واقعی تأمین شوند و نباید به فروش اموال، استقراض یا واگذاری اموال دولتی متکی باشند. رئیس کمیسیون اقتصادی مجمع تشخیص مصلحت نظام با اشاره به سهم ناچیز مالیات در بودجه ایران در مقایسه با سایر کشورها، شفافیت اطلاعات در نظام اقتصادی را عامل کلیدی برای افزایش درآمدهای مالیاتی و کاهش فرار مالیاتی دانست. به اعتقاد وی، با ایجاد شفافیت اطلاعاتی، امکان شناسایی فعالیت‌های اقتصادی و وصول مالیات از آن‌ها فراهم می‌شود.

وی بیان کرد که باید در موضوعاتی مانند نرخ ارز، یارانه‌ها، صندوق‌های بازنشستگی و انرژی، تصمیمات قاطع گرفته شود و از به تعویق انداختن تصمیم‌گیری در این زمینه‌ها خودداری شود.

بررسی دوحله‌ای بودجه، فرصتی برای اصلاح بودجه است

محسن ابوالحسنی معاون کارشناسی پژوهشکده شورای نگهبان هم در این نشست با اشاره به اینکه بودجه مصوب فاقد جامعیت است، بیان کرد که این بودجه تنها بخش کوچکی از درآمدهای دولت را شامل می‌شود. به گفته وی، شرکت‌های دولتی و شرکت‌های به ظاهر خصوصی تحت کنترل دولت در آن جایی ندارند و این امر باعث می‌شود که تصویر کاملی از درآمدها و هزینه‌های دولت ارائه نشود.

آقای ابوالحسنی اراده دولت‌ها و مجلس‌ها برای اصلاح ساختار بودجه را ناکافی دانست.

این نماینده سابق مجلس با انتقاد از عدم انطباق بودجه با سیاست‌های کلی، به عنوان مثال به سیاست نرخ ارز شناور مدیریت‌شده اشاره کرد که در عمل به آن عمل نمی‌شود.

به گفته وی، در حالی که در اسناد بالادستی بر این سیاست تأکید شده است، اما در بودجه سالانه به آن توجهی نمی‌شود و دولت‌ها همچنان به دنبال تعیین نرخ ارز به صورت دستوری هستند.

دکتر دهنوی با اشاره به مشکل کسری بودجه تأکید کرد که اختلاف قیمت ارز ترجیحی با بازار آزاد یکی از عوامل اصلی کسری بودجه است.

به گفته وی، ارائه ارز ترجیحی باعث می‌شود که دولت مجبور به تأمین ارز با قیمت پایین‌تر از بازار آزاد شود و این امر باعث ایجاد کسری بودجه می‌شود. رئیس مرکز نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی، اصلاح ساختار بودجه را مستلزم تصمیم‌گیری‌های جدی و بزرگ دانست.

دولت و مجلس است، معتقد است که ورود شورای نگهبان و هیئت عالی نظارت می‌تواند در اصلاح برخی موارد مؤثر باشد. به گفته وی، این دو نهاد می‌توانند با ارائه نظرات کارشناسی و تاکید بر ضرورت رعایت قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام، دولت و مجلس را به سمت اصلاح ساختار بودجه سوق دهند. آقای ابوالحسنی دومرحله‌ای شدن بررسی بودجه را فرصتی برای یافتن راه حل‌هایی برای اصلاح بودجه ارزیابی کرد.

به گفته وی، با دو مرحله‌ای شدن بررسی بودجه، فرصت بیشتری برای بررسی جداول و ارائه نظرات کارشناسی فراهم می‌شود. اختصاص فرصت خاص به جداول نیز باعث می‌شود که زمان بررسی جداول کاهش یابد و امکان توجه بیشتر به جزئیات فراهم شود.

به اعتقاد وی، دولت‌ها به انجام کارهای جاری و تأمین هزینه‌های روزمره بسنده می‌کنند و اهتمام جدی برای اصلاح ساختار بودجه ندارند. مجلس نیز در زمینی که دولت طراحی کرده است بازی می‌کند و توانایی ایجاد تغییر اساسی در ساختار بودجه را ندارد. معاون مطالعات کاربردی پژوهشکده شورای نگهبان با اذعان به اینکه شورای نگهبان و هیئت عالی نظارت دارای ظرفیت‌هایی برای اصلاح بودجه هستند، انتظار نمی‌رود که این دو نهاد بتوانند همه مشکلات بودجه را حل کنند.

به گفته وی، شورای نگهبان و هیئت عالی نظارت می‌توانند از طریق انطباق بودجه با قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام، برخی از موارد را اصلاح کنند، اما توانایی اصلاح اساسی ساختار بودجه را ندارند.

آقای ابوالحسنی با بیان اینکه تصمیم‌گیری اصلاح اساسی ساختار بودجه بر عهده

دفتر مذاکرات؛

مشروح مذاکرات شورای نگهبان

چالش‌های اختیارات

نقش مجلس و رئیس قوه قضائیه در انتخاب حقوقدانان شورای نگهبان

اشاره: تیرماه سال ۱۳۸۰ همزمان با پایان دوره شش ساله سه نفر از حقوقدانان شورای نگهبان، آیت الله هاشمی شاهرودی رئیس وقت قوه قضائیه در اجرای اصل ۹۱ قانون اساسی، شش نفر حقوقدان را جهت انتخاب و عضویت در شورای نگهبان به مجلس شورای اسلامی معرفی کرد. نمایندگان مجلس ششم به دلیل فضای سیاسی خاص آن زمان از رأی به حقوقدانان معرفی شده امتناع ورزیدند و به منظور اعمال نفوذ سیاسی در شورای نگهبان خواستار معرفی افرادی همسو با جریان سیاسی خود شدند. این موضوع تبدیل به اختلاف حقوقی میان قوا شد و باتوجه به نزدیکی روز تحلیف رئیس جمهور و ضرورت قانونی حضور اعضای شورای نگهبان در این مراسم شرایط پیچیده و حساس شد.

نحوه انتخاب حقوقدانان شورای نگهبان را می‌خوانید. این تفسیر به دلیل روشن کردن حدود اختیارات مجلس و رئیس قوه قضائیه در انتخاب حقوقدانان شورای نگهبان و تأکید بر استقلال قوه قضائیه، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در این جلسه، اعضا درباره حدود اختیارات مجلس و رئیس قوه قضائیه در انتخاب حقوقدانان شورای نگهبان بحث کردند و دو دیدگاه اصلی پیرامون تفسیر بند دوم اصل ۹۱ قانون اساسی مطرح شد:

باتوجه به اختلاف حقوقی پیش آمده، مرحوم آیت الله شاهرودی، طی نامه‌ای از شورای نگهبان درخواست نظریه تفسیری نمود که آیا مجلس می‌تواند همه افراد معرفی شده برای عضویت در شورای نگهبان را رد کند و رئیس قوه قضائیه موظف باشد مکرراً افراد دیگری را معرفی نماید، یا اینکه مجلس صرفاً می‌تواند از میان افراد معرفی شده، تعداد لازم را انتخاب کند؟

در این بخش مشروح مذاکرات جلسه دهم تیرماه ۱۳۸۰ شورای نگهبان درباره استفساریه اصل نود و یکم قانون اساسی در خصوص

دیدگاه اول:

■ رئیس قوه قضائیه می‌تواند بیش از تعداد مورد نیاز (شش نفر) حقوقدان به مجلس معرفی کند.

■ مجلس موظف است تنها از میان همان افراد معرفی شده، شش نفر را برای عضویت در شورای نگهبان انتخاب کند.

■ این دیدگاه معتقد است که اختیار اصلی با رئیس قوه قضائیه است و مجلس نمی‌تواند از میان افراد خارج از لیست پیشنهادی، حقوقدانی را برای شورای نگهبان انتخاب کند.

■ طرفداران این دیدگاه به عرف و رویه گذشته اشاره می‌کنند که در آن معمولاً دو برابر تعداد مورد نیاز، حقوقدان به مجلس معرفی می‌شده است.

■ برخی از اعضای شورای نگهبان نگران این هستند که اگر مجلس حق انتخاب از میان افراد خارج از لیست را داشته باشد، ممکن است افرادی با گرایش‌های سیاسی خاص به شورای نگهبان راه پیدا کنند.

دیدگاه دوم:

■ رئیس قوه قضائیه می‌تواند بیش از تعداد مورد نیاز حقوقدان به مجلس معرفی کند.

■ مجلس الزامی به انتخاب از میان همان

افراد معرفی شده ندارد و می‌تواند همه را رد کند و از رئیس قوه قضائیه درخواست معرفی افراد جدید کند.

■ این دیدگاه معتقد است که مجلس حق دارد هر کسی را که صلاح می‌داند برای عضویت در شورای نگهبان انتخاب کند و رئیس قوه قضائیه نمی‌تواند مجلس را به انتخاب افراد خاصی مجبور کند.

■ طرفداران این دیدگاه به اصل تفکیک قوا اشاره می‌کنند و معتقدند که دخالت رئیس قوه قضائیه در انتخاب اعضای شورای نگهبان، به نوعی دخالت در کار قوه مقننه است.

■ برخی از اعضای شورای نگهبان معتقدند که اگر مجلس حق رد همه افراد معرفی شده را داشته باشد، ممکن است این روند به یک بازی سیاسی تبدیل شود و انتخاب اعضای شورای نگهبان به تعویق بیفتد.

در این جلسه، اعضا به اصول مختلف قانون اساسی مانند اصول ۷۱، ۸۶، ۸۹، ۹۱ و ۱۶۰ و همچنین به عرف و رویه گذشته در انتخاب حقوقدانان استناد کردند و در نهایت، شورای نگهبان با اکثریت آراء - نه رأی موافق - نظر اول را به عنوان تفسیر رسمی بند دوم اصل ۹۱ قانون اساسی اعلام می‌کند:

«مطابق بند (۲) اصل نود و یکم (۹۱) قانون اساسی، اختیار معرفی حقوقدانان شورای نگهبان به تعداد بیش از افراد مورد نیاز به عهده رئیس قوه قضائیه می‌باشد و مجلس

هستید، استدعا دارم نظر تفسیری آن شورای محترم را در رابطه با ذیل بند دوم اصل (۹۱) قانون اساسی اعلام فرمایید.

در این اصل تصریح شده است که مجلس موظف است در هر دوره از میان حقوقدانان معرفی شده از سوی رئیس قوه قضائیه، عدد لازم را برای عضویت در شورای نگهبان انتخاب کند. ظاهر این تعبیر دلالت دارد که عدد معرفی شده به مجلس، می بایست بیش از عدد لازم برای عضویت در شورا باشد. حال استفسار از این جهت است که آیا مجلس می تواند همهی افراد معرفی شده را رد کرده و قوهی قضائیه موظف باشد مکرراً افراد دیگری را معرفی نماید یا مفاد این اصل آن است که مجلس موظف است به هر حال از میان حقوقدانان معرفی شده، عدد لازم را انتخاب نماید؟» ما تا حالا در مورد این مسئله مشکل نداشته ایم؛ نه شورای نگهبان و نه قوهی قضائیه در معرفی اشخاص اشکالی نداشته اند. خب، آن ها [= نمایندگان مجلس] هم رأی می دادند و حالا بعضی ها را قبول می کردند و بعضی ها را قبول نمی کردند. بالاخره رأی می دادند و از میان همین افرادی که اینها معرفی می کردند، انتخاب می کردند. حالا معلوم است که این تفسیر مسلماً به دورهی ریاست ایشان وصال نمی دهد، ولی با وضعیتی که این سؤال را مطرح کرده اند، یک احتمال هست. آن احتمال این است که کاری که نمایندگان مجلس می توانند بکنند، این است که افرادی را که ایشان [= رئیس

شورای اسلامی موظف است فقط از میان همان افراد معرفی شده، تعداد لازم را انتخاب نماید.»

این نظریه تفسیری شورای نگهبان نشان میدهد اولاً شورای نگهبان بر استقلال قوه قضائیه در انتخاب حقوقدانان تأکید دارد. ثانیاً با این تفسیر، اختیار مجلس در انتخاب حقوقدانان محدود به انتخاب از بین افراد معرفی شده توسط رئیس قوه قضائیه می شود. ثالثاً این تفسیر با عرف و رویه گذشته در انتخاب حقوقدانان متناسب است.

مشروح گزیده مذاکرات اعضای شورای نگهبان در این جلسه را در ادامه بخوانید:

 آقای جنتی - «استفسار به رئیس قوهی قضائیه در خصوص اصل نود و یکم قانون اساسی» در دستور است. متأسفانه متن سؤال آقای هاشمی شاهرودی تکثیر نشده است. من آن را می خوانم، بعد می دهم که تکثیر کنند. آقای شاهرودی خطاب به شورای نگهبان نوشته است: «شورای محترم نگهبان (دامت برکاتهم)

سلام علیکم

با آرزوی موفقیت و عزت روزافزون برای آن عزیزان، فقهای عظام و حقوقدانان ارجمند که به حق نگهبانان راستین قانون اساسی و پایگاه سلامت و اسلامیت قوانین کشور

نظر از حقوقدان‌ها سلب می‌شود دیگر.

آقای مؤمن - این‌طوری انصافاً کارهای شورای نگهبان واقعاً مختل می‌شود؛ به خاطر اینکه همیشه صحبت استیضاح بالای سر این افراد است. به هر حال، این مسائل با توجه به اینکه اظهار نظرها منعکس می‌شود، واقعاً صلاحیت را از آدم می‌گیرد؛ یعنی آزادی عمل را از آدم می‌گیرد. خب، اگر چه هر کسی بخواهد اظهار نظر بکند واقعاً پایبند این مسائل نیست؛ چون اینکه در بیرون هتک حیثیت می‌کنند، بدتر از این است که آدم را استیضاح بکنند و از شورای نگهبان خارج بشود. در عین حال این‌طوری فلسفه‌ی اظهار نظر شورای نگهبان را می‌گیرند، ولی نظر بنده این است که اگر الان جایگاه آن قضیه را در اینجا مطرح نکنیم بهتر است؛ چون کاملاً سیاسی تلقی می‌شود؛ یعنی می‌گویند بعد از اینکه آن مسئله مطرح شده و رئیس قوه‌ی قضائیه یک سؤالی مطرح کرده است، ما هم آمدم و یک چیز دیگری دنبالش اضافه کردیم و این اظهار نظر را مطرح کردیم. البته عرض کردم که ما خودمان هم با اینکه مجلس بتواند حقوقدان‌ها را استیضاح بکند مخالفیم. قانون اساسی می‌گوید حقوقدانان «در رشته‌های مختلف حقوقی، از میان حقوقدانان مسلمانی که به وسیله رئیس قوه قضائیه به مجلس شورای اسلامی معرفی می‌شوند» انتخاب می‌شوند. حالا آنچه در اینجا شرط است و به تشخیص رئیس قوه‌ی قضائیه واگذار شده

قوه‌ی قضائیه معرفی می‌کند رد بکنند تا ایشان، کسانی را که مورد نظر خود نمایندگان است معرفی کند و آن‌ها هم همان‌ها را قبول بکنند. این مسئله قهراً این تفسیر را از دو جهت واقعاً لازم دارد. به نظرم می‌آید که مطلب را یک قدری هم فراتر از سؤال ایشان مطرح بکنیم. سؤال ایشان قهراً مورد تأمل است که آیا اینها حق دارند مکرر در مکرر، افراد معرفی شده را رد بکنند یا اینکه موظفند از میان اینها انتخاب کنند و فقط، انتخاب کردن با اینها است. این یک مطلب است. مطلب دوم این است که ما باید یک پیشگیری هم برای این قضیه‌ی اخیر بکنیم که آیا مجلس واقعاً حق دارد برای اعضای شورای نگهبان و حقوقدانان شورای نگهبان، شرط و شروطی قرار بدهد و بگوید باید سنشان این‌قدر باشد، تحصیلاتشان این‌قدر باشد، سوابقشان این‌قدر باشد و امثال اینها یا نه. آیا مجلس می‌تواند آن‌ها را استیضاح بکند؟ اگر بتوانیم این را هم تفسیر بکنیم، خوب است. به نظرم می‌آید که می‌توانیم یک جوابی بدهیم که تکلیف هر دو جهت را تعیین بکند.

آقای احمد علیزاده - بسم الله الرحمن الرحيم. عرض بنده این است که اگر برای آن قسمت، طرح بیاید و ما در مورد آن اظهار نظر بکنیم بهتر است تا اینکه نظرمان را در اینجا بدهیم. آن‌ها یقیناً نمی‌توانند حقوقدان‌های شورا را استیضاح بکنند. خب، به هر حال اگر استیضاح بکنند، حق اظهار

که رئیس قوه قضائیه معرفی کرده است انتخاب کنند، ولی آیا واقعاً ملزمند اینهایی را که رئیس قوه قضائیه معرفی کرده است، انتخاب کنند. تا حال رویه این بوده است که حداقل دو برابر معرفی می کردند و حقوقدانان از میان آن ها انتخاب می شدند. کان از این رویه این مسئله استفاده می شود که رئیس قوه قضائیه برای اینکه دست مجلس برای انتخاب باز باشد، تعداد بیشتری را که حداقل دو برابر بوده است، معرفی می کرد. به نظر در دوره گذشته حضرت آیت الله یزدی بیشتر از دو برابر معرفی کردند.

 آقای عباسی فرد - آیت الله یزدی، هم بیش از دو برابر داشته است، هم دو برابر داشته است و هم یک برابر داشته است.

 آقای احمد علیزاده - بله، یک برابر هم داشته است. به نظر من می شود از بند (۲) اصل (۹۱) قانون اساسی این طور استفاده کرد که نمایندگان مجلس، حقوقدانان را از میان آن هایی که رئیس قوه معرفی می کند انتخاب کنند، ولی به نظر من اینکه مجلس، تعداد را بیشتر بکند و بگوید رئیس قوه قضائیه باید به جای دو برابر، چهار برابر معرفی کند، اشکال ندارد. البته اینکه او مکرر معرفی کند و اینها قبول نکنند و دوباره معرفی کند، مشکل است؛ چون در قانون اساسی تشخیص این مسئله که فرد معرفی شده به مجلس، حقوقدان باشد، مسلمان باشد و در رشته های مختلف باشد، با رئیس قوه

است، مسلمان بودن حقوقدان ها و اینکه از رشته های مختلف حقوقی اطلاع داشته باشند و امثال اینها است. یک مسئله این است که اگر مجلس بخواهد برای اینها اوصاف دیگری بیاورد و مثلاً بگوید دارای سوابقی باشند یا چه باشند، آیا تعیین این شرایط، خلاف قانون اساسی است؟ به هر حال در قانون اساسی برای ریاست جمهوری هم اوصافی آمده است، ولی اوصاف دیگری هم در قانون عادی برای او ذکر شده است. حالا مثلاً اگر به وسیله قانون بگویند حقوقدان ها دارای سابقه قضایی مثلاً چند ساله باشند یا دارای سابقه وکالت چند ساله داشته باشند، آیا واقعاً خلاف قانون اساسی است؟ یا مثلاً اگر بگویند عملاً چند سال کار کرده باشد، خلاف قانون اساسی است؟ این یک مقدار مشکل است، ولی آیا اینکه اینها هر که را رئیس قوه قضائیه معرفی بکند، رد بکنند هم، مشکل است؟ حالا بگذارید یک بار دو بار معرفی کند و آن ها رد کنند، بعد ما بگوییم این کار عبثی است؛ ولی علی ای حال آنچه از قانون اساسی استفاده می شود این است که مجلس نمی تواند خارج از کسانی که رئیس قوه قضائیه معرفی کرده است، انتخاب کند؛ چون اصل (۹۱) قانون اساسی می گوید: «شش نفر حقوقدان، در رشته های مختلف حقوقی، از میان حقوقدانان مسلمانی که به وسیله رئیس قوه قضائیه به مجلس شورای اسلامی معرفی می شوند و با رأی مجلس انتخاب می گردند.» یقیناً اینها خودشان نمی توانند کسی را بیرون از کسانی

قضائیه است. مجلس هم مکلف است از میان اینها انتخاب کند، نه خارج از اینها. از این مجموع استفاده می‌شود که مجلس باید از بین آن‌هایی که رئیس قوه معرفی کرده است انتخاب کند، ولی به نظر من اگر مجلس شرط گذاشته است که به جای دو برابر، شش برابر معرفی کند، ما نمی‌توانیم این را خلاف قانون اساسی بگیریم.

البته اینکه مجلس هر که را او معرفی کرده است قبول نکند و بگوید اینها را درست قبول ندارم و شما [= رئیس قوه ی قضائیه] باید دوباره معرفی کنید و اینها، یک مقداری مشکل است.

آقای مؤمن - رئیس قوه ی قضائیه هم در این باره سؤال نکرده است.

آقای محمدرضا علیزاده - بله، ایشان هم سؤال نکرده است. حالا شورای نگهبان از اظهار نظر کردن ممنوع نیست، ولی ما می‌گوییم الآن دیگر آن را مطرح نکنیم. به نظر من، ما در مورد همین چیزی که آقای رئیس قوه سؤال کرده است، بحث کنیم. ما غیر از این سوابق، آنچه را از مُرّ بند (۲) اصل (۹۱) قانون اساسی می‌فهمیم، بگوییم.

البته بدون در نظر گرفتن سوابق هم نمی‌شود اظهار نظر کرد. اگر در نظرمان سوابق را هم ملحوظ بکنیم خوب است. به نظر من نباید امروز در مورد این سؤال اظهار نظر کنیم؛ بگذاریم تا چهارشنبه سوابق مربوط به این موضوع را جمع و جور کنند و آقایان،

سوابق را برای ما بیاورند. به نظر بنده، آنچه ابتدائاً از مُرّ بند (۲) اصل (۹۱) می‌فهمیم این است که رئیس قوه باید یک عده‌ای را معرفی بکند. این عده هم باید از تعداد لازم برای حقوقدانی شورای نگهبان بیشتر باشند. از عبارت «مجلس از میان کسانی که ایشان معرفی می‌کند، انتخاب می‌کند» این برمی‌آید که تعداد معرفی‌شدگان باید بیشتر از تعداد لازم باشد.

آقای احمد علیزاده - یعنی انتخاب مجلس خارج از اینها نباشد.

آقای محمدرضا علیزاده - دو تا معنا دارد؛ یکی اینکه نمی‌شود خارج از اینها انتخاب کرد، دوم اینکه مجلس از میان اینها انتخاب می‌کند. پس باید چند تا باشند تا مجلس از میان آن‌ها انتخاب کند. اگر می‌خواهد از بین سه نفر سه تا را انتخاب کند که «از میان» معنا ندارد. مجلس از بین اینها انتخاب می‌کند.

آقای جنتی - تمام شد؟

آقای محمدرضا علیزاده - نه، عدد معرفی‌شده به مجلس بیش از عدد لازم باشد. ما داریم همین را می‌گوییم.

آقای مؤمن - سؤال استفسار از این جهت است که ...

آقای محمدرضا علیزاده - از این جهت است که آیا مجلس می‌تواند همه‌ی افراد معرفی‌شده را رد کند و قوه ی قضائیه افراد دیگری را معرفی کند؟

آقای مؤمن - می‌توانند؟

آقای محمدرضا علیزاده - نه، به نظر من نمی‌توانند. اگر سابقه و مقررات دیگری در این باره نداشته باشیم، مجلس باید از بین اینهایی که او معرفی می‌کند، یک عده‌ای را انتخاب کند. برداشت من این است. «از میان حقوقدانان مسلمانی که به وسیله رئیس قوه قضائیه به مجلس شورای اسلامی معرفی می‌شوند و با رأی مجلس انتخاب می‌گردند.» برداشت من این است که اولاً تعداد معرفی‌شدگان حتماً باید بیش از عده‌ی لازم باشد. حالا من نمی‌دانم در عمل چه کرده‌اند. بعد هم، مجلس باید از میان آن‌ها به یک عده رأی بدهد. ما بیش از این، چیزی از این اصل نمی‌فهمیم.

آقای آزاد - بسم الله الرحمن الرحيم. بنده یادم می‌آید وقتی شورای محترم نگهبان تأسیس شد، حضرت آیت‌الله بهشتی (رحمه‌الله علیه)، (۱۲) نفر را به مجلس پیشنهاد کرد. طبق قانون اساسی باید شش نفر حقوقدان انتخاب می‌شدند و ایشان هم (۱۲) نفر را به مجلس معرفی کردند. من خوب یادم می‌آید. صحبت که شد، ایشان فرمودند باید عده‌ای باشند که مجلس بتواند از بین این عده کسانی را انتخاب کند. خب، آقایان هم می‌دانند که از آن زمان رسم همین بوده است که معمولاً دو برابر آن عده معرفی می‌کنند؛ مثلاً وقتی مدت عضویت سه نفر تمام می‌شود، شش نفر معرفی می‌کنند. یادم است که حضرت آیت‌الله یزدی بیش از شش نفر معرفی کردند.

آقای محمدرضا علیزاده - شورای عالی قضایی هم بیشتر از تعداد لازم معرفی می‌کردند.

آقای رضوانی - آنچه من از بند (۲) اصل (۹۱) می‌فهمم این است که رئیس قوه‌ی قضائیه در معرفی به مجلس اختیار دارد. مجلس نمی‌تواند او را اجبار بکند به اینکه زید یا عمرو را معرفی بکند. او نمی‌تواند این کار را بکند. اینکه قضیه به نحوی منجر بشود که رئیس قوه‌ی قضائیه باید زید و عمرو را معرفی بکند تا آن‌ها انتخاب کنند، خلاف قانون اساسی است؛ اما اینکه آن‌ها واقعاً به شش نفری که رئیس قوه معرفی کرده است هم، نظر ندارند، خلاف قانون اساسی نیست؛ یعنی این‌طور نیست که نظر ندارند، بلکه می‌خواهند آن‌هایی که مورد نظرشان است، بیایند.

آقای یزدی - اصل (۷۱) قانون اساسی می‌گوید که مجلس شورای اسلامی در عموم مسائل در حدود مقرر در قانون اساسی می‌تواند قانون‌گذاری بکند. این اصل حق قانون‌گذاری را در عموم مسائل می‌دهد. اصل (۸۹) هم راجع به استیضاح است که آقایان باید درباره‌ی آن صحبت کنند و من حالا بحث نمی‌کنم؛ ولی استیضاح اصولاً برای مسائل اجرایی است. استیضاح در مسائل علمی و نظری معنا ندارد. ظاهر این اصل هم برای مسائل اجرایی است که حالا هر وقت در مورد آن بحث شد، نظرم را می‌گوییم. الان مورد بحث همین بند (۲) اصل (۹۱)

است. من هم قبلاً می‌خواستم نظر سیاسی آقای علیزاده را عرض کنم. به نظر من هم می‌رسد که اگر ما قبل از اینکه طرحی از مجلس به اینجا بیاید، چیزی را به عنوان تفسیر قانون اساسی مطرح نکنیم و اعلام نکنیم، در حقیقت یک نوع برخورد سیاسی تلقی می‌شود. این‌طوری چیزی محرمانه نمی‌ماند و آن‌ها هم خواهند گفت که چون ما چنین بحثی را در اینجا مطرح کرده‌ایم، آقایان پیشاپیش یک سدی جلوی ما انداخته‌اند. از این جهت من معتقدم بگذارید این موضوع، مسکوت باشد. وقتی آن طرح به اینجا آمد، آن موقع می‌توانیم جواب بدهیم و بگوییم این طرح، مخالف قانون اساسی است و اینجا چنین است و چنان است. مطلب بعد هم، نسبت به «از میان» است که آقای عباسی‌فرد می‌گویند. در اصل (۱۶۰) آمده است که «وزیر دادگستری مسئولیت کلیه مسائل مربوطه به روابط قوه قضائیه با قوه مجریه و قوه مقننه را بر عهده دارد و از میان کسانی که رئیس قوه قضائیه به رئیس جمهور پیشنهاد می‌کند، انتخاب می‌گردد». آنجا با اینجا از این جهت هیچ تفاوتی نمی‌کند، ولی اینجا می‌گوید که عدد را مشخص کرده است و همین‌طور که ایشان فرمودند، رئیس قوه در مرحله‌ی اول، شش نفر را معرفی می‌کند. شش نفر حقوقدان لازم است و (۱۲) نفر معرفی می‌شوند. شش نفر یا کمتر لازم است. ما این موضوع را که انتخاب بین اثبات و نفی هم، انتخاب است، با زحمت داریم قبول می‌کنیم؛ یعنی

می‌خواهیم یک نفر را انتخاب کنیم و او هم یک نفر را معرفی کرده است. ما می‌گوییم می‌خواهیم انتخاب کنیم، بعد می‌گویند یک نفر را انتخاب کنید. یعنی چه که یک نفر را از بین یک نفر انتخاب کنیم؟ می‌گوید یعنی می‌توانید رأی ندهید تا یکی دیگر معرفی شود. این سخن، خودش خلاف ظاهر است. نمی‌گوییم که اشکال دارد، ولی به هر حال، ظاهر انتخاب ابتدائاً این است که از بین دو نفر، یکی را انتخاب کنیم.

 آقای محمدرضا علیزاده - یعنی «از میان» باشد.

 آقای یزدی - بله، «از میان» باشد؛ یعنی حداقل دو برابر نیاز، معرفی شده باشد. بنابراین، ظاهر انتخاب این است که تعداد معرفی‌شدگان، باید حداقل دو برابر تعداد مورد نیاز باشد. اگر قانون گفت سه برابر باشد، چه چیزی می‌تواند این قانون را رد بکند؟ مجلس حق دارد هر نوع قانونی را بگذراند. فرض کنیم قانون نسبت به سن و شرایط گفت چون شورای نگهبان جای حساسی است، حقوقدان‌هایی که معرفی می‌کنید عملاً باید ده سال سابقه‌ی کار داشته باشند و همین‌طور به لحاظ سنی نباید خیلی جوان باشند و باید نشان بالاتر باشد. مجلس می‌تواند این شرط را بگذارد؟ من خواستم از جهت اصل (۷۱) عرض کنم قیودی که اینها ذکر کرده‌اند، بیشتر قیودی هستند که منع قانون اساسی ندارند، ولی من قبول دارم که استیضاح حقوقدان‌ها اصلاً

مسئله این است که مجلس ششم می‌خواهد شورای نگهبان را اشغال بکند. گمان نمی‌کنم شما بتوانید این را نفی بکنید. اینها سنگر مجلس را فتح کردند، ولی سنگرهای فتح‌نشده‌ای هم دارند. حالا فعلاً ایستاده‌اند که یک به یک این سنگرها را فتح بکنند. اگر نمی‌توانند برای قوه‌ی قضائیه فکری بکنند، مرتب تضعیفش می‌کنند تا از اعتبار بیفتد و همین‌طور جاهای دیگر. یکی از جاهای حساس هم، شورای نگهبان است. اینها از شورای نگهبان عقده دارند. بسیاری از اینها کسانی هستند که صلاحیت خودشان یا دوستانشان یا دیگرانشان در اینجا رد شده است؛ مثل بهزاد نبوی که چند دفعه صلاحیتش رد شده است و امثال اینها. اینها، هم نسبت به شورای نگهبان حس انتقام دارند و هم مسئله‌ی اشغال شورای نگهبان مطرح است؛ یعنی می‌خواهند افرادی را در اینجا بگذارند. اگر بتوانند، شش نفر را در اینجا می‌گذارند تا در موقع بررسی صلاحیت‌ها، رد صلاحیت آن‌هایی که آن‌ها می‌خواهند رد نشوند، رأی نداشته باشد. در مورد مصوبات قانونی هم، می‌خواهند آنچه را که آن‌ها می‌خواهند تصویب بکنند، از اینجا جواب رد نداشته باشد و تصویب بشود و امثال اینها. ما به این هم توجه داشته باشیم بعد فکر بکنیم. این یک مطلب است. مطلب دوم مربوط به این است که شما می‌فرمایید فرضاً قرار بر این باشد که اینها بخواهند عدد معین بکنند. خب، آقای رئیس قوه‌ی قضائیه چند نفر را می‌تواند در این دستگاه

ربطی به قوه‌ی مجریه و ربطی به مجلس ندارد. آن‌ها قطعاً نمی‌توانند این کار را بکنند و استیضاح کنند. استیضاح، خلاف قانون اساسی است؛ چون استیضاح امری اجرایی است. ظاهر اصل (۸۹) هم صریحاً همین را می‌گوید. ظاهر عبارت اصل (۸۹) طوری است که اصلاً به قید اجرایی می‌خورد. بنابراین ظاهر بند (۲) اصل (۹۱) که می‌گوید مجلس می‌تواند از میان این افراد انتخاب کند، این است که معرفی‌شده‌ها دو برابر باشند. منعی هم ندارد که مجلس بگوید سه برابر یا بگوید چهار برابر باشند. منعی ندارد که مجلس بگوید نشان این‌طور باشد. منعی ندارد که مجلس بگوید معلوماتشان این‌طور باشد. ظاهراً این شرایط نمی‌توانند مخالف قانون اساسی باشند.

 آقای جنتی - من می‌خواهم یک جمله‌ای را عرض بکنم. من مکرر و گاهی به تصریح به این اشاره کرده‌ام، ولی به نظرم دوستان هنوز هم به عرض من توجه نکرده‌اند. یک دفعه ما بین زمین و آسمان نشسته‌ایم و داریم در مورد زمین و آسمان فکر می‌کنیم. این یک جور تفکر است.

 آقای یزدی - البته نمی‌شود بین زمین و آسمان نشست؛ روی صندلی نشسته‌ایم.

 آقای جنتی - در هواپیما بین زمین و آسمان نشسته‌ایم و یک‌دفعه می‌آیید روی زمین. به قول عرب‌ها علی‌الارض. اینجا باید شرایط زمین و وضعیت موجود را درک بکنیم و بعد بحث بکنیم و اظهار نظر بکنیم. اصل

قضایی بفهماند و پیدا بکند که واقعاً شرایط لازم را برای عضویت در اینجا داشته باشند؟ یعنی از نظر ایمانشان، از نظر عقیده‌شان، واقعاً از نظر رسوخ عقیده‌شان به مسئله‌ی ولایت فقیه و از نظر مسائل مختلفی که این شورا دارد و جایگاهی که این شورا دارد. چند نفر را می‌تواند پیدا کند؟ اگر مثلاً اینها یک‌مرتبه گفتند شما باید سه برابر یا چهار برابر معرفی بکنید، او برای پیدا کردن این سه برابر و چهار برابر واقعاً ناچار می‌شود افرادی را انتخاب کند که تعداد قابل توجهشان از آنها باشند؛ یعنی لااقل شرایط لازم را برای عضویت در اینجا نداشته باشند. شما می‌دانید که دستگاه قضایی از نظر افرادی که او بخواهد معرفی بکند، این قدرها غنی نیست. الان آقای هاشمی شاهرودی خودش هم واقعاً نگران خیلی مسائلی است که از این قبیل هستند. آن وقت او افرادی را که لایه‌لایشان از همان‌ها هستند معرفی بکند و آنها هم همان‌ها را انتخاب بکنند و آنها به شورای نگهبان بیایند. این طوری شورای نگهبان هر روز دعوا دارد. من به شما عرض می‌کنم که مجلس هفتم از حالا پایه‌گذاری می‌شود؛ یعنی هر تصمیمی که الان گرفته شد، تکلیف مجلس هفتم با آن معین می‌شود. اگر یک طوری برخورد کردیم که سست بود و کار دست این آقایان افتاد، مجلس هفتم هم برای اینها است، و گرنه ممکن است مجلس هفتم برای اینها نباشد. آنها همین‌طور می‌نشینند ده‌ساله فکر می‌کنند، ولی ما آنی و در هوا فکر می‌کنیم. شما به این نظام فکر بکنید.

مسئله‌ی نظام جمهوری اسلامی مطرح است. مسئله‌ی انقلاب مطرح است. مسئله‌ی ولایت مطرح است. اینها می‌خواهند زیرآب همه‌ی اینها را بزنند. از مسئله‌ی طرح براندازی غافل نباشید. اگر ما در یک جایی می‌توانیم جلوی این طرح براندازی را بگیریم، بگیریم یا نگیریم؟ به نظرم می‌آید یکی از مقدمات این براندازی، همین قضیه است. حالا الان در مورد همین سؤال ایشان، اگر ما جواب دادیم که بله، آنها حق دارند و می‌توانند افراد معرفی‌شده را رد بکنند، خیلی خوب، آن وقت چه کار باید بکنیم؟

 آقای یزدی - نه، نمی‌توانند کسی را رد کنند.

 آقای جنتی - چرا، بحث همین است. سؤال این است که رئیس قوه‌ی قضائیه شش نفر یا پنج نفر یا هر چه را معرفی می‌کند، ولی اینها می‌گویند ما هیچ‌کدامشان را قبول نداریم، از نو معرفی کن. او باز هم معرفی می‌کند، ولی آنها قبول نمی‌کنند؛ یعنی می‌گویند تا آن کسی را که ما می‌گوییم معرفی نکنی، تا طرف، حزب مشارکتی [= جبهه‌ی مشارکت ایران اسلامی] نباشد، ما او را قبول نمی‌کنیم. آن وقت باید با این وضعیت چه کار کرد؟ آن روز می‌خواهید با آن مشکل چه کار بکنید؟ چطور می‌خواهید حلش بکنید؟ حالا وقت حل این قضیه است. یک تفسیر دقیق از این اصل می‌تواند پاسخگو و حلال مشکلات باشد. راجع به خود این اصل هم به عنوان تفسیر کردن،

دیگر توجه نداریم. یک اصل قانون اساسی می‌گوید مجلس شورای اسلامی می‌تواند در همه‌ی مسائل در حدود قانون اساسی قانون‌گذاری کند. قانون اساسی روابط بین سه قوه را هم تعیین کرده است. آنچه در قانون اساسی در مورد وظیفه‌ی فلان آقا و وظیفه‌ی فلان آقا تصویب شده است، دیگر قابل استناد به اصل (۷۱) نیست. قانون اساسی روابط بین سه قوه را تعیین می‌کند. قانون اساسی نوع حکومت را تعیین می‌کند. قانون اساسی قوای حاکم را تعیین می‌کند. نمی‌شود خلاف آنچه قانون اساسی به آن تصریح دارد، عمل کرد. نمی‌شود بگوییم یک اصل دیگر قانون اساسی چنین می‌گوید، یک اصل دیگر قانون اساسی چیز دیگری می‌گوید. این چیزی که ما از بند (۲) اصل (۹۱) می‌فهمیم، این است که باید شش نفر حقوقدان در شورای نگهبان باشند. خب، این شش نفر حقوقدان چگونه انتخاب می‌شوند؟ رئیس قوه‌ی قضائیه آن‌ها را پیشنهاد می‌کند. این، حرف قانون اساسی است. اصلاً عبارتش را ببینید: «در رشته‌های مختلف حقوقی، از میان حقوقدانان مسلمانی که به وسیله رئیس قوه قضائیه معرفی می‌شوند و با رأی مجلس انتخاب می‌گردند.» این مثل این می‌ماند که یک عده‌ای بایند یا مجلس بایند یا مردم بایند رئیس جمهور را از غیر اینهایی که تأیید صلاحیت شده‌اند و از طریقی غیر از مرجعی که باید نامزدها را معرفی کند، انتخاب کنند. می‌توانند این کار را بکنند؟ ما چه کردیم؟ چه شد؟ در عمل که اختلاف

راحت می‌شود سخن گفت. بعضی وقت‌ها ممکن است یک اصل، یک ظهوری داشته باشد، ولی تفسیر گاهی برخلاف ظاهر انجام می‌شود. آنچه من به عنوان تفسیر از این اصل می‌گویم، این است که اختیار پیشنهاد با رئیس قوه است. قهراً او است که باید ببیند آن‌هایی را که می‌خواهد پیشنهاد بکند، باید چه شرایطی داشته باشند. او است که باید دقت بکند و ببیند چه کسانی از نظر سوابق، از نظر علمیت، از نظر سن و از نظر امثال اینها مناسب‌تر هستند و بهتر هستند تا همان‌ها را پیشنهاد بدهد. تنها کاری که مجلس می‌تواند بکند و اختیاری که مجلس دارد، این است که از کسانی که او پیشنهاد داده است، انتخاب بکند. فقط قدرت انتخاب و اختیار انتخاب به دست مجلس است. من الآن وارد این موضوع نمی‌شوم، ولی من آن روز عرض می‌کنم که اینها حتی شرایط را هم نمی‌توانند معین بکنند. او است که پیشنهاددهنده است. این شخص پیشنهاددهنده است که باید ببیند چه اشخاصی مناسبند تا این افراد مناسب را پیشنهاد بدهد. پس انتخاب اشخاص برای پیشنهاد کردن با او است. کاری که مجلس می‌تواند بکند، انتخاب این افراد پیشنهادشده است. به نظر من اگر یک چنین تفسیری بکنیم، هیچ مشکلی نیست و قابل توجه هم است.

 آقای محمدرضا علیزاده - ما یک اصل قانون اساسی را می‌خوانیم و به اصول

نبوده است. او یکی را معرفی می کرده است و یکی هم رأی می آورد. آنچه مسلم است، این است که تعیین عده با رئیس قوه است. رئیس قوه می گوید من این عده را برای عضویت در شورای نگهبان، صالح می دانم و معرفی می کنم؛ شما هم بین این عده، آن کسی را که بهتر می دانید انتخاب کنید؛ شما اصلح بین این عده را انتخاب کنید. حق یک بار رد کردن افراد پیشنهادی را که گفتیم. درباره ی تعداد هم گفتیم که آن ها می توانند دو برابر تعیین کنند؛ آن ها می توانند هزار برابر هم تعیین کنند.

ما می توانیم بگوییم چرا هزار برابر گفتید؟ گفتیم که آن ها حق یک بار رد کردن را دارند؛ حق هزار بار رد کردن را هم دارند. مجلس باید از بین کسانی که [رئیس قوه ی قضائیه معرفی می کند، حقوقدانان شورای نگهبان را انتخاب کند. موضوع انتخاب] ریاست مجلس را هم آیین نامه ی داخلی مجلس دارد. قانون اساسی درباره ی رئیس مجلس ساکت است؛ قانون اساسی نگفته است رئیس مجلس چگونه انتخاب می شود؟ این موضوع به قانون عادی محول شده است، اما قانون اساسی در مورد انتخاب حقوقدانان صریح است، در مورد وزیر دادگستری هم همین طور است. اینها به حقوقدانان رأی اعتماد نمی دهند. انتخاب اینها با انتخاب وزرا که توسط مجلس رد می شوند، فرق دارد. رئیس جمهور، وزیر را تعیین می کند، اینها هم می گویند ما به او اعتماد نداریم، یکی دیگر را بفرست.

این درست است. قانون اساسی در مورد وزرا نمی گوید که از بین کسانی که رئیس جمهور تعیین می کند انتخاب بشوند. نه، اینها می گویند ما رد می کنیم. اگر در مورد وزرا همین را می گفت، رئیس جمهور ده نفر را معرفی می کرد و اینها باید از بین آن ده نفر انتخاب می کردند. ما به اصل قانون اساسی نگاه کنیم. می گوید: «شش نفر حقوقدان، در رشته های مختلف حقوقی، از میان حقوقدانان مسلمانی که به وسیله رئیس قوه ی قضائیه به مجلس شورای اسلامی معرفی می شوند و با رأی مجلس انتخاب می گردند.»

 آقای یزدی - خب، چند نفر به مجلس معرفی می شوند؟

 آقای محمدرضا علیزاده - عده اش با رئیس قوه است؛ تعیین عده با رئیس قوه است. ما در اینجا نمی توانیم به اصل (۷۱) استناد کنیم. اصل (۷۱) عبارت «در حدود مقرر قانون اساسی» را گفته است. قانون اساسی در اینجا اختیار را به رئیس قوه ی قضائیه داده است.

 آقای عباسی فرد - اگر رئیس قوه ی قضائیه به اضافه ی یک نفر را معرفی کرد چطور؟

 آقای محمدرضا علیزاده - خب بکند؛ چه اشکالی دارد؟ شما بفرمایید عده ای را معرفی کند و انتخاب هم در آن ها ممکن است. این را بفرمایید. معرفی در حدی باشد که انتخاب ممکن باشد. ببینیم لفظ

را می‌فهمیم که مجلس باید از میان اینها انتخاب کند و تعداد و عدد هم با رئیس قوه است. این اصل نگفته است که مجلس عدد را بگوید. بعد هم، منظور اصل (۷۱) و اصول دیگر اصلاً این نیست. آن اصل برای جایی است که قانون اساسی ساکت است. اگر وظیفه‌ی قوه معلوم نباشد، تعیین آن را به قانون عادی می‌دهند؛ ولی وظیفه در اینجا معلوم است؛ این وظیفه مشخص شده است که چه کسی باید حقوق‌دانان را تعیین بکند.

 آقای یزدی - آقایان که این را خلاف قانون اساسی می‌دانند و می‌گویند مجلس نمی‌تواند همه‌ی معرفی‌شده‌ها را رد کند.

 آقای استادی - نه، این‌طور نیست. چند نفر از خود آقایان می‌گویند که می‌تواند همه را رد کند.

 آقای یزدی - شما می‌گویید مجلس دوباره می‌تواند همه‌ی معرفی‌شده‌ها را رد کند؟

 آقای استادی - حاج‌آقای رضوانی هم با یک شرطی می‌گویند می‌تواند رد کند.

 آقای طاهری خرم‌آبادی - بسم الله الرحمن الرحيم. عرض کنم که اولاً ما باید این مطلب را از نظر دور نداریم که مجلس حق دخالت در قوه‌ی قضائیه را ندارد؛ یعنی مجلس نباید به هیچ طوری برای اینکه قوه‌ی قضائیه می‌خواهد افرادی را مشخص کند، شرط مشخص بکند و بگوید من با شرایط کذا و کذا به اینها رأی می‌دهم.

انتخاب در نزد عامه‌ی مردم به چه معنا است. حاج‌آقای عباسی‌فرد، جناب‌عالی الآن استاد دانشگاه هستید. شما به دانشجویان یک‌سری سؤال می‌دهید و می‌گویید اینها سؤالات انتخابی است؛ یعنی می‌گویید به چهار سؤال از پنج سؤال زیر پاسخ دهید. این امتحان، در قالب انتخابی نیست؟ معنای انتخاب این است؛ یعنی شما [= نمایندگان مجلس] اختیار دارید از بین اینها یک عده را اختیار کنید. همین که یک نفر به تعداد اصلی اضافه شد، جای انتخاب است.

 آقای آزاد - بله، درست می‌گویند. معنا ندارد. حالا اول من این را گفتم، بعد می‌خواهم حرف حضرت آیت‌الله جنتی را بزنم. همیشه آخر سر به حرف ماها رسیدید. ما داد و بیداد کردیم که آیت‌ها الناس، آقایان، ما دست شما را می‌بوسیم؛ شما نیایید بگویید با توجه به قانون اساسی اعتبارنامه این‌طور می‌شود. این برای دور اول بوده است. آمدید اینجا را ساختید. ما هم رفتیم گفتیم این برای بار نخستین و برای وقتی است که دلیل جدید پیش بیاید یا چیزی مغفول مانده باشد. بعد که به مجلس رفت، دیدید چه کار کردند؟ قانون اساسی به ما اجازه می‌دهد، ولی سر بزنگاه جلوی مجلس را نمی‌گیریم. بعد می‌نشینیم اینجا دعای حضرت عباس (سلام‌الله علیه) را می‌خوانیم و می‌گوییم که یا حضرت عباس (سلام‌الله علیه)، اینها این کار را نکنند. خب، اینها این کار را می‌کنند. ما از قانون اساسی این

قانون اساسی است. این معنی‌اش این است که مجلس اصلاً نمی‌تواند انتخاب کند.

آقای مؤمن - بسم الله الرحمن الرحيم. عرض کنم که به نظر بنده یک قسمت از این مسائلی که در موردشان بحث می‌شود، فراتر از سؤال تفسیری است که جناب آقای هاشمی خواسته است. آقای هاشمی ابتدائاً می‌گوید ظاهر تعبیری که در این اصل هست، دلالت دارد که عدد معرفی‌شده به مجلس، می‌بایست بیش از عدد لازم برای عضویت در شورا باشد. ایشان این را مسلم گرفته است. این استظهار خودش است. برای اینکه جهت قانون اساسی‌اش محفوظ بماند، من همین جا می‌خواهم بگویم که ممکن است رئیس قوه سه نفر را معرفی کند و نمایندگان هم به این سه نفر رأی بدهند یا او سه نفر را معرفی کند و آن‌ها دو نفرشان را انتخاب کنند. خب، چرا این اشکال داشته باشد؟ همان‌طوری که در خود مجلس وقتی می‌خواهند رئیس مجلس را انتخاب کنند، یک نفر نامزد می‌شود و آن یک نفر را انتخاب می‌کنند، اینجا هم همان‌طوری است. انتخاب به این است که اکثریت جمعی که آنجا هستند، بپذیرند. حالا ایشان طبق میل خودشان سه نفر را معرفی کرده است. نمایندگان می‌گویند دست شما درد نکند که این سه نفر را انتخاب کردید و از (۲۷۰) نفر، (۲۶۰) نفر به او رأی می‌دهند. خب، وقتی رأی دادند چرا انتخاب نکرده باشند؟ همین‌طوری که آقایان فرمودند، مجلس باید از میان آن‌ها

این، دخالت یک قوه در قوه‌ی دیگر است. این موضوع که مسلم است یا مثلاً مجلس نمی‌تواند بگوید رئیس قوه نباید فلان عدد را بدهد. این هم دخالت در قوه‌ی قضائیه است. حالا ظاهر این اصل، یک اختیاری به رئیس قوه‌ی قضائیه داده است. رئیس قوه‌ی قضائیه باید یک عده‌ای را معرفی کند. حالا من نمی‌گویم که این عده حتماً باید دو برابر باشند. ممکن است یک برابر هم بگوید و بالاخره انتخاب هم صدق کند، ولو مثلاً فرض کنید شورای نگهبان شش نفر را می‌خواهد، ولی رئیس قوه‌ی قضائیه هفت نفر را معرفی کند؛ یعنی مثلاً نمایندگان از بین این هفت نفر، شش نفر را انتخاب کنند؛ چون باید انتخاب صدق کند؛ ولی مجلس به چه دلیل به رئیس قوه‌ی قضائیه بگوید تو حتماً باید (۳۰) نفر را معین کنی؟

این، دخالت در یک قوه‌ی دیگر است. مسلم است که جایز نیست و مجلس نمی‌تواند این کار را بکند؛ اما اینکه مجلس بیاید و مثلاً افراد را رد کند و دفعه‌ی دیگر هم دوباره رد کند، درست است. البته این حرف آقای رضوانی درست است که اگر واقعاً چنین جریانی پیش بیاید و او [=مجلس] همین‌طور رد بکند تا وقتی که کسی را که خودش بخواهد، انتخاب کند، ظاهراً خلاف قانون اساسی است. بنابراین اینکه مجلس بتواند رد بکند درست است؛ یعنی نمی‌شود منکر اصل رد شد، ولی اینکه مکرر رد کند تا وقتی که افراد مورد نظرش را انتخاب کند، بر خلاف

این چهار نفر، هیچ کدام را نمی‌پذیریم. خب، فرض کنیم رئیس قوه چهار نفر دیگر را هم دارد، منتهی خود رئیس قوه قضائیه آن چهار نفر دیگر را اولی از اینها می‌دانسته است، ولی آن چهار نفر را هم قبول دارد. خب، بیاید و چهار نفر دیگر را معرفی بکند. این چه اشکالی دارد؟ ظاهراً منظور قانون اساسی این نیست که انتخاب صرفاً از میان همان‌هایی است که در مرحله‌ی اول معرفی شده‌اند. در اصل (۹۲) قانون اساسی آمده است: «شش نفر حقوقدان، در رشته‌های مختلف حقوقی، از میان حقوقدانان مسلمانی که به وسیله رئیس قوه قضائیه به مجلس شورای اسلامی معرفی می‌شوند و با رأی مجلس انتخاب می‌گردند.» حالا شما این را به این معنا بگیرید که معرفی شده‌ها بیشتر از عدد مورد نیاز باشند. اگر در اینجا آمده بود که اینها به وسیله‌ی رئیس قوه قضائیه در دفعه‌ی اول معرفی می‌شوند، خب شما می‌فرمودید که باید در دفعه‌ی اول، توسط مجلس انتخاب شوند؛ ولی این مطلب که در اینجا نیست. این اصل می‌گوید مجلس از میان آن اشخاصی که معرفی و انتخاب ابتدایی‌اش و پیشنهادش از طرف رئیس قوه قضائیه است انتخاب می‌کند. حالا اگر در مرحله‌ی اول سه نفر یا چهار نفر معرفی کرده است، ولی اینها گفته‌اند ما به هیچ‌کدام از اینها رأی نمی‌دهیم، او چهار نفر دیگر را معرفی می‌کند یا سه نفر دیگر را معرفی می‌کند. بالاخره حقوقدانان از میان کسانی هستند که رئیس قوه قضائیه پیشنهاد کرده است و با

انتخاب کند؛ یعنی انتخاب نباید از بیرون باشد. بنابراین باید به جناب آقای هاشمی تذکر داده بشود که چرا این را گفتید. ما استظهارتان را قبول نداریم که حتماً باید تعداد افراد پیشنهادی بیشتر از تعداد افراد مورد نیاز باشند؛ ولی باز هم سؤال ایشان این نیست؛ کما اینکه ایشان اصلاً راجع به اینکه شرایط معرفی شدگان چیست، چقدر سن باید داشته باشند و عددی که آن‌ها می‌خواهند چند نفر است، سؤال نکرده است. سؤال آقای هاشمی این است و استفسار از این جهت است که آیا مجلس می‌تواند همه‌ی افراد معرفی شده را رد کند و قوه قضائیه موظف باشد مکرراً افراد دیگری را معرفی نماید یا مفاد این اصل آن است که مجلس موظف است به هر حال از میان حقوقدانان معرفی شده، عدد لازم را انتخاب نماید؟ سؤال این است که مجلس می‌تواند همه را رد بکند یا نه؟ خب، ظاهراً جواب این سؤال همان‌طوری است که جناب آقای رضوانی و نهایتاً جناب آقای طاهری و البته خود شما قبلاً فرمودید. اگر آن رد اینها به اینجا برسد که افرادی را که رئیس قوه قضائیه صالح می‌داند کنار گذاشته بشوند و فردی بیاید که او صالح نمی‌داند یا نمی‌خواهد انتخاب کند و از این طریق دست انتخاب رئیس قوه قضائیه را ببندند، باید بگوییم که این حق را ندارند. این حق انتخاب برای خود رئیس قوه قضائیه است؛ اما فرض کنید رئیس قوه در مرحله‌ی اول چهار نفر را معرفی کرده است، ولی نمایندگان گفته‌اند ما از میان

را هم بزنید، به ایشان بفرمایید هیچ نیازی ندارد که تعداد معرفی شده‌ها بیش از عدد لازم باشد.

آقای عباسی فرد - اگر این‌طور است که جواب سؤال را ندهیم.

آقای جنتی - جناب آقای مؤمن، ما داریم در مورد تفسیر بحث می‌کنیم. معنی تفسیر این است که یک کشف معنایی دارد؛ یعنی می‌خواهیم به عمق و باطن قضیه بپردازیم نه به ظاهر قضیه. این آقا برای انتخاب سه نفر، شش نفر معرفی کرده است. بعد اینها آمدند این شش نفر را رد کردند. آیا اینها با این اصل که گفته است از میان حقوقدانانی که او معرفی و پیشنهاد می‌کند انتخاب کنند، موافقت کرده‌اند یا مخالفت کرده‌اند؟ قطعاً مخالفت کرده‌اند. او می‌گوید اینها الناس، اینها گفته‌اند از میان آن‌هایی که من پیشنهاد می‌کنم انتخاب می‌کنند، ولی اینها از میان کسانی که من پیشنهاد کردم، انتخاب نکردند. پس این کار مجلس خلاف است.

آقای مؤمن - عدم انتخاب در همان دفعه‌ی اول را می‌فرمایید؟

آقای جنتی - عدم انتخاب در همان دفعه‌ی اول، خلاف است. به گُرده‌ی این تفسیر دقت بفرمایید. من می‌خواهم بگویم ما می‌توانیم این‌طور تفسیر بکنیم و مشکل خودمان را و مشکل قوای قضایی را حل بکنیم. شما این جور ساده‌نگری نکنید.

رأی مجلس انتخاب می‌شوند. اگر این ردها به آنجا برسد که بخواهند در اختیار و انتخاب رئیس قوه‌ی قضائیه تصرف بکنند، حق این کار را ندارند. این، خلاف اصل قانون اساسی است، ولی اگر به اینجا نرسد، اشکال ندارد. فرض کنید الآن (۱۲) نفر یا (۲۰) نفر در ذهن خود او است و او همه‌ی اینها را اجمالاً صالح می‌داند، منتها در میان اینها، دو نفر یا سه نفر یا چهار نفر اول را اصلح می‌داند؛ لذا اول این چهار نفر را می‌گوید؛ اما وقتی که به آن‌ها رأی ندادند، می‌آید و سه نفر دیگر یا چهار نفر دیگر را در نظر می‌گیرد. ظاهراً از نظر قانون اساسی اشکالی به این بحث وارد نمی‌شود.

آقای عزیزی (منشی جلسه) - اگر رئیس قوه همه را با هم معرفی بکند چطور؟

آقای مؤمن - نباید به آنجا منتهی بشود. ایشان که همه را معرفی نمی‌کند. اگر به آنجا منتهی بشود که بخواهند بگویند کسی را که خودت صالح نمی‌دانی معرفی کن، خلاف قانون اساسی است. حرف ما این است. شما الآن مسائل دیگری هم می‌فرمایید؛ مثل اینکه عدد معرفی شده‌ها را نمایندگان گفتند و برای آن‌ها شرایط ذکر کردند. ممکن است ما همه‌ی آن‌ها را خلاف قانون اساسی بدانیم یا ندانیم، ولی حالا در مورد آن‌ها سؤال نشده است. آنچه که سؤال شده این است که مجلس حتماً می‌تواند همه‌ی افراد را رد بکند؟ می‌گوییم بله، می‌تواند رد بکند. اگر خواستید استظهار آقای شاهرودی

👤 آقای محمدرضا علیزاده - چرا ما

انتخاب نمایندگان مجلس را نمی‌گوییم؟ اکثریت مردم باید به یک نفر رأی بدهند؟ انتخاب با مردم است یا نیست؟ چرا ما به دست آوردن یک سوم آرا را در مورد نمایندگان قبول کردیم؟ چرا ما نیاییم بگوییم کسب اکثریت مطلق آرا لازم است؟ مردم حق دارند از بین اینها انتخاب کنند و انتخاب هم باید در مورد کار آن‌ها صدق پیدا بکند. آیین‌نامه‌ی داخلی مجلس آن‌طوری است و ما هم قبول داریم، ولی ما بعداً در چندین جا تفسیر خلاف آیین‌نامه کردیم. یکی از آن‌ها در مورد حضور اعضای شورای نگهبان در زمان بررسی طرح‌ها و لوایح یک فوریتی بود. قبلاً به شورای نگهبان می‌گفتند که اعضای شورا باید در زمان بررسی طرح‌ها و لوایح یک فوریتی به مجلس بیایند، ولی ما تفسیر کردیم که شورای نگهبان نباید در زمان بررسی طرح‌ها و لوایح یک فوریتی به مجلس بیاید؛ یعنی در واقع، این یک فوریت، فوریت نیست. در مورد آن چیزی که آقای رئیس‌جمهور خواسته بود، ما بعداً خلاف قانون عادی نظر دادیم.

خب، تفسیر ما قانون عادی را ملغی نمی‌کند، اما بعداً دیگر نمی‌توانند خلاف این تفسیر، قانون وضع کنند. واقعش این است که آقای رئیس‌قوه‌ی قضائیه می‌گوید که من اینها را انتخاب کرده‌ام. حضرت آیت‌الله استادی عرض بنده را خوب توجه فرمودند. یک اختیار در قانون اساسی برای رئیس‌قوه است

و یک اختیار برای مجلس است. اختیار این، معرفی است و اختیار آن‌ها هم، انتخاب از بین معرفی‌شدگان است. عبارت «از میان» هم این را می‌رساند که تعداد معرفی‌شدگان باید بیش از تعداد مورد نیاز باشد. ما می‌توانیم این اصل را این‌طور تفسیر بکنیم. غیر از این هم، چیز دیگری نمی‌توانیم بگوییم. حضرت آیت‌الله مؤمن هم، بحث دفعه‌ی اول را می‌فرمایند. اصلاً وقتی رئیس‌قوه افراد را معرفی می‌کند، این معرفی یک بار است و مرّه است؛ این برای هزار بار نیست؛ یعنی هر جا گفته است معرفی می‌کند، ده بار معرفی می‌کند؟ ده بار معرفی که معرفی نیست. معنای این اصل، این است که می‌گوید مجلس باید معرفی او را بپذیرد و بعد به آن‌ها رأی بدهد. هر جایی که بگوید انسان چیزی می‌دهد، یک بار می‌دهد؛ خمس که می‌دهد، یک بار می‌دهد؛ زکات که می‌دهد، یک بار می‌دهد. انسان نماز یومیه را هزار بار می‌خواند؟ نماز جمعه را هر جمعه می‌خوانند، اما باید در روز جمعه بخوانند. آن را هم در روز جمعه یک بار می‌خوانند. دو تا نماز جمعه می‌خوانند؟ دو بار نماز جمعه نمی‌خوانند. اینجا وقتی می‌گوید معرفی می‌کند، یعنی یک بار معرفی می‌کند. هزار بار را نمی‌گوید.

👤 آقای جنتی - همین‌طور که عرض

کردم، ما این‌طوری تفسیر بکنیم که مفاد این بند دوم از اصل (۹۱) این است که وظیفه‌ی او پیشنهاد دادن و معرفی است و

وظیفه‌ی اینها هم انتخاب از میان اینها است؛ بنابراین اینها حق ندارند از میان اینها انتخاب نکنند و همه را رد کنند. اگر موافقید ما این را به عنوان تفسیر در نظر بگیریم. حالا امتحان می‌کنیم. این سؤال من آزمایشی است. آقای رضوانی شما قبول ندارید؟

آقای رضوانی - من قبول دارم؛ یعنی در موقعی که رئیس قوه بگوید، من کار خودم را می‌کنم.

آقای جنتی - خیلی خب، او می‌گوید.

آقای استادی - این، قابل تشخیص نیست.

آقای جنتی - تا حالا رأی موافق چند تا شد؟

آقای عزیزی (منشی جلسه) - با حاج آقای رضوانی چهار تا شد.

آقای عباسی فرد - هشت تا رأی دارد.

آقای جنتی - وظیفه‌ی رئیس قوه پیشنهاد یا معرفی است و وظیفه‌ی مجلس، انتخاب از میان معرفی‌شدگان است؛ بنابراین مجلس نمی‌تواند همه‌ی پیشنهادشدگان را رد کند.

آقای طاهری خرم‌آبادی - به نحوی که آن کسی را که خودش می‌خواهد انتخاب کند.

آقای جنتی - نه، این یک قیدی می‌شود که خوب نیست.

آقای یزدی - اصلاً معنای اینکه مجلس همه را رد کند، چیز دیگری غیر از این نیست.

آقای استادی - همه را نباید بگذاریم.

آقای جنتی - نه، همه را نمی‌گذاریم.

آقای استادی - مجلس حق ندارد عدد لازم را از بین معرفی‌شدگان انتخاب نکند.

آقای محمدرضا علیزاده - این طبق بند (۲) اصل (۹۱) است.

آقای جنتی - مجلس نمی‌تواند عدد لازم را از میان آن‌ها انتخاب نکند.

آقای استادی - اگر مجلس حرف ما را گوش نداد، یک معضلی ایجاد می‌شود.

آقای جنتی - محض رضای خدا این تفسیر را بگویید تا یک مشکلی را از نظام حل کنید.

آقای زواره‌ای - بنده یک جمله عرض کنم. شما نفرمایید که مجلس نمی‌تواند همه را رد کند؛ بفرمایید وظیفه‌ی رئیس قوه‌ی قضائیه طبق بند (۲) اصل (۹۱) معرفی افرادی بیش از تعداد مورد نیاز است و مجلس از بین همان معرفی‌شدگان انتخاب خواهد نمود. این به این صورت بهتر است تا اینکه بگوییم نمی‌تواند همه را رد کند. شما بگویید از بین آن‌ها انتخاب خواهد کرد.

آقای جنتی - مجلس موظف است از میان آن‌ها انتخاب کند.

آقای عباسی فرد - اگر می‌خواهید به

نظر شماره ۸۰/۱۱/۱۶۸۳ مورخ ۱۳۸۰/۴/۱۰ شورای نگهبان: «عطف به نامه‌ی شماره ۱/۸۰/۵۹۶۸ مورخ ۱۳۸۰/۴/۷، موضوع نامه‌ی مذکور در جلسه‌ی مورخ ۱۳۸۰/۴/۱۰ شورای نگهبان مطرح شد و نظریه‌ی تفسیری شورا به این شرح اعلام می‌گردد:

مطابق بند (۲) اصل (۹۱) قانون اساسی، اختیار معرفی حقوقدانان شورای نگهبان به تعداد بیش از افراد مورد نیاز به‌عهده‌ی رئیس قوه قضائیه می‌باشد و مجلس شورای اسلامی موظف است فقط از میان همان افراد معرفی‌شده، تعداد لازم را انتخاب نماید.»

جمهوری اسلامی ایران
وزارت قوا

شورای محترم نگهبان (دائم برکنام)

سلام علیکم

با آرزوی موفقیت و عزت، روز افزون برای آن عزیزان، فقهای عظام و حقوقدانان ارجمند، که بحق نگهبانان راستین قانون اساسی و پیکاه سلامت و اسلامیت قوانین کشور هستند استعدا دارم نظر تفسیری آن شورای محترم را در رابطه با دین بند دوم اصل ۹۱ قانون اساسی اعلام فرمائید.

در این اصل تصریح شده است که مجلس موظف است در هر دوره از میان حقوقدانان معرفی شده از سوی رئیس قوه قضائیه عدد لازم را برای عضویت در شورای نگهبان انتخاب کند. ظاهر این تعبیر دلالت دارد که عدد معرفی شده به مجلس می‌بایست بیش از عدد لازم برای عضویت در شورا باشد. حال استفسار از اینجاست که آیا مجلس می‌تواند همه افراد معرفی شده را رد کرده و قوه قضائیه موظف باشد مکرراً افراد دیگری را معرفی نماید یا مفاد این اصل آنست که مجلس موظف است بهر حال از میان حقوقدانان معرفی شده عدد لازم را انتخاب نماید.

سید محمود خاکی نژاد
رئیس شورای نگهبان
۸/۴/۸۰

روز به دیروزگاه شورای نگهبان
شماره ثبت: ۸۰۹۱/۷۸۸
تاریخ ثبت: ۸۰/۴/۱۰
مقدم شده: ۸۰/۴/۱۰

رأی هم برسد، عبارت را این‌طوری که من می‌گویم بنویسید.]

 آقای آراد - به رأی رسید.

 آقای عباسی فرد - نه، نرسیده است. هشت رأی دارد. اگر می‌خواهید هم به رأی برسد و هم آثار و تبعات منفی بعدی‌اش قابل تحمل باشد، عبارت را این‌طور بیاورید: وظیفه‌ی او معرفی است و وظیفه‌ی اینها انتخاب است. او حتماً الزام به معرفی عدد بالاتر ندارد و این هم الزام به قبول حتمی ندارد، ولی دو قوه نباید به‌گونه‌ای رفتار کنند که قوه‌ی دیگر را مستأصل کنند. هر دو را بگوئیم.

 آقای جنتی - این‌طوری در دست‌انداز می‌افتد.

 آقای محمدرضا علیزاده - ما می‌گوییم معرفی‌شدگان باید از تعداد لازم بیشتر باشد.

 آقای یزدی - وظیفه‌ی رئیس قوه معرفی کردن به تعداد لازم است.

 آقای جنتی - و وظیفه‌ی مجلس، انتخاب تعداد لازم از میان معرفی‌شدگان است. چند تا رأی شد؟

 آقای عزیزی (منشی جلسه) - نه رأی شد.

 آقای جنتی - الحمد لله رب العالمین، شکر خدا. خدا ان‌شاءالله به شما اجر بدهد. من می‌دانم این از بهترین عبادات است. این تفسیر با نه رأی تصویب شد:

زمانه؛

تاریخ حقوق اساسی ایران

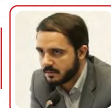

شورای سلطنت: واپسین تلاش رژیم پهلوی برای مهار انقلاب

دکتر مهدی نورایی؛

عضو هیات علمی و مدیر گروه صلح مرکز تحقیقات و کرسی حقوق بشر دانشگاه شهید بهشتی (ره)

تضعیف و از هم گسستگی ارکان حکومت در نتیجه شدت گرفتن مبارزات مردم با رژیم پهلوی موجب شد تا در سال پایانی حکومت شاهنشاهی عوامل رژیم برای تداوم سلطنت و مقابله با انقلاب اسلامی و مهار آن بیشتر تلاش کنند. از جمله این تلاشها تغییرات پیاپی نخست وزیران بود به نحوی که در کمتر از دو سال از تاریخ تیر ۱۳۵۶ تا بهمن ۱۳۵۷ چهار دولت تغییر کردند. در این دوره دولتها یکی پس از دیگری به دلیل ناتوانی در کنترل اوضاع کشور سقوط کردند و جای خود را به دولت بعدی دادند تلاش دیگری که در اواخر حکومت پهلوی و پیش از پیروزی نهایی انقلاب اسلامی با هدف کنترل اوضاع و کاهش شتاب انقلاب اسلامی و مدیریت آن انجام شد تشکیل شورای سلطنت بود برای تشکیل این نهاد شاه با تصمیم به خروج از کشور پس از تعیین شاپور بختیار به عنوان نخست وزیر به تعیین اعضای شورای سلطنت پرداخت تا این شورا در غیابی وظایف سلطنت در اداره امور کشور را دنبال کند.

پیشینه شورای سلطنت

قانون اساسی مشروطه برای انجام وظایف، سلطنت در زمان ناتوانی شاه در اداره امور دو روش را در نظر گرفته بود به موجب اصل سی و هشتم متمم قانون اساسی مشروطه که در سال ۱۳۴۶ اصلاح شده بود، هنگامی که شاه به هر دلیلی نمی‌توانست به صورت دائمی متصدی امور سلطنت شود، باید ولیعهدی که به سن بیست سال تمام رسیده بود، شخصاً امور سلطنت را بر عهده می‌گرفت

. اگر سن ولیعهد کمتر بود تا زمانی که وی به این سن می‌رسید مادر ولیعهد می‌بایست امور نیابت سلطنت را بر عهده می‌گرفت مگر اینکه شاه فرد دیگری را به عنوان نایب السلطنه تعیین می‌کرد نایب السلطنه وظایف سلطنت را با مشورت شورایی مرکب از نخست وزیر و رؤسای مجلسین و رئیس - دیوان عالی کشور و چهار نفر از اشخاص خبیر و بصیر کشور به انتخاب خود انجام می‌داد در شهریور ۱۳۴۶ مجلس مؤسسان با توجه به اینکه ولیعهد به سن قانونی نرسیده بود تصویب کرد که مادر ولیعهد تا زمان رسیدن وی به سن قانونی نایب السلطنه باشد.

این اصل هنگامی اجراشدنی بود که به هر دلیل (اعم از مرگ شاه) سلطنت به طور دائم به شخص ولیعهد واگذار می‌شد.

به موجب قسمت دوم اصل چهل و دوم متمم قانون اساسی مشروطه اصلاحی سال ۱۳۴۶، شاه می‌توانست هنگام مسافرت و در غیاب

خود شورایی برای اداره امور سلطنت و نایب السلطنه ای تعیین کند که او با مشاوره شورای مزبور امور سلطنت را موقتاً برای مدت مسافرت و در غیاب پادشاه انجام دهد. این اصل به تفویض موقت وظیفه مقام سلطنت به شورای سلطنت یا نایب السلطنه اختصاص داشت. تشکیل شورای سلطنت مسبوق به سابقه، بود چنانکه پیش از سال ۱۳۵۷ نیز در موارد متعددی به دلیل مسافرت شاه به خارج از کشور شورای سلطنت تشکیل شده بود.

به طور مثال در این موارد مسافرت شاه به آمریکا در آبان ۱۳۲۸، ۲ و فروردین ۱۳۴۱، اعضای شورای سلطنت عمدتاً برخی از افراد خانواده شاه، نخست وزیر رؤسای مجلسین و وزیر دربار بودند.

آخرین دفعه که شاه برای تأسیس شورای سلطنت اقدام کرد دی ۱۳۵۷ و در زمان اوج گرفتن انقلاب اسلامی بود برخی با انتقاد به تعداد و ترکیب اعضای این شورا آن را با اصل ۳۸ متمم قانون اساسی مشروطه مغایر می‌دانستند. با توجه به اینکه اصل ۳۸ متمم قانون اساسی مشروطه به انتقال دائم سلطنت مربوط بود این ایراد وقتی وارد بود که شورای سلطنت برای اداره امور کشور به صورت دائم تشکیل می‌شد؛ اما اگر تشکیل این شورا برای اداره امور کشور به صورت موقت می‌بود مبنای قانونی تشکیل شورا در سال ۱۳۵۷ را می‌بایست به استناد ذیل اصل ۴۲ متمم قانون اساسی مشروطه دانست.

امینی نیز با توجه به اینکه می‌دانست راه حل‌های سیاسی بدون موافقت و تأیید و همراهی روحانیون مبارز پیرو امام موفقیت آمیز نخواهد بود، به برخی از روحانیون و مبارزان مرتبط با حضرت امام در تهران مراجعه می‌کند و ظاهراً طی تماسی موضوع را با شهید مطهری مطرح و از ایشان تقاضا می‌کند چند نفر را برای عضویت در این شورا معرفی کنند ابراهیم یزدی در بیان خاطرات خود با تردید ابراز می‌کند:

«ظاهراً مرتضی مطهری نیز بعد از مشورت با برخی همکاران و دوستان خود، افراد زیر را برای عضویت شورای سلطنت معرفی می‌کند: محیط طباطبایی، یدالله سبحانی، آبادی ایزدی و مهدمینا

علاوه بر این افراد اشخاص دیگری از جمله مرتضی مطهری، سید محمد حسینی بهشتی، سید محمد کاظم شریعتمداری، الهیار صالح کریم سنجابی محمد سروری، علی اکبر سیاسی، علی امینی غلامحسین صدیقی، محمد علی وارسته مهدی، بازرگان محمدتقی قمی و سید جلال الدین تهرانی برای عضویت در شورای سلطنت مطرح بودند بیشتر این افراد عضویت در شورای سلطنت را قبول نکردند. علاوه بر اینکه بسیاری از انقلابیون به دلیل مشروعیت نداشتن شورای سلطنت عضویت در آن را نپذیرفتند دلایل دیگری نیز برای نپذیرفتن عضویت در شورای سلطنت از سوی افراد مختلف بیان شد؛ مثلاً عضویت اعضای شورای انقلاب اسلامی در شورای

در فرض دوم باید اینگونه تصور کرد که شاه در سال ۱۳۵۷ شورای سلطنتی را برای اداره موقت امور کشور تشکیل داده بود نه اینکه قصد واگذاری دائم جایگاه سلطنت را داشته باشد.

تشکیل شورای سلطنت و تعیین اعضای آن

در بحبوحه مبارزات مردم و در دوره دولت شریف امامی علی امینی که مورد مشورت شاه بود تشکیل شورای سلطنت را پیشنهاد می‌کند لکن شاه با آن مخالفت می‌کند امینی این پیشنهاد را مجدداً در آبان و آذر ۱۳۵۷ مطرح می‌کند این بار نیز با وجود آنکه شاه موافقت اولیه خود را با تشکیل شورا اعلام می‌کند بعد از ۲۴ ساعت از تصمیم خود منصرف می‌شود و مخالفت خود را با این پیشنهاد اعلام می‌کند با این، حال حضور گسترده مردم در تظاهرات علیه شاه در تاسوعا و عاشورای سال ۱۳۵۷ موجب می‌شود شاه پس از مشورت با اردشیر زاهدی و برخی مشاوران در تصمیم خود تجدیدنظر کرده تمایل خود را برای تشکیل شورای سلطنت اعلام کند؛ به همین، منظور وی از علی، امینی نخست وزیر سابق در دوره پهلوی - که پیشنهاد تشکیل شورای سلطنت به شاه را داده بود - می‌خواهد تا برای عضویت در شورای سلطنتی چند نفر از افراد غیر نظامی را معرفی کند.

سلطنت با مخالفت حضرت امام مواجهه شد. سید محمد حسینی بهشتی و سید محمد کاظم شریعتمداری نیز علی رغامصرار علی امینی عضویت در شورای سلطنتی را نپذیرفتند محمد سروری به علت کهولت سن و ضعف قوای بدنی عضویت در شورای سلطنت را قبول نکرد دلیل الهیار صالح نیز برای نپذیرفتن عضویت در شورای سلطنت کهولت سن و خستگی بود غلامحسین صدیقی نیز به دلیل اینکه به خروج شاه از کشور معتقد، نبود عضویت در شورای سلطنت را نپذیرفت علی امینی با این استدلال که می‌خواهد به عنوان یک شخص بی طرف حالت میانجی و رابط بین گروههای مختلف را ایفا کند عضویت در شورای سلطنت را قبول نکرد.

در انتخاب اعضای حقیقی شورای سلطنت سعی بر این بوده افرادی انتخاب شوند که پس از خرداد ۱۳۴۲ مسئولیت دولتی نداشته باشند.

موضع حضرت امام خمینی درباره شورای سلطنت

امام خمینی درباره شورای سلطنت از هنگامی که زمزمه‌هایی برای ایجاد آن وجود داشت تا زمانی که این شورا تشکیل شد موضع گیری کرده شورای سلطنت را غیرقانونی اعلام کردند.

ایشان در ۲ آبان ۱۳۵۷ در سخنرانی در جمع

ایرانیان مقیم خارج پیشنهاد تفویض سلطنت به شورای نیابت سلطنت یا نایب السلطنه را پیشنهادی به منظور کنترل و مدیریت انقلاب دانستند و آن را غیر قابل قبول اعلام کردند ایشان بار دیگر در سخنرانی ۲۲ آبان در دیدار با دانشجویان و ایرانیان مقیم خارج مواضع گذشته‌شان را درباره غیر قانونی بودن شورای سلطنت تأکید و مخالفت خود را با تفویض سلطنت به نایب السلطنه و تشکیل شورای نیابت سلطنت اعلام کردند علاوه بر این موارد، حضرت امام در دیدار با نمایندگان رئیس جمهور فرانسه شورای سلطنت را با قانون اساسی مغایر دانستند.

انحلال شورای سلطنت

دو روز بعد از خروج شاه از کشور یعنی ۲۸ دی ۱۳۵۷ سید جلال الدین، تهرانی به عنوان رئیس شورای سلطنت برای دیدار با حضرت امام به پاریس می‌رود و در ۳۰ دی درخواست ملاقات با حضرت امام را مطرح می‌کند.

گفته شده که هدف از این دیدار مذاکره با امام و نگران ساختن ایشان از خطر کمونیست‌ها و بر همین اساس مجاب کردن ایشان برای همکاری با دولت بختیار و ارتش بوده است.

با این حال حضرت امام دیدار با تهرانی را منوط به استعفای وی از شورای سلطنت و تصریح به غیرقانونی بودن آن می‌کنند که وی نیز بر همین اساس استعفای خود

محمد علی وارسته نیز بیان کننده این است که تا این روز استعفای آن‌ها رسماً اعلام نشده است.

جواد سعید رئیس مجلس شورای ملی نیز در روز ۲۳ بهمن ۱۳۵۷ ضمن اعلام استعفای نمایندگان از عضویت در شورای سلطنت استعفا می‌دهد و با انحلال مجلس سنا عضویت رئیس آن مجلس در شورای سلطنت نیز منتفی می‌شود بر این اساس پس از این اتفاقات عمر شورای سلطنت به پایان می‌رسد.

منبع:

نورایی، مهدی، روایت اساسی؛ تاریخچه حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۴۰۰.

را می‌نویسد و برای امام ارسال می‌کند با این خصوصیت که در آن به غیرقانونی بودن شورای سلطنت تصریح نشده بود. حضرت امام این متن را به علت تصریح نشدن بر غیرقانونی بودن شورای سلطنت نمی‌پذیرند.

سید جلال الدین تهرانی دلیل ذکر نکردن غیرقانونی بودن شورا در متن استعفا را ایرادی دانسته بود که به او می‌گرفتند که اگر شورای سلطنتی غیرقانونی بوده چرا عضویت در آن را پذیرفته است؛ لذا برای رفع این ایراد مقرر شد در متن استعفا اینگونه بیاید که با توجه به فتوای حضرت امام مبنی بر غیرقانونی بودن عضویت در شورای سلطنت وی نیز آن شورا را غیرقانونی می‌داند و از آن استعفا می‌دهد.

بر همین اساس متن استعفای وی اصلاح می‌شود و به صورت رسمی در تاریخ ۲ بهمن ۱۳۵۷ تقدیم حضرت امام می‌گردد پس از استعفای رئیس شورای سلطنت استعفای علی آبادی، نیز که در هنگام پذیرش عضویت در شورا صورت گرفته بود به طور رسمی اعلام می‌شود محمد علی وارسته و عبد الله انتظام هم قبلاً استعفای خود از شورای سلطنت را به شورای انقلاب اسلامی تقدیم کرده بودند البته بختیار در جلسه شورای عالی امنیت ملی در ۴ بهمن ۱۳۵۷ بیان می‌کند که در جلسه شورای سلطنت که امروز برگزار شد تمامی اعضا به استثنای سید جلال الدین تهرانی حضور داشتند. توشیح قوانین مصوب شورای سلطنت مورخ ۲۱ بهمن به دست

پاسداران عدالت؛

مروری بر صلاحیت‌های نهادهای دادرس اساسی در جهان

شورای قانون اساسی فرانسه: پاسدار قانون در جمهوری لائیک

تهیه و تنظیم: علی کمالی،
دانشجوی حقوق دانشگاه امام صادق (ع)

نظام حقوق اساسی فرانسه و نهادهای آن به سبب الگو بودن این نظام حقوقی برای بسیاری از کشورها اهمیت داشته و دارد چنانکه نظام حقوقی ایران و بسیاری از نظام‌های حقوقی، موضوعه، کمابیش از نظام حقوقی فرانسه و دوره‌های تحول اساسی آن متأثر شده‌اند. در واقع انقلاب فرانسه (۵) می ۱۷۸۹؛ ۹ نوامبر (۱۷۹۹) و اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه (۲۶) اوت (۱۷۸۹) و سپس تحولات جمهوری خواهی در فرانسه در هر مطالعه‌ی تطبیقی حقوق اساسی نقش بارزی دارد فراز و فرودهای هر جمهوری و تجربه‌های متعددی که هر یک در کاربست یک شیوهی متفاوت از جمهوری اعمال کرده‌اند برای تمامی جمهوری‌های مدرن قابل مطالعه و البته آسیب شناسی است.

علاوه بر نظام حکمرانی جمهوری در فرانسه که با قانون اساسی و نظام تفکیک قوای شکلی شناخته می‌شود نهادهای متعددی هم که در راستای تضمین قانون به وجود آمده‌اند، اهمیت بسزایی در این مطالعات دارند. از این میان شورای قانون اساسی در فرانسه که در تاریخ حقوق اساسی فرانسه جایگاه ویژه‌ای دارد بیش از سایر نهادها اهمیت دارد. این شورا ضامن اصل حاکمیت قانون اساسی است؛ آن هم در نظامی که تمامی قوانین و مقامات اعتبار خود را از قانون اساسی موضوعه اخذ می‌کند.

ساختار شورای قانون اساسی

شورای قانون اساسی فرانسه به منظور نظارت بر انتخابات و مطابقت دادن قوانین با قانون اساسی تشکیل شده و بر اساس ماده‌ی (۵۶) قانون اساسی فرانسه دارای ۹ عضو (مشاوران) است که به مدت ۹ سال تجدیدنپذیر انتخاب شده‌اند.

هر کدام از این اعضا اگر استعفا دهند یا به هر دلیلی نتوانند وظایف محوله‌ی خود را انجام دهند می‌توان عضو جدیدی را برای نه سال معرفی کرد؛ الله به این شرط که فرد مستعفی یا ناتوان کمتر از سه سال تصدی امور مربوط را بر عهده داشته باشد. در غیر این صورت عضو جایگزین در ادامه مدت نه سال عضو قبلی، منصوب خواهد شد.

هر سه سال یک بار، یک سوم اعضای شورای قانون اساسی تغییر می‌یابند. ۳ عضو شورای مزبور را رئیس جمهور ۳ عضو را رئیس مجلس شورای ملی و ۳ عضو دیگر را رئیس مجلس سنا انتخاب می‌کنند که این تسهیم برگرفته از ایده‌ی برابری قواست. اگرچه این برابری با انتخاب رئیس ممکن است رنگ ببازد رئیس شورا از میان منصوبان رئیس جمهور در میان اعضا انتخاب خواهد شد رئیس شورای قانون اساسی در صورت تساوی آرا، رأی تعیین کننده دارد.

همچنین بودجه‌ی سالیانه ذیل عنوان مأموریت «اقتدار عمومی» بر عهده دارد.

مذاکرات و تصمیمات شورا به صورت عمومی منتشر نمی‌شود و صرفاً آرا اعلام عمومی می‌شود.

برای عضویت در شورا هیچ سن و مدرکی شرط نیست. همچنین مشاوران قبل از اجرای مأموریت باید در مقابل رییس جمهور سوگند یاد کنند که به خوبی و صادقانه وظایف خود را با بی طرفی کامل در رعایت قانون اساسی و حفظ محرمانگی مذاکرات و آرا انجام دهند و از هرگونه جهت گیری سیاسی و ارائه مشورت مخل به صلاحیت شورا خودداری کنند.

اعضای شورا مشمول قاعده ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل هستند و به این ترتیب حتی رؤسای جمهور قبلی با انتصاب به سمت، حکومتی، عضویشان در شورا ملغی می‌شود.

۱. صیانت از مجموعه‌ی قانون اساسی

براساس اصل حاکمیت قانون اساسی صیانت از قانون اساسی باید به صورت جامع و کامل صورت گیرد؛ به این معنا که هیچ قانونی - به مفهوم عام - نباید مغایر با مجموعه‌ی قانون اساسی باشد به این ترتیب تمامی قوانین با قانون اساسی جمهوری، پنجم اعلامیه‌ی حقوق بشر و شهروند، ۱۷۸۹ مقدمه‌ی قانون اساسی جمهوری، چهارم منشور حقوق محیط زیست ۲۰۰۴ و اصول بنیادین شناسایی شده توسط قوانین جمهوری و اصول همچنان معتبر قانون اساسی‌ای مطابقت داده شده تا مغایرتی با آنها نداشته باشد.

البته این مطابقت در مواردی به صورت پیشینی و در مواردی پسینی و با خواست افراد معینی صورت می‌گیرد. در این فرایند برداشت و تفسیر شورای قانون اساسی ملاک انطباق یا مغایرت است.

هرگاه شورای قانون اساسی قانونی را مخالف با قانون اساسی اعلام کند، نمی‌توان آن را توشیح کرد. تصمیمات این شورا قابل اعتراض نیست و برای قوای حاکمه متصدیان اداری و قضایی لازم‌الرعايه است.

۲. صلاحیت مشورتی

شورای قانون اساسی در اجرای ماده ۱۶ قانون اساسی فرانسه هنگامی که مورد مشورت رسمی رییس جمهور در مورد مسائل حاد

این ممنوعیت شامل تمامی مقامات، دولتی شورای اقتصادی، اجتماعی و محیط زیست نمایندگی مجلس و اعضای الکترالها نیز می‌شود همچنین اعضای شورا در مدت تعهد خود نمی‌توانند به هیچ شغل عمومی منصوب شوند و اگر هم از سابق کارمند نهاد عمومی بوده باشند باید تا انتهای مأموریتشان در شورا نسبت به آن شغل معلق بمانند.

به این ترتیب در این مدت از ارتقای شغلی نیز بهره‌مند نمی‌شوند نتیجه آنکه اعضا می‌توانند به هر دلیلی از جمله جمع ممنوعیت تصدی شغل دیگر یا ناتوانی جسمی استعفا دهند.

صلاحیت‌های شورای قانون اساسی

شورای قانون اساسی در راستای تضمین اصل حاکمیت قانون اساسی و اهدافی که جمهوری پنجم در راستای برقراری دولت باثبات و استقرار صلاحیت‌های معین در راستای نیل به مردم سالاری کارآمد در نظر گرفته است وظایفی را به شرح زیر بر عهده دارد:

نهاد متصدی نظارت بر سلامت انتخابات ریاست جمهوری و همه پرسی تعیین شد. این نهاد با تفاوت‌های جزئی از وظایفی مشابه با وظایف شورای نگهبان در ایران برخوردار است.

مقایسه دادگاه قانون اساسی فرانسه با شورای نگهبان

از نظر ساختاری، شورای قانون اساسی فرانسه متشکل از ۹ عضو است که برای دوره‌های ۹ ساله منصوب می‌شوند. این انتصاب‌ها به طور مساوی توسط رئیس جمهور، رئیس مجلس شورای ملی و رئیس مجلس سنا صورت می‌گیرد. در مقابل، شورای نگهبان ایران ۱۲ عضو دارد که ترکیبی از انتصاب و انتخاب است:

۶ فقیه توسط رهبر معظم انقلاب منصوب می‌شوند و ۶ حقوق‌دان توسط مجلس شورای اسلامی از بین افراد پیشنهادی رئیس قوه قضایه انتخاب می‌گردند.

در زمینه اختیارات، هر دو نهاد وظیفه بررسی انطباق قوانین با قانون اساسی و نظارت بر برخی انتخابات و همه‌پرسی‌ها را بر عهده دارند. نظارت بر انتخابات‌های ریاست جمهوری و مجلس و همه‌پرسی‌ها در دو کشور بر عهده نهاد دارس اساسی آنهاست، اما تفاوت‌های مهمی نیز وجود دارد.

مثل اختلاف میان قوا، استقلال و تمامیت ارضی و اجرای تعهدات بین‌المللی قرار گرفت، باید نظر خود را اعلام دارد. این مشورت الزامی است و رئیس جمهور با وجود این مشورت تصمیم می‌گیرد و پیام نتیجه را به ملت اعلام می‌کند.

۳. تفسیر قانون اساسی

شورای قانون اساسی می‌تواند معانی بنیادین و اصول قانون اساسی را تفسیر کند. این تفسیرها شامل بررسی تناقضات میان قوانین و معاهدات بین‌المللی نیز می‌شود. به محض اینکه شورا تشخیص دهد که یک قانون با قانون اساسی یا معاهدات بین‌المللی در تضاد است، آن قانون باطل تلقی می‌شود.

۴. نظارت بر انتخابات ملی و همه پرسی

نظارت بر انتخابات ملی و همه پرسی، از دیگر وظایف شورا است. در فرانسه از آنجا که اداره امور براساس آرای شهروندان صورت می‌گیرد و یک نظام متمایل به تفکیک قوای ریاستی است، انتخابات متعددی شامل انتخابات ریاست جمهوری پارلمان و همه پرسی در سطح ملی برگزار می‌شود و نظارت بر حسن اجرای آنها از لحاظ رعایت قوانین مربوط بر عهده شورای قانون اساسی است.

با تصویب قانون اساسی جمهوری پنجم در سال ۱۹۵۸ شورای قانون اساسی به عنوان

نحوه کنترل قوانین نیز در دو نهاد متفاوت است. در ایران، شورای نگهبان به طور مستقیم و در همه موارد این کنترل را اعمال می‌کند، اما در فرانسه، کنترل می‌تواند مستقیم یا پس از ارجاع اختلاف به شورا صورت گیرد.

این تفاوت‌ها را می‌توان ناشی از تفاوت‌های بنیادین در ساختارهای سیاسی و حقوقی دو کشور دانست. نظام جمهوری اسلامی در ایران و نظام جمهوری لائیک در فرانسه، هر یک الزامات و ویژگی‌های خاص خود را در طراحی نهادهای حافظ قانون اساسی ایجاد کرده‌اند.

شورای نگهبان ایران صلاحیت تمام نامزدها را به طور مستقیم بررسی می‌کند و اختیار رد صلاحیت آنها را دارد. در مقابل، شورای قانون اساسی فرانسه صلاحیت نامزدها را مستقیماً بررسی نمی‌کند. در فرانسه، نامزدها باید ۵۰۰ امضا از مقامات منتخب جمع‌آوری کنند تا واجد شرایط نامزدی شوند. همچنین شورای نگهبان بر تمام مراحل انتخابات از ثبت‌نام تا اعلام نتایج نظارت استصوابی دارد. این نوع نظارت به شورا اجازه می‌دهد در تمام مراحل دخالت مستقیم داشته باشد. در مقابل، شورای قانون اساسی فرانسه عمدتاً بر صحت برگزاری انتخابات و شمارش آرا نظارت استطلاعی دارد، که محدودتر از نظارت استصوابی است.

شورای نگهبان ایران اختیار بررسی انطباق قوانین با شرع را دارد، در حالی که شورای قانون اساسی فرانسه، به دلیل ماهیت لائیک دولت فرانسه، چنین وظیفه‌ای ندارد.

یاد؛

زندگینامه اعضای شورای نگهبان

آیت‌الله شاهرودی: از نجف تا ایران، فقیهی برای عدالت و تحول

مرحوم آیت‌الله سید محمود هاشمی شاهرودی در سال ۱۳۲۷ در نجف اشرف به دنیا آمد. پدر ایشان آیت‌الله سید علی هاشمی شاهرودی از شاگردان آیت‌الله العظمی خویی و مادر ایشان نیز دختر مرحوم آیت‌الله سید علی مددی موسوی قائینی از علمای بزرگ خراسان بود.

مبارک آیت‌الله العظمی خویی معمم شد. مرحوم هاشمی شاهرودی بعد از فراگیری دروس ابتدایی حوزه، به تحصیل خارج فقه و اصول از محضر اساتید مطرح حوزه نجف پرداخت که از آنها می‌توان به امام خمینی، آیت‌الله العظمی خویی و شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر اشاره

ایشان تحصیلات ابتدایی و دبیرستان را در مدرسه علوی نجف اشرف گذراند. از اولین اساتید وی در دروس دینی، حجت الاسلام والمسلمین شیخ هادی سیستانی بود. آیت‌الله شاهرودی بعد از ورود به مدرسه علمیه منتدی النشر و فراگیری علوم دینی در سن ۱۴ سالگی به‌دست

با شروع نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی از ۱۵ خرداد ۱۳۴۲، حوزه علمیه نجف نیز به دلیل حضور مراجع و علمای برجسته در آنجا به یکی از کانون‌های مبارزه علیه رژیم پهلوی تبدیل شد.

آیت‌الله هاشمی‌شاهرودی نیز از این رهگذر با اندیشه‌های امام آشنا شد و یکی از واسطه‌های بین امام و شهید صدر بودند. اولین واسطه مرحوم سید احمد خمینی بود که رابطه خویشاوندی با خاندان صدر هم داشت و واسطه دوم آیت‌الله هاشمی شاهرودی که نظریات شهید صدر درباره امور مهم مربوط به امت اسلام از جمله فشارهای رژیم بعث به حوزه نجف، اخراج، دستگیری و اعدام

کرد. میان اساتید آن مرحوم، ارتباط وی با شهید صدر بیش از دیگران بود و او را در زمره اصحاب نزدیک آن مرجع شهید قرار داد.

شهید صدر در نامه‌ای به یکی از شاگردانش درباره مرحوم شاهرودی گفته بود: آقای هاشمی رشد علمی شگفت‌انگیز و نبوغ‌آمیزی دارد. و درباره رابطه علمی میان خود و شاگرد گفته بود: آقای هاشمی (شاهرودی) به‌عنوان وجود من است.

ایشان همچنین در سنن جوانی در درس حضرت امام خمینی در بحث ولایت فقیه هم حاضر می‌شدند و حتی با امام راحل سؤال و جواب هم می‌کردند و از مستشکلین درس امام خمینی در نجف بودند.

علمیه نجف و امام خمینی را به عهده گرفت و نماینده علی‌الاطلاق شهید صدر در ایران شدند.

مرحوم هاشمی شاهرودی عضو هیئت مؤسس و اولین رئیس مجلس اعلا بود که پس از چندی، با ریاست شهید حکیم به مدت مدیدی به عنوان سخنگوی این مجلس ایفای نقش مؤثر داشت. برگزاری کنفرانس «جنايات صدام» از مهمترین حرکتهای مجلس اعلاى عراق در دهه ۶۰ بود.

آیت‌الله هاشمی شاهرودی در طول ۷ دهه حیاتشان، فعالیت‌های علمی و سیاسى مختلفی داشتند. از جمله فعالیت‌های علمی وی می‌توان به عضویت در جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، شورای عالی سیاست‌گذاری حوزه، مجمع جهانی اهل‌بیت (ع)، مجمع تقریب مذاهب اسلامی و ریاست مؤسسه دائره المعارف فقه اسلامی اشاره کرد.

وی علاوه بر فعالیت‌های علمی در دو دوره متوالی به مدت ۱۰ سال ریاست قوه قضایه را از سال ۷۸ الی ۸۸ به عهده داشت. این قوه در زمان ریاست آیت‌الله هاشمی شاهرودی شاهد برخی تحولات ریشه‌ای بود از جمله می‌توان به اصلاح برخی قوانین و تدوین قانون جدید مجازات اسلامی، اعمال سیاست زندان‌زدایی، کیفرزدایی از قوانین، افزایش چشمگیر وکلای دادگستری، گسترش روابط میان قوای قضائیه کشورهای اسلامی اشاره کرد.

علما و اقدامات صدام علیه مراسمات مذهبی شیعیان را به امام راحل منتقل می‌کرد.

مبارزات آیت‌الله شاهرودی با رژیم بعث و حکومت پهلوی، در سال ۱۳۵۲ موجب شد تا عوامل صدام با هجوم به حوزه نجف، ایشان را به همراه جمعی دیگر از فضلاء حوزه دستگیر و در شعبه ۵ اداره امنیت عمومی بازجویی کردند و مورد انواع شکنجه‌های جسمی و روحی قرار گرفتند.

ایشان پس از آزادی از بازداشت، یک بار به نمایندگی از شهید صدر به «کنفرانس بانک اسلامی» در جده رفت که نظرات اقتصادی مطرح‌شده از سوی او مورد توجه مقامات سعودی عربستان و سایر نمایندگان کشورهای اسلامی قرار گرفت.

با پیروزی انقلاب اسلامی، تظاهرات گسترده‌ای در شهرهای عراق خصوصاً در نجف اشرف در تأیید انقلاب اسلامی و رهبری امام خمینی برگزار شد. رژیم صدام و مأموران امنیتی آن جست‌وجوی گسترده‌ای را برای دستگیری علمای مبارز نجف از جمله مرحوم هاشمی شاهرودی آغاز کردند. وی با درخواست شهید صدر از عراق خارج شد و پس از رفتن به کویت، از آنجا به ایران مهاجرت کرد. در پی ناکامی دستگاه‌های امنیتی از دستگیری وی، رژیم صدام سه برادر ایشان را دستگیر و اعدام کرد و حتی پیکر آنها نیز به دست خانواده‌شان نرسید. آیت‌الله شاهرودی پس از ورود به ایران به محضر امام خمینی رفت و مسئولیت هماهنگی میان حوزه‌های

مرحوم هاشمی شاهرودی در زمان ریاست قوه قضائیه ۵ مرتبه از شورای نگهبان در خصوص اصول هشتاد و ششم، نود و یکم، یکصد و پنجاه و ششم، یکصد و پنجاه و هشتم و یکصد و شصتم قانون اساسی استفساریه نمود که در چهار مرتبه منجر به ارائه نظریه تفسیری شورای نگهبان شد.

استفساریه ایشان نسبت به مصونیت پارلمانی نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی و حدود آن و همچنین استفساریه از شورای نگهبان برای نحوه انتخاب حقوقدانان شورا با توجه به اختلافاتی که میان قوه قضائیه و مجلس ششم شورای اسلامی برای انتخاب حقوقدانان شورا پیش آمد جزو مهمترین استفساریه های قانون اساسی به شمار می آید.

دکتر کدخدایی عضو حقوقدان شورای نگهبان در مورد دوران ریاست ایشان در قوه قضائیه و تحولات آن دوره بیان می دارند:

آیت الله شاهرودی با توجه به اشرافی که نسبت به مباحث فقهی و ارتباطی که با دانشگاهی ها و به خصوص تحصیل کردگان جدید داشتند، تلاش کردند تا قوه قضائیه را به قوه ای کارآمد و در تراز جمهوری اسلامی ایران تبدیل کنند. از این رو اصلاحاتی را در دستگاه قضا انجام دادند که برخی از این اصلاحات ابداعی بود. در حوزه تقنین کارهای خوبی انجام دادند. در خصوص قانون مجازات اسلامی تمام تلاش ایشان این بود تا قانونی

منطبق بر موازین اسلامی و مطابق با نیازها و اقتضائات روز تدوین شود از این رو هیاتی را در قم مأمور به انجام این کار کردند و چون خودشان اشراف و نظارت کامل نسبت به این موضوع داشتند، تا زمان تصویب قانون در مجلس و شورای نگهبان از قانون و جزئیات آن دفاع کردند. از دیگر اقدامات مهم و اساسی آیت الله شاهرودی، ایجاد هیات های حل اختلاف، احیای دادسراها و تأسیس ستاد حقوق بشر قوه قضائیه اشاره کرد.

از دیگر مسئولیت های مهم مرحوم هاشمی شاهرودی عضویت در جمع فقهای شورای نگهبان بود. ایشان در دو بازه پیش از ریاست قوه قضائیه و پس از آن، به عضویت در جمع فقهای شورا درآمدند. اولین بار رهبر انقلاب در اسفندماه سال ۷۳ ایشان را به عضویت فقهای شورای نگهبان درآورد. رهبر انقلاب در حکم انتصاب تعبیر بسیار والایی درباره مرحوم هاشمی شاهرودی بکار بردند که به این شرح است:

«فقیه بصیر و محقق آقای حاج سید محمود هاشمی دامت معالیه، با توجه به مفاد اصل نود و یکم قانون اساسی در مورد شورای نگهبان و از آنرو که جناب آقای محمدی گیلانی از اعضای با سابقه و برجسته فقهای شورای نگهبان، پس از قبول مسئولیت در قوه قضائیه درخواست کناره گیری از عضویت در شورای مزبور نموده اند؛ جنابعالی را به عنوان عضو شورای نگهبان منصوب می کنم. با آگاهی از مراتب دانش و بینش

سال ۸۸ است. کاندیداهای غیرپیروز انتخابات ریاست جمهوری نسبت به نتیجه انتخابات معترض بودند و برخی از آنان این شورا را مورد حمله قرار می دادند. آن زمان آیت الله هاشمی شاهرودی رئیس قوه قضائیه بودند. ایشان در جریان فتنه اقدامات مهم و اثرگذاری انجام دادند، از جمله اینکه برخوردهایی با اقدامات فتنه گران انجام دادند که این برخوردها به روشن شدن حقیقت ماجرا کمک کرد. در واقع اقدامات ایشان، کمک زیادی به شورای نگهبان که از سوی افراد و گروه های مختلف مورد حمله و تعرض بود، کرد.»

و سرانجام آیت الله شاهرودی در ۳ دی سال ۱۳۹۷ پس از تحمل یک دوره بیماری در تهران درگذشت. در ۵ دی آیت الله خامنه ای رهبر جمهوری اسلامی ایران در تهران بر جنازه ایشان نماز گزارند، سپس جنازه وی به قم منتقل گردید و در حرم حضرت معصومه (س) به خاک سپرده شد.

و دقت و روشن نگری آن جناب، امید آن دارم که حضور شما در شورای مزبور و در کنار دیگر اعضای عالم و بزرگوار آن، موجب کمال بیشتر آن خواهد شد.»

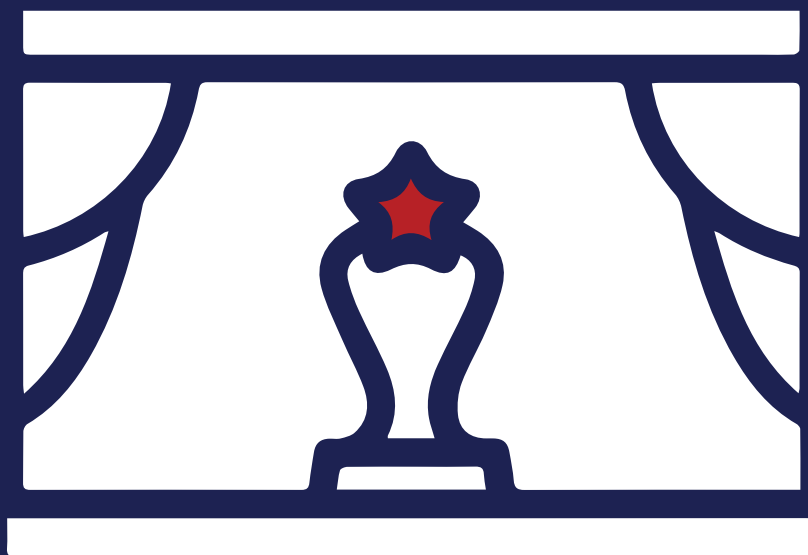
اولین دوره مسئولیت ایشان در شورای نگهبان تا ۲۳ مرداد ۷۸، همزمان با ریاست بر قوه قضائیه ادامه داشت. بعد از پایان مسئولیت مرحوم شاهرودی در قوه قضائیه نیز، در مردادماه ۸۸ ایشان مجدداً از سوی رهبر انقلاب، به عضویت این نهاد انقلابی درآمدند.

از جمله نوآوری های مرحوم شاهرودی در شورای نگهبان پیشنهاد تشکیل مراکز تحقیقاتی شورا بود که به انجام رسید و بنابر این می توان ایشان را مؤسس پژوهشکده شورای نگهبان دانست.

دکتر کدخدایی در مصاحبه ای درباره نقش آیت الله شاهرودی در شورای نگهبان اظهار می دارد: «ویژگی ایشان این بود که مباحث فقهی را با موضوعات و مشکلات امروز جامعه انطباق می دادند و اینگونه نبود که مباحث فقهی و اصول و قواعد فقهی را در همان ظرف چند قرن پیش بررسی کنند. این ویژگی به آن دلیل بود که ایشان با جهان اسلام و محیط بین المللی آشنا بود و معتقد بود که دین اسلام برای حل مشکلات است و اسلام می تواند مشکلات امروز جامعه را حل کند.»

وی درباره موضع آیت الله شاهرودی در فتنه ۸۸ نیز می گوید: «یکی از اتفاقات مهمی که شورای نگهبان با آن مواجه شد، فتنه

تازه‌ها؛

مجموعه نظریات فقهی شورای نگهبان در پاسخ به استعلامات دیوان عدالت اداری (۱۳۹۷-۱۳۹۹)

مطابق با اصل ۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران فقهای شورای نگهبان مرجع تشخیص مغایرت یا عدم مغایرت مقررات با موازین شرعی می‌باشند. یکی از سازوکارهای اعمال این صلاحیت در قانون دیوان عدالت اداری از طریق استعلامات دیوان تعیین شده است.

می‌آید و از جمله ویژگی‌های آن می‌توان به استناد دقیق به استعلامات فقهی و حقوقی، تطبیق با موازین شرعی، تشریح موضوع شکایت و استعلامات و رأی نهایی دیوان عدالت اداری که بر اساس نظریه‌های شورای نگهبان صادر شده نیز اشاره کرد.

در این اثر مجموعه نظرات فقهی شورای نگهبان در پاسخ به استعلامات دیوان عدالت اداری از ابتدای سال ۱۳۹۷ تا پایان سال ۱۳۹۹ و در موضوعات مختلف مانند عوارض شهری، قوانین بیمه، حقوق مالکیت، و مسائل دیگر جمع‌آوری و تدوین شده است.

این اثر از جمله منابع کاربردی برای قضات، حقوقدانان، قانونگذاران و پژوهشگران به شمار

مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات و استفساریه‌های سال ۱۳۹۵

شده بود. سپس پنج کتاب دیگر از این مجموعه با اندکی تغییر در شکل و محتوا نسبت به کار پیشین، تحت عنوان «مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات و استفساریه‌های سال‌های ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴» (برگرفته از مشروح مذاکرات شورای نگهبان)، به محضر جامعه علمی و اجرایی کشور تقدیم شد. کتاب حاضر نیز، کتاب هفتم از این مجموعه و مربوط به مصوبات سال ۱۳۹۵ است که به جامعه علمی کشور تقدیم می‌شود.

این کتاب در سه بخش کلی، مجموعه نظرات استدلالی مربوط به مصوبات مجلس شورای اسلامی، اساسنامه‌های مصوب هیئت وزیران و استفساریه‌های انجام‌شده از شورای نگهبان را در بر می‌گیرد که مربوط به سال ۱۳۹۵ است. در اینجا توضیح این نکته برای خوانندگان محترم ضروری است که از آنجا که بسیاری از موضوعات مورد بررسی در شورای نگهبان، به ویژه مصوبات مجلس شورای اسلامی، ممکن است به دلیل ایراد مغایرت برخی از مواد مصوبه با قانون اساسی یا موازین شرعی، چندین مرتبه در فواصل مختلف و گاهی در طی چندین سال، بین مجلس و شورای نگهبان رفت و برگشت داشته باشد، ملاک زمانیِ مدّ نظر برای ذکر موضوعات در این کتاب، زمان تصویب نهایی آن مصوبه یا اعلام نظر نهایی شورای نگهبان در

«مبانی نظرات شورای نگهبان» یا به عبارت دیگر «نظرات استدلالی شورای نگهبان»، که استخراج آنها در این پژوهشکده در قالب مجموعه‌ای منسجم و منظم به عنوان یکی از مهم‌ترین برنامه‌ها تعریف شده، عبارت است از: مجموعه استدلال‌ها و برداشت‌های فقهی، حقوقی که اعضای محترم شورای نگهبان در جلسات بررسی مصوبات مجلس شورای اسلامی، بررسی اساسنامه‌های مصوب هیئت وزیران، بررسی اصول قانون اساسی برای ارائه‌ی نظریه تفسیری و... در خلال مباحث خویش بیان کرده‌اند. این مجموعه از استدلال‌ها و برداشت‌ها، در قالب یک دسته‌بندی منظم و منطقی براساس دیدگاه‌های مختلف مطرح شده در مذاکرات اعضای شورای نگهبان و با استناد و مستنبط از آن، به تفکیک هر ماده از مصوبه یا سؤال و استفسار، استخراج، تنقیح و تدوین شده است. هدف از تهیه‌ی این مجموعه، آشنا ساختن مخاطبان به‌ویژه مجامع حوزوی و دانشگاهی و مراجع قانون‌گذاری، سیاست‌گذاری و اجرایی کشور با مبانی و ادله‌ی فقهی و حقوقی نظرات شورای نگهبان است.

نخستین ثمره‌ی این فعالیت علمی، پیش‌تر در سال ۱۳۹۱ با انتشار کتابی تحت عنوان «مبانی آراء و نظرات شورای نگهبان» (مستنبط از مشروح مذاکرات سال ۱۳۸۷) به زیور طبع آراسته

این کتاب محصول تلاش علمی جمعی از پژوهشگران این پژوهشکده است که در دو مرحله، اقدام به استخراج، تنقیح و تدوین مبانی نظرات شورای نگهبان کرده‌اند. در مرحله‌ی نخست، پژوهشگران متن مشروح مذاکرات مربوط به هر موضوع را مطالعه و مبانی نظرات و استدلال‌های مطرح‌شده از سوی اعضای شورای نگهبان راجع به آن موضوع را استخراج و به صورت منقّح و دسته‌بندی‌شده تدوین می‌کنند. در مرحله‌ی دوم (مرحله‌ی بازبینی و نظارت)، برای اطمینان از صحت استنباط انجام‌شده از متن مشروح مذاکرات، با مطالعه‌ی مجدد متون مشروح مذاکرات اعضای شورای نگهبان، استدلال‌های استخراج‌شده در مرحله‌ی اول با متن مشروح تطبیق داده می‌شود و عنداللزوم به اصلاح و تکمیل آنها مبادرت می‌شود.

خصوص سؤال یا استفسار انجام شده است. بر این اساس، هدف آن بوده است که مجموعه‌ی کلیه‌ی مصوبات مجلس یا هیئت وزیران که در سال ۱۳۹۵ به تأیید شورای نگهبان رسیده و به «قانون» تبدیل شده‌اند و همچنین کلیه‌ی استفساریه‌هایی که در سال ۱۳۹۵ از سوی شورای نگهبان بررسی و پاسخ گفته شده‌اند، در این مجموعه گردآوری شود. همچنین کلیه‌ی مصوباتی که به دلیل بروز اختلاف بین مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان، بر اساس اصل (۱۱۲) قانون اساسی برای رفع اختلاف به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارجاع شده‌اند و این مجمع در سال ۱۳۹۵ نسبت به آنها تعیین تکلیف کرده است، در این مجموعه گرد آمده‌اند، هر چند تاریخ تصویب این موضوعات در مجلس و یا مذاکرات مربوط به آن در شورای نگهبان، در سال‌های پیش از ۱۳۹۵ انجام شده باشد.

حقوق اقتصادی

اساسی، به‌ویژه در بسترهایی چون اصول ۴۳، ۴۴ و ۴۵ قانون اساسی را شناسایی کنند و به نقش اصول اسلامی و مقررات نوین در تحقق عدالت اجتماعی و توازن اقتصادی پی ببرند.

در این اثر به موضوعات متنوع و پراهمیتی پرداخته شده است؛ از جمله مؤلفه‌های اقتصادی اجرای عدالت اجتماعی در اسلام، بررسی تطبیقی اصول اقتصاد سیاسی امام خمینی (ره) با قانون اساسی، تحلیل حقوقی کار شایسته و ارزیابی اصل آزادی کسب و کار در چارچوب اقتصاد مقاومتی. همچنین، مطالعه تطبیقی رویه‌های شورای نگهبان در موضوع مالکیت خصوصی و منفعت عمومی، و بازشناسی مفهوم ثروت‌های عمومی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ابعاد دیگری از مسائل حقوق اقتصادی را تبیین می‌کند.

حقوق اقتصادی، به‌عنوان یکی از شاخه‌های مهم علم حقوق، به مطالعه و تحلیل قواعد و اصول حاکم بر روابط اقتصادی در جامعه می‌پردازد. این حوزه شامل بررسی نحوه تنظیم روابط بین افراد، بنگاه‌ها، و نهادهای اقتصادی با یکدیگر و با دولت است، که در نهایت منجر به تأمین عدالت اقتصادی، بهبود شرایط کسب و کار، حمایت از اموال عمومی و حقوق مالکیت، و ساماندهی سیاست‌های اقتصادی می‌شود. در جهان امروز که اقتصاد به‌عنوان نیروی اساسی و تأثیرگذار در زندگی فردی و اجتماعی مطرح است و کشور ما ایران نیز با ظرفیت‌ها و چالش‌های اقتصادی مختلفی روبرو است، مطالعه حقوق اقتصادی بیش از پیش مورد نیاز است تا نظام حقوقی، پاسخی مؤثر و پایدار برای حل مشکلات دیرینه و مسائل نوظهور اقتصادی فراهم آورد.

مطالعه و پژوهش در حوزه حقوق اقتصادی، به‌ویژه در بستر نظام اسلامی و تطبیق آن‌ها با نظام‌های مدرن، ضرورتی انکارناپذیر دارد. این حوزه به دانشجویان و پژوهشگران کمک می‌کند تا با تحلیل تطبیقی اندیشه‌های اقتصادی در اسلام، دیدگاه‌های فقها و اصول قانون اساسی، به فهم عمیق‌تری از چالش‌ها و راهکارهای بهبود وضعیت اقتصادی جامعه دست یابند. در این مسیر، پژوهشگران قادر خواهند بود ظرفیت‌های قانون

حقوق انتخابات

پژوهش در این حوزه به سیاست‌گذاران و مجریان انتخابات کمک می‌کند تا با آگاهی بیشتر، ضمن رعایت اصول قانون اساسی، سیاست‌های کلی انتخابات را به‌درستی پیاده‌سازی کنند و با آسیب‌شناسی نظام انتخاباتی، اقدام به اصلاح و ارتقا قوانین انتخاباتی نمایند.

در این اثر به موضوعات متنوع و ارزشمندی پرداخته شده است؛ از جمله تحلیل شرایط داوطلبی نمایندگی مجلس، بررسی صلاحیت مجلس در تعیین شرایط رئیس‌جمهور، واکاوی نظارت استصوابی بر انتخابات، همچنین، موضوعاتی چون تعریف و بررسی شرط رجل مذهبی سیاسی، شاخص‌های شفافیت در انتخابات، الگوی تبلیغات انتخاباتی شایسته، و الزامات تأمین مالی رقابت‌های انتخاباتی از منظر سیاست‌های کلی نیز مورد بحث قرار گرفته‌اند.

جمهوری اسلامی ایران نظامی برخاسته از رأی مردم است که در آن امور کشور به اتکاء آراء عمومی اداره می‌شود و مردم با مشارکت عمومی می‌توانند در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش اقدام نمایند. این فرآیند نه‌تنها ابزاری برای تعیین نمایندگان ملت و مدیران ارشد کشور است، بلکه نمادی از همبستگی، استقلال و حاکمیت مردم بر سرنوشت خویش به شمار می‌آید. به همین جهت، شناخت و تبیین سازوکارهای حقوقی و مقررات ناظر بر انتخابات، ضرورتی حیاتی است که به تقویت و پایداری نظام سیاسی و رعایت حقوق شهروندان منجر خواهد شد.

حوزه "حقوق انتخابات" به بررسی مجموعه‌ای از قواعد، اصول و سیاست‌های ناظر بر نحوه برگزاری انتخابات، شرایط داوطلبان، و الزامات نظارتی می‌پردازد و در جهت تحقق یک انتخابات سالم، رقابتی و شفاف تلاش می‌کند. مطالعه حقوق انتخابات، از این‌رو ضروری است که علاوه بر کمک به توسعه مشارکت سیاسی و آگاهی عمومی، می‌تواند به بهبود شفافیت، عدالت، و پاسخگویی در انتخابات بینجامد و زمینه‌ساز تأمین عدالت در رقابت‌های انتخاباتی شود.

دادرسی اساسی تطبیقی

در نظام‌های حقوقی معاصر، نهادهای دادرسی اساسی نقش کلیدی در حفظ و پاسداری از اصول قانون اساسی و حقوق بنیادین ایفا می‌کنند. اهمیت این نهادها نه تنها در جلوگیری از تخطی قوای مختلف از حدود صلاحیت‌ها، بلکه در تفسیر و توسعه اصول بنیادین قانون اساسی به منظور تطبیق با تحولات اجتماعی و سیاسی نهفته است.

از عملکرد این نهادها ارائه می‌دهد، بلکه زمینه‌ساز شناخت بهتر و بهبود سازوکارهای مشابه در نظام حقوقی ایران است.

در ایران، شورای نگهبان به عنوان نهاد دادرسی اساسی در کنار نظارت بر مطابقت مصوبات مجلس شورای اسلامی با قانون اساسی و موازین شرعی، نقشی بنیادین در حفظ و پاسداری از اصول قانون اساسی دارد. با این حال، صلاحیت و جایگاه شورای نگهبان در نظام حقوقی ایران در مقایسه با نهادهای مشابه در سایر کشورها دارای ویژگی‌ها و محدودیت‌هایی است که نیازمند تحلیل و ارزیابی دقیق‌تری است. مطالعه تطبیقی این حوزه، به ویژه در مقایسه با نهادهایی چون دادگاه قانون اساسی آلمان و دیوان عالی فدرال آمریکا، می‌تواند به شناخت بهتر از سازوکارها و راهکارهای اجرایی متناسب با فرهنگ و نیازهای بومی کشور کمک کند.

کتاب حاضر با هدف بررسی نهادهای دادرسی اساسی در کشورهای مختلف، در قالب مجموعه‌ای

نهادهای دادرسی اساسی با تأمین و تضمین برابری حقوق، آزادی‌های عمومی، و استقلال قوا، پایه‌های اصلی حاکمیت قانون را تقویت می‌کنند. این نقش حیاتی ضرورت مطالعه تطبیقی جایگاه و صلاحیت این نهادها در کشورهای مختلف را بیش از پیش آشکار می‌سازد، چرا که هر کشور با توجه به ساختار سیاسی، فرهنگی و حقوقی خاص خود، شیوه‌ای منحصر به فرد در اداره دادرسی اساسی دارد.

در این راستا، مطالعات تطبیقی به عنوان یکی از روش‌های کارآمد پژوهش در حوزه حقوق اساسی، می‌تواند راهگشای درک دقیق‌تری از نقش و وظایف نهادهای دادرسی اساسی در جهان باشد.

این نوع پژوهش به ما کمک می‌کند تا با نگاهی عمیق‌تر و از زوایای گوناگون به بررسی و ارزیابی کارویژه‌ها، صلاحیت‌ها و محدودیت‌های نهادهای دادرسی اساسی در کشورهایی چون آلمان، اتریش، ایتالیا، فرانسه، آمریکا و هند بپردازیم. بررسی تطبیقی بین این کشورها نه تنها درک جامع‌تری

از مقالات تخصصی تدوین شده است و در این مجموعه، وظایف و کارویژه‌های دادگاه قانون اساسی در کشورهایی چون آلمان، اتریش، ایتالیا و عراق مورد بررسی قرار گرفته و همچنین نقش و رویکرد دیوان عالی فدرال آمریکا در تفسیر قانون اساسی و شیوه‌های نظارت قضایی بر قوانین عادی در هند و فرانسه تحلیل شده است. علاوه بر این، موضوعات جدیدی نظیر شفافیت در مذاکرات دادرسان و جایگاه التزام به رویه‌های قضایی در نظارت بر قانون اساسی نیز در این مجموعه مورد توجه قرار گرفته‌اند.

حقوق ملت و آزادی‌های مشروع

انقلاب اسلامی ایران در سال ۵۷ در شرایطی به پیروزی رسید که ملت ایران از خفقان ناشی از نظام سلطنتی و دیکتاتوری شاهنشاهی در ایران به ستوه آمده بودند و با شعار استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی، به پایه ریزی یک نظام نوین و منبعث از آرای مردم برای تضمین اجرای احکام اسلامی و تأمین حقوق و آزادی‌های مشروع اقدام کردند.

را به خود اختصاص داد و بیانگر اراده و ضرورت قانون‌گذاری برای حفاظت از حقوق بنیادین و آزادی‌های فردی و اجتماعی در نظام جمهوری اسلامی است.

❖ اهمیت و جایگاه این حقوق، از جمله حق حریم خصوصی، حق رأی، مساوات و برابری، حقوق زنان، منع تفتیش عقاید، حق آزادی بیان و تجمعات، آزادی مطبوعات و بسیاری از مفاهیم دیگر، به حدی بود که یک فصل از قانون اساسی

حقوق اداری

❖ کتاب «حقوق اداری» شامل مجموعه‌ای از مقالات متنوع پژوهشی در زمینه حقوق اداری است و موضوعاتی از جمله تحلیل عدالت اداری و سازوکارهای نهادی آن، اصل الزام به ارائه دلایل تصمیمات اداری در چارچوب اداره خوب، سیاست‌های تقنینی در نظام اداری ایران، و جایگاه شوراهای اسلامی در نظام حقوقی کشور پرداخته شده است. همچنین مباحثی چون بایسته‌های مقررات‌گذاری محلی، مسئولیت مدنی دولت در قبال خسارات زیست‌محیطی، و تحلیل صلاحیت و اختیارات دستگاه‌های اداری، در این اثر مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

این مجموعه به دانشجویان و پژوهشگران حقوق عمومی کمک می‌کند تا ضمن افزایش دانش خود، به مسائل کاربردی در حوزه مدیریت و اداره عمومی بپردازند. از این طریق، می‌توانند در مقام کارشناسان و متخصصان، پیشنهادهای کارآمدی برای اصلاح و بهبود نظام اداری ارائه دهند و با نقد و تحلیل علمی، نقش مؤثری در ارتقای ساختارهای اداری و اجرایی کشور ایفا کنند. این کتاب بستری مناسب برای آشنایی با چالش‌های اساسی حقوق اداری، روش‌های تقنینی، و تجارب تطبیقی فراهم می‌آورد و می‌تواند به‌عنوان منبعی علمی و عملی، یاری‌گر فعالان این حوزه باشد.

این اثر در آذرماه ۱۴۰۳ و در ۴۵۲ صفحه و با قیمت ۱۵۰ هزار تومان چاپ و منتشر شده است.

توجه به مبانی حقوق ملت و آزادی‌ها در قانون اساسی و سایر قوانین جمهوری اسلامی ایران، شناخت حدود و ثغور این حقوق و مسئولیت‌های متقابل، از جمله موضوعاتی است که در دوره‌های مختلف تاریخی و اجتماعی این کشور اهمیت فراوان یافته و در پژوهش‌های حقوقی و مطالعاتی به‌ویژه در حوزه‌های علمی و دانشگاهی جایگاه برجسته‌ای پیدا کرده است.

این کتاب شامل مجموعه متنوعی از مقالات است و هر مقاله از این کتاب به یکی از جنبه‌های حقوق ملت و آزادی‌ها پرداخته و در عین حال به ضرورت پژوهش و مطالعه عمیق در این حوزه توجه خاصی داشته است.

برخی از موضوعاتی که در این مجموعه مورد بررسی قرار گرفته‌اند شامل: مفهوم و مبانی حق بر حریم خصوصی، حقوق افراد مشهور و حریم خصوصی آنان، اعمال حق رأی، حقوق شهروندی در فضای دیجیتال، حق اشتغال، حفاظت از محیط زیست، و تکالیف شهروندی است.

همچنین به مباحثی همچون حقوق فرهنگی و اجتماعی، الزامات شناسایی و استیفای حقوق، و تضمینات حق دادخواهی پرداخته شده است که همه در پرتو قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تحلیل و بررسی می‌شوند.

تفسیر قانون اساسی

📖 کتاب «تفسیر قانون اساسی» شامل

مجموعه مقالاتی در زمینه مبانی، اصول و روش‌های تفسیر قانون اساسی است و در آن به موضوعاتی از جمله مبانی نظام حقوقی و تأثیر آن در تفسیر قانون اساسی، رویکردهای مختلف تفسیر قانون اساسی، نقش مقدمه قانون اساسی در شناخت اهداف و رسالت‌های قانون اساسی، ضابطه‌مندی فهم و تفسیر قانون اساسی، مقایسه جایگاه تفسیر رسمی و متن قانون اساسی و ... پرداخته شده است.

مطالعه این اثر به دانشجویان و پژوهشگران حقوق و علوم سیاسی کمک می‌کند تا ضمن تسلط نسبت به اهداف، رسالت‌ها و اصول قانون اساسی و مبانی فکری نظام جمهوری اسلامی ایران، شناخت جامعی نسبت به رویکردهای مختلف تفسیری پیدا کرده و جایگاه و نقش شورای نگهبان در تفسیر قانون اساسی را درک نمایند.

این اثر در آذرماه ۱۴۰۳ و در ۲۲۲ صفحه و با قیمت ۱۰۰ هزار تومان چاپ و منتشر شده است.

اندیشه‌های حقوق عمومی

مطالعه این اثر می‌تواند به درک مفاهیم اساسی حقوق عمومی، پیوندهای آن با موضوعات اسلامی، تطبیق میان اندیشه‌های دینی و مفاهیم حقوقی معاصر، فهم نقش دین در اداره جامعه و تحلیل و نقد نهادهای حقوقی در نظام جمهوری اسلامی ایران کمک نماید.

این اثر در آذرماه ۱۴۰۳ و در ۱۸۰ صفحه و با قیمت ۱۰۰ هزار تومان چاپ و منتشر شده است.

❖ کتاب «اندیشه‌های حقوق عمومی» شامل مجموعه مقالاتی در زمینه اندیشه‌های حقوق عمومی، مفاهیم حقوق اساسی، و تفسیر و تحلیل اندیشه‌های فقهی و حقوقی با رویکرد اسلامی است و در آن به موضوعاتی از جمله حقوق فرهنگی در فرمان حکومتی حضرت رسول (ص) به معاذ بن جبل، نقش و اثر امام خمینی (ره) در تکوین و تدوین قانون اساسی، مطالعه تطبیقی اصول اقتصاد سیاسی امام خمینی (ره) و قانون اساسی، مفهوم قانونگذاری در آرای فقهی و حقوقی سید محمدباقر صدر و نقد و بررسی نظریه‌ی منطقه‌الفراغ از منظر شهید صدر (ره) پرداخته شده است.

همچنین در این اثر اندیشه‌های شهید بهشتی در باب تفسیر قصدگرایانه از جایگاه و صلاحیت‌های شورای نگهبان، تعاریف قانون در فلسفه حقوق پوزیتیویستی و اندیشه فیلمر و لاک در تفکیک قوا مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

حقوق اساسی تطبیقی

و از تجربیات سایر نظام‌های حقوقی بهره بگیرند. این مقایسه‌ها کمک می‌کند تا دانش‌پژوهان با روش‌های حل‌وفصل اختلافات، نظارت شرعی و اصول شفافیت و قانون‌گذاری در سایر کشورها آشنا شوند و در عین حال، بتوانند به عنوان منتقدانی آگاه در جهت مقایسه، اصلاح و ارتقای نظام حقوقی داخلی کشورشان عمل کنند.

این اثر شامل مجموعه مقالاتی در زمینه حقوق اساسی تطبیقی از قبیل حقوق و آزادی‌های شهروندی، حل اختلاف و تنظیم روابط قوا، نظارت شرعی بر قوانین و مقررات، شرایط و آیین استعفای رئیس‌جمهور، رابطه‌ی حکومت و اموال عمومی، مدیریت قوه قضاییه، احیای حقوق عامه، اصل شفافیت در فرایند قانون‌گذاری، و... است که به‌صورت تطبیقی در حقوق اساسی کشورهای مختلف پرداخته شده است.

❖ حقوق اساسی تطبیقی به عنوان یکی از شاخه‌های نوین و پویا در علم حقوق، گرایشی است که «چگونگی حکومت، قدرت و حاکمیت ملی» و «حقوق و آزادی‌های فردی» را به شیوه حقوقی در نظام‌های گوناگون مورد مطالعه قرار می‌دهد و با توجه به افزایش دادوستدها و تأثیر و تأثرات حقوقی کشورها بر یکدیگر اهمیت روزافزونی یافته است. این شاخه از علم حقوق، ابزار و چشم‌اندازی ارزشمند برای تحلیل تطبیقی نظام‌های حقوقی و اساسی کشورها فراهم می‌آورد که با مطالعه، تطبیق و بررسی اصول، مقررات و قوانین اساسی، به فهم بهتر تعاملات و تفاوت‌های حقوقی و سیاسی کمک می‌کند. علاوه بر این حقوق اساسی تطبیقی در پی آن است تا ضمن شناخت نقاط قوت و ضعف نظام‌های حقوقی، زمینه‌ای برای بهبود و ارتقای قوانین اساسی، نظام قانون‌گذاری، فرآیندهای قضایی و نیز ساماندهی بهتر ساختارهای حکمرانی فراهم گردد.

مطالعه تطبیقی حقوق اساسی از آن جهت ضروری است که به پژوهشگران و دانشجویان این امکان را می‌دهد تا با تحلیل و مقایسه نظامات حاکم بر کشورهای مختلف در حوزه‌ی حکمرانی، بتوانند راهکارهایی برای بهبود نظام حقوقی داخلی ارائه دهند

بودجه در قانون اساسی

قانون اساسی، به بودجه به عنوان مهم ترین سند مالی کشور در هر سال، توجه ویژه ای داشته است. اصول حاکم بر آن، فرایند تهیه، تصویب، اجرا و نظارت بر اجرای آن از مهم ترین نکاتی است که در قانون به آن اشاره شده است. این اینفوگرافیک که توسط پژوهشکده شورای نگهبان تهیه شده است، تصویری کامل از بودجه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را به نمایش میگذارد.

اصول کلی حاکم بر بودجه ریزی «اصل ۵۲»

قانونی بودن

تفصیلی بودن (بودجه کل کشور)

سالانه بودن

فرآیند تهیه و تصویب بودجه

تهیه لایحه بودجه توسط دولت

الزامات تهیه بودجه:

- اعطای صلاحیت امور برنامه و بودجه به رئیس جمهور
- ممنوعیت تصویب متمم و چند دوازدهم بودجه از طریق طرح قانونی

رسیدگی و تصویب بودجه در مجلس شورای اسلامی

الزامات رسیدگی و تصویب

- ممنوعیت دخل و تصرف موثر در ارقام بودجه به نحوی که باعث تغییر زیاد در کل بودجه و تغییر شا کله بودجه شود

تأیید بودجه

- تأیید بودجه از نظر انطباق با قانون اساسی و موازین شرعی توسط شورای نگهبان

اجرای قانون بودجه

- ضرورت تمرکز دریافت های دولت در حساب های خزانه داری کل (اصل ۵۳)

- ضرورت تمرکز دریافت های دولت در حساب های خزانه داری کل (اصل ۵۳)

نظارت بر اجرای بودجه

دیوان محاسبات کشور نهاد متولی نظارت بر اجرای بودجه (اصول ۵۴ و ۵۵)

هدف نظارت دیوان محاسبات

- هیچ هزینه ای از اعتبارات مصوب تجاوز نکند
- هر وجهی در محل خود به مصرف رسیده باشد

حدود صلاحیت های دیوان محاسبات در نظارت بر اجرای بودجه

- نظارت بر کلیه حساب ها
- محدود به اعتباراتی که در بودجه کل کشور منظور شده

جایگاه و موقعیت دیوان محاسبات (۵۴)

- مستقیماً زیر نظر مجلس شورای اسلامی
- تعیین سازمان و اداره امور در تهران و مراکز استان ها به موجب قانون

نهاد های تحت رسیدگی یا حسابرسی دیوان محاسبات

- وزارتخانه ها
- مؤسسات دولتی
- شرکت های دولتی
- دستگاه هایی که به نحوی از انحاء از بودجه کل کشور استفاده می کنند

نتیجه نظارت

- جمع آوری حساب ها و اسناد و مدارک مربوطه برابر قانون
- تسلیم گزارش تفریغ بودجه هر سال به انضمام نظرات خود به مجلس و در دسترس عمومی گذاشتن آن